

 AIDAI

1951
NR. 7

TURINYS

Psl.

Vysk. V. Brizgys — Tautinių kultūros vertybių vieta savose bažnyčiose	289
O. V. Milašius — Talita Kumi (eil.)	296
Stasys Yla — Didysis Altvaras (Pabiros apie Balį Sruoga Stutthofe)	297
Juozas Kėkštas — Legendų įlanka, žolė ir kaulai, Tiltas, žemės tamsai, žvaigždžių lygumoms (eilėraščiai iš rinkinio "Ramybė man")	303
Juozas Girnius — Žinojimo prievarta ir tikėjimo laisvė	304
S. Prapuolenytė — Mielai žodžiai (eil.)	316
Z. Ivinskis — Merkelis Giedraitis	317

KŪRYBOS PASAULYJE

LITERATŪRA

A. Mažiulis — Kan. A. Sabaliauskas — Žalia Rūta	325
---	-----

KNYGOS IR ŽURNALAI

Aug. Raginis — Vincas Ramonas: Dulkės raudonam saulėleidy	328
Aug. R. — John Steinbeck: Tarp pelių ir vyrų	331
Kun. K. Mažutis — Išlaisvintos Lietuvos ūkis	331
Atsiųsta paminėti	331

MOKSLAS

B. S. — Louis de Broglie	332
--------------------------------	-----

MENAS

J. Stankūnas — Muziko J. Žilėvičiaus sukaktis	333
J. K. — Pirmoji dvimetinė Ispano-Amerikos meno paroda	333

VISUOMENINIS GYVENIMAS

Juozas Alaušius — Akmenys ir sielos, arba: besirūpinant lietuviška knyga	334
Laiškas redakcijai Kultūros Fondo klausimu	336

ILIUSTRACIJOS

P. Augius — Grybautojos	viršelis 1 psl.
A. Tamošaitienė — Mindaugo žmonos krikštas (kilimas)	293
Balys Sruoga (nuotrauka)	299
T. Valius — vinjetė	302
Juozas Kėkštas (nuotrauka)	303
Jonas Rimša — Atsisveikinimas	307
A. Krivickas — Gėlynas	312
A. Galdikas — Suvalkijos peizažas	319
Lietuvaitė — Vyt. Maželio nuotrauka	323
V. Ramonas (nuotrauka)	329
T. Valius — Viršelių ir skyrių vinjetės.	

SEPTEMBER, 1951

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunk Port, Maine. Subscription \$5.00 yearly in U. S. A.; single copy 50c.; Canada \$5.50, single copy 55c.; Foreign \$6.00.

Entered as second class matter at the Post Office at Kennebunk Port, Maine February 7, 1950, under the Act of March 3, 1879.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1951 METAI

RUGSEJO MĖNUO

Nr. 7 (41)

TAUTINIŲ KULTŪROS VERTYBIŲ VIETA SAVOSE BAŽNYČIOSE

VYSK. V. BRIZGYS

Likę našlaičiais dar tiek maži, kad savo motinos nebeatmeną, berniukas ar mergaitė užaugę ir subrendę nepajėgia nei patys išgyventi motinos pilnos meilės nei kituose jos suprasti. Ką kiti gražaus apie motiną pasako, žodžių grožį jie supranta, bet nei tų žodžių dvasios nei anų kalbančiųjų jausmų jie neišgyvena. Tą patį galima pasakyti apie tikėjimo neturintį asmenį. Girdėdamas gražiai kalbant apie tikėjimo tiesas, jis gėrįsi posakių, iškalbos grožiu, tačiau pačios tiesos grožio jis neišgyvena, nes jos turinio nesupranta ir nėra juo perimtas. Ką anie, savos inotinos nebeatmeną, gražaus, išmintingo apie motiną bepasakytų, ten visada truks vieno dalyko: jie niekad nebus patyrę mamytės švelnios meilės. Be motinos augdamas, žmogus ir savo vaikystėje ir vėliau išgyvena daug apatiškos, nesąmoningos nostalgijos, melancholijos, tačiau visa tai jam nepadaeda nors kartą išgyventi motinos meilę.

Panašiai yra ir su tėvynės meile, su meile viskam, kas rišasi su tėvynės sąvoka. Kiekvienam yra gražūs Adomo Mickevičiaus žodžiai: "Lietuva, Tėvyne mano! Tu esi kaip sveikata. Kaip tave branginti reikia, vien tik tas suprast, kurs tavęs neteko". Tačiau nevise juos išgyvena Adomo Mickevičiaus jausmais. Taip, kaip Adomas Mickevičius, juos supranta ir išgyvena tik tas, kurs taip kaip jis tėvynę turėjo, ją mylėjo ir jos neteko. Gi kuris savo tėvynės nepažino, ar jos neteko per anksti, jos nepamilęs, tas negali išgyventi Adomo Mickevičiaus žodžių viso turinio. Kiekvieną jaudina gražūs Prano Vaičiūčio žodžiai: "O tėviške! Koks mielas kraštas, kurio taip netekau ūmai. To neišreikš nė vienas

raštas. Tai pasakys vien tik jausmai" ... Tačiau tėvynės nemylėjęs asmuo juos tik skaito, o Vaičiūčio jausmų neišgyvena. Jų neišreikš nė vienas raštas. Tai pasakys vien tik jausmai.

Situo išaiškinami visi skirtumai, kurie pajuntami, susidūrus dviem lietuviškiems pasauliams išeivijoje: seniesiems išeiviams ir jų vaikams iš vienos pusės ir naujiems tremtiniam iš kitos pusės. Naujieji tremtiniai tuos skirtumus pajunta, susidurdami ne vien su lietuviais, bet su visokių tautybių žmonėmis, kurie patys ar jų tėvai seną savo tėvynę yra jau seniai palikę. Šitos dvi vienos tautos vaikų grupės, senos tėvynės netekę skirtingu laiku ir skirtingomis aplinkybėmis, vieni kitus užjaučia, gelbsti, vienas kitą pas save priima, kaip brolis brolį, tačiau kai kuriuos dalykus nevise vienodai supranta ir jaučia. Jeigu tų jausmų ir kai kuriais požiūriais mentaliteto skirtumui priežasčių yra ir daugiau, tai pagrindinė vistiek yra ta, kad nevise tėvynę vienodai pažino, nevise vienodai ją mylėjo, nevise tuo pačiu būdu jos neteko. Svarbiausiai dėl šių priežasčių susidaro tokių didelių psichologinių skirtumų, kai iškyla kalbės ir kitokių tautinių vertybių klausimai bažnyčiose, mokyklose ir kitur. Jeigu tuos pačius dalykus vieni ir kiti vienodai vertintų, jeigu mokėtų vieni ir kiti vienodai jausti, tai nebūtų sunku vieniems kitus suprasti, išsiaiškinti ir išvengti skirtumų, išaugančių iki nemalonumų.

Neliesdami kitų gyvenimo sričių, čia bandysime paaiškinti, kaip dera visiems žiūrėti į savą kalbą, savas tautinės religinės kultūros vertybes savuose maldos namuose.

Kalbant šia tema, būtų beprasmiška bandyti pataikyti vienodai į visų jausmus, nes jausmai nevisų vienodi. Taigi neturiu vilties, kad šios srities klausimus visi vienodai atjautų. Tačiau galima kalbėti į visų protą, nes yra galima tuos pačius dalykus, nors ir nevienodai jaučiant, vienodai suprasti.

Mūsų Katalikų Bažnyčia yra motina. Tuo vardu ji pati save vadinasi, ji nori visiems tokia būti, ji nori būti visų taip vadinama, tokia laikoma. Ji nori, kad visi joje rastų savo motiną. Jeigu kartais Bažnyčia kam nors sukelia nelabai jautrios motinos išpuolį, tai įvyksta ne iš jos kaltės, o iš kaltės tų, kurie ją atstovauja, kurie joje jos vaikams patarnauja. Ją atstovaujantieji ir joje tarnaujantieji, būdami žmogiškai silpnos prigimties ir sugebėjimų, nevisada pataiko jausti ir elgtis pagal jos dvasią. Norėdama mus motiniškai mylėti ir būti mūsų mylima, kaip savo vaikų motina, mūsų Bažnyčia nėra pavydi, ji nereikalauja, kad kartu su meile jai mūsų širdyse nebūtų meilės niekam kitam. Ji nedraudžia mums mylėti to, kas mums yra tarsi motina, tarsi motinos palikimas mums: savo gimtos šalies, savos kalbos, savų papročių, tradicijų, meno ir kitokių savo krašto, savos tautos vertybių. Ji nori tuos natūralius mūsų jausmus suprasti ir jausti kartu su mumis, kaip gera savo vaikų motina.

Mūsų Bažnyčia ne pripuolamai, o kaip tokia yra tautinių kultūrų ir gražių papročių globėja. Jos globoje iki šiai dienai išliko ne tik kitokie tautinių kultūrų paminklai, bet net jos nugaltų stambeldišių religijų dievų statulos, šventyklos ir kiti įvairūs anų tautų kultūros paminklai. Tik kultūrų kūrybą vertindama ir į tautinius jausmus, tautines tradicijas atsižvelgdama, Bažnyčia leidžia tokį didelį liturginių apeigų skirtumą ne tik kur kitur, bet net pačioje šv. mišių aukoje, sakramentų teikime. Vakarų liturgijoje, šalia lotynų kalbos, labai daug dalykų leidžiama (tik ne sauvališkai įvesti) kiekvienai tautai sava kalba. Arba ar neįdomus yra Pijaus XI pasielgimas su Indijos konvertitu vyskupu Mar Ivanios? Kai tas, pareiškęs noro pereiti į Katalikų Bažnyčią, taip pat pageidavo, kad jam ir jo tautiečiams būsimiems konvertitams būtų palikta jų sena liturgija — siro malabarų, kurią jie turėjo, atskilę nuo Katalikų Bažnyčios, tai Pijus XI be ilgo svyravimo jų prašymą patenkino. Tokiu būdu su tuo nauju konvertitu vyskupu Mar Ivanios Katalikų Bažnyčioje atsirado dar viena, iki tol joje nebuvusi, liturgija.

Kurie 1950 metais lankė Romoje misijų parodą, visi buvo nustebinti dviejų dalykų: Tolumųjų Rytų tautų meno turtingu ir gražiu būdingumu ir Bažnyčios plačiaširdiskumu bei plačiaregiškumu. Bažnyčios kompetencijai priklausančiose srityse: liturgijoje, bažnytniniame mene palikta plačiausia laisvė reikštis tautinėms kultūroms. Viskas — ir bažnyčių statyba, ir liturginiai reik-

mens, ir visi meno kūriniai, net Jėzaus, Marijos, angelų vaizdavimas — viskas leidžiama kiekvienai tautai savu stiliumi, savu skoniu.

Kas arčiau pažįsta Romą — Katalikų Bažnyčios sostinę, tas tikrai randa kuo susižavėti patyręs, kaip paties Šventojo Sosto globoje šiame mieste randa sau vietos visų skirtingų liturgijų, visų skirtingų kalbų bažnyčios ir apeigos, visų skirtingų tautų ir kalbų kolegijos, vienuolynai. Čia nėra nė mažiausios tendencijos visus kreipti į liturgijos, liturginės kalbos, gausybės įvairių kiekvienai tautai savų vad. pridedamųjų pamaldų suvienodinimą. Priešingai. Čia tie skirtumai ne vien pakenčiami: pats Apaštalo Sostas yra įkūręs ne vieną Kolegiją, Institutą, kur tie skirtumai yra palaikomi, globojami. Bažnyčia tai daro labai vertingu pagrindu. Sekdama Apaštalo elgesiu, ji neverčia visus "žyduoti", t. y. prisiimti visiems kurios nors vienos tautos kalbą, papročius. Ji leidžia pasilikti kiekvienam prie jam natūralių, brangių dalykų, nes tik taip žmogus gali būti ne dirbtinai, o natūraliai nuoširdžiai pamaldus. Tuo keliu einant, žmoguje tikėjimas ir tuo tikėjimu gyvenimas tampa ne kokių svetimu skoliniu iš kitos tautos, o yra jo sielai ir širdžiai nuosavas dalykas. Tikėjimas ir jo apraiškos nėra kurios nors vienos tautos monopolis, iš kurios kitos tautos turėtų tik skolintis. Tai yra kiekvienos tautos ir kiekvieno individo lygiai nuosavas dalykas. Todėl jis turi ir plaukti ne iš kokių nors svetimų pašalinių šaltinių, o iš žmogaus visos psichikos gelmių. Visų tų dalykų atžvilgiu Bažnyčios taktika yra verta dėmesio ir gilaus supratimo.

Vienas iš būdingų mūsų Bažnyčios atsižvelgimų į tikinčiųjų tautinius jausmus, į žmonių psichiką yra savos kalbos parapijos ir bažnyčios. Pagal Bažnyčios Kanonų Teisės kanoną 216 § 4, paprastai parapijos skirstomos teritoriniu pagrindu. Tačiau ten pat sakoma, kad iš to bendro dėsno yra galimos ir išimtys. Ten pasakyta: "Tame pačiame mieste ar toje pačioje teritorijoje parapijų pagal kalbos ar tautybių skirtumus negalima steigti be atskiros specialaus leidimo; kas liečia jau įsteigtas, negalima nieko keisti, neatsiklausus Šventojo Sosto". Taigi, turint reikiamą leidimą, šalia teritorinių parapijų gali atsirasti ir parapijų atskiroms tautybėms ar atskiroms kalboms. Kaip negalima be leidimo jų steigti, taip lygiai negalima, kartą jau įsteigtose, ką nors keisti be atskiros Šventojo Sosto leidimo.

Teritorinėse parapijose toje pačioje diecezijoje nebūtinai visos parapijos ir visos bažnyčios turi apsiriboti tik kuria viena kalba. Kiekvienoje teritorinėje parapijoje turi būti ta kalba, kuri yra parapijiečių kalba. Net toje pačioje teritorinėse parapijos bažnyčioje pagal reikalą gali būti vartojamos kelios kalbos. Tos pačios diecezijos vienoje teritorinėje parapijoje leisti vieną kalbą, o kitoje kitą, arba toje pačioje teritorinėse parapijos bažnyčioje leisti kelias kalbas nereikia specialaus Šventojo Sosto leidimo. Savo diecezi-

joje pagal reikalą ir išmintį tai išsprendžia pats diecezijos valdytojas. Tokių teritorinių parapijų ir jose bažnyčių ne su viena kalba yra, pav., Šveicarijoje, Savojoje, Pietų Tirolyje, buvo Vilniaus ir Klaipėdos kraštuose, Mažosios Lietuvos Vokietijai priklausiusioje dalyje. Po šio karo Vokietijoje visoje eilėje katalikų bažnyčių sau vietos rado visokios tautybės kiekviena su savo kalba. Čia dar ir dabar nematyti jokios tendencijos iš vokiečių katalikų bažnyčių išvaryti nevokiškas kalbas.

Kur nors atsiradus pakankamam tikinčiųjų skaičiui ir jiems to pageidaujant, Šventasis Sostas leidžia parapijas pagal kalbas. Šventojo Sosto leidimas reikalingas apsaugoti Bažnyčiai nuo klaidingų, nepagrįstų pretenzijų ir kartais net apgavysčių. Kur toks tikinčiųjų noras yra paremtas religiniais motyvais, kad tokiu būdu tikintiesiems palengvinus religijos praktikavimą, religijos mokymąsi ir t. t., ten Šventasis Sostas paprastai neklaido steigti savos kalbos parapiją. Tokių parapijų yra mažiau vien tik tautybių skirtingumo pagrindu, o daugiau kalbų skirtingumo pagrindu. Bažnyčia nori, kad tikintieji ne vien privačiai, o ir viešai galėtų Dievą garbinti, gauti religinį patarnavimą sava kalba. Kad tokių kalbų pagrindu skirtingų parapijų steigimo neapsunkinus, anais laikais, kada susisiekimas buvo lėtesnis negu šiandien, toliau nuo Romos esančių kraštų vyskupai turėjo galią, kai kur ir dabar ją turi, tokias parapijas steigti savo išmintimi, kiekvienu atskiru atveju Šventojo Sosto nesiklausiant. Tačiau ir tuose kraštuose mažiau buvo palikta laisvės panaikinti kartą jau įsteigtą tokią parapiją. O tai dėl to, kad ir pačius vyskupus apsaugojus nuo negirtinų pasaulinės valdžios tendencijų įtakos nusikratyti tautinėmis parapijomis. Bažnyčia toli gražu nėra palanki valstybių politikos šovinistinėms tendencijoms kuriame nors krašte visas tautybes, jų skirtingas kalbas, skirtingas kultūras, o ypačiai religinės kultūros apraiškas suvirinti į vieną mišinį. Tokia valstybių tendencija paprastai atneša geravaliams žmonėms daug širdies skausmo, kai jie verčiami atsižadėti to, su kuo jie yra giliai suaugę, kas iš visų žemiškų vertybių jiems yra brangiausia. Tokios pasaulinės valdžios tendencijos kai kur surado ir dvasininkų tarpe tokio pritarimo, kokio juose neturėjo rasti. Netinkamas šios rūšies nusistatymas kai kur buvo tai mažesnių, tai didesnių atskalų priežastimi. Tokia tendencija žalinga ir bendrai kultūrai. Skirtingų kultūrų prievarta jungimas į vieną valstybinę mašinos politikos vamdį nėra patarnavimas kultūrai. Bažnyčia, visada buvusi ir būdama kultūrų globėja, niekad nepritarė skirtingų kultūrų naikinimui. Dėl šių priežasčių Bažnyčia nevisada buvo valstybių tinkamai suprasta ir nevisada jų tendencijas patenkino. Iškilus tautinių religinių kultūrų pasireiškimo bažnyčiose ginčui, Bažnyčios vadovybė ir dvasininkai visada yra skriaudžiamos ar užpultos dalies pusėje.

Bažnyčia niekad nelaikė pakankamu motyvu, kad visi žmonės pakankamai moka ar nors gali išmokyti valstybinės kalbos ir todėl gali ja tenkintis bažnyčioj. Tokio argumento nedera vartoti ir atskiriems dvasininkams, nes skirtingų kalbų leidimas bažnyčiose turi ne vien tik šį pagrindą: jų yra daugiau ir vertingesnių už šį. Tiesa, kartais tendencijos apginti kurią kalbą ar kitokius savus pasireiškimus bažnyčioje neranda laukiamo atgarsio ar pritarimo Bažnyčios vadovybėje, jeigu tos tendencijos kyla ne iš religinio, o vien tik iš politinio pagrindo. Tačiau kada teisingų tendencijų atveju dvasininkai atsistoja ne tikinčiųjų, o valstybės — visų vienodintojos — pusėje, tada jie neatitinka Bažnyčios minties ir dvasios.

Kalbų pagrindu skirtingos parapijos leidžiamos tam, kad tikintieji galėtų būti religiniu atžvilgiu aptarnauti sava kalba visur ten, kur pagal liturgijos reikalavimus nėra privaloma lotynų kalba; kad tokiose bažnyčiose tikintieji ne vien privačiai, o ir viešai galėtų melstis sava kalba; kad religijos būtų mokoma, pamokslai sakomi sava kalba; kad jie ten galėtų išsaugoti ir ugdyti savo tautinius religinius papročius, savo tautines religines tradicijas, religinę kultūrą, kiek visa tai yra sudernama su bendraisiais ir vietiniais Bažnyčios reikalavimais.

Kas nori tokiai parapijai priklausyti, nėra būtina įrodyti savo tautinę kilmę: pakanka to, kad jis nori būti religinuos dalykuos patarnautas ana kalba. Iš kitos pusės nėra prievolės priklausyti savos kalbos parapijai: kas nenori jai priklausyti, tas gali priklausyti teritorinei parapijai. Savos kalbos parapija ir bažnyčia yra privilegija: ji teikiama tik jos norintiems.

Tokia prasme suprastos savos kalbos parapijos ir bažnyčios turi tam tikrą neliečiamybę. Kanone 216 § 4 sakoma, kad tokioj parapijoj, kartą įsteigus, negalima nieko keisti, neatsiklausus Šventojo Sosto. Taigi nei kunigai savo nuožiūra, nei parapijiečiai savo nusitarimu neturi teisės ten daryti jiems patinkančių pakeitimų. Savos kalbos parapijos ir bažnyčios leidžiamos ne tam, kad tokiomis jos tik vadintųsi, o kad iš tikro tokios būtų.

Kas tautiško tokiose parapijose ir bažnyčiose gali būti?

Jos pirmoje eilėje yra tam, kad jose tikintieji galėtų sava kalba girdėti Dievo žodį, kad jų vaikai religijos tiesų ten galėtų išmokyti sava tėvų kalba, kad ten tikintieji sava kalba galėtų atlikti išpažintį, gauti kitus religinius patarnavimus, kad ten galėtų sava kalba išmokyti jiems deramų liturginių dalykų, maldų, giesmių ir t. t. Tose parapijose sava kalba turėtų būti daromi įvairūs skelbimai, leidžiamas parapijos biuletenis. Sava kalba turėtų būti laikomos visos pridedamos pamaldos, kurioms neprivaloma liturginė — mūsų liturgijoje lotynų kalba.

Mes, lietuviai, galime teisingai pasidžiaugti, kad turime nemažą gražių pridedamųjų pamal-

dų, kurias galime atlikti sava kalba. Daug jų yra labai prasmingų, gražių ir visomis išgalėmis palaikytinų, kad ir jaunosios kartos jų nepamirštų ir nuo jų neatprastų. Mūsų bažnyčiose jau visuotinai priimta išanga į šventas mišias giesmė "Pulkim ant kelių" yra tokis mūsų vieno perlas, kurio neturi jokia kita tauta. Kiekvienas kitautis, kurs tą giesmę pažįsta, susižavi ir jos turiniu ir jos melodija. Kas svetimas nors kartą matė vaizdą, kaip lietuvių bažnyčiose, užgiedojus tą giesmę, visa minia klaupia, kur kas stovėjo, ir visi kartu gieda, tas išgyto išpūdžio negali pamiršti.

O ar daug pasaulyje galima sutikti tokių gražių gegužinių Marijos garbei pamaldų, kaip lietuvių bažnyčiose? Karui pasibaigus, 1945 metų gegužyje lietuvių kolonija Regensburge kas vakaras rinkdavosi į kliauzūrinių vienuolių klarišių bažnyčią gegužinėms pamaldoms. Broniaus Budriūno vadovaujami, mūsų žmonės tikrai gražiai pagiedodavo. Į pamaldas ateidavo ne tik pačios ano vienuolyno vienuolės, bet ir nemaža pasauliečių kitataučių. Vieną kartą po pamaldų išėjus iš bažnyčios, prie gen. St. Raštikio ir manęs priėjo sena ponė ir pasisakė esanti prancūzė, pažįstanti daug kraštų ir tautų. Regensburge kas vakaras ji ateinanti į mūsų gegužinės pamaldas, nes tokio jautraus sutartinio minios giedojimo ji niekur negirdėjusi. Nors mūsų maldos žodžių ir nesuprantanti, bet mūsų besiklausydama ji jautriai pagarbinanti Švenčiausią Mariją kartu su mumis.

Jeigu kitos tautos kada ir turėjo, tai pamiršo tą gražų būdą eiti Kryžiaus Keliu, kaip jie einami Lietuvos bažnyčiose: kryžiaus vedama, giedanti ir kartu besimeldžianti minia. Mūsų žmonės taip sutartinai gražiai šias pamaldas atlikdavo ir niekeno nevadovaujami, be kunigo.

Yra buvę nemaža kitataučių, kurie gavėnios metu kiekvieną sekmadienį su pasigėrėjimu prie radijo klausydavo iš Kauno bazilikos transliuojamų Kristaus ir Marijos skausmų apraudojimo — gaudžių verksmų. Žodžių jie nesuprasdavo, tačiau didžiulės minios sutartinai giedama gaudžių raudų melodija ir be žodžių jiems padėdavo išgyventi gavėnios nuotaiką.

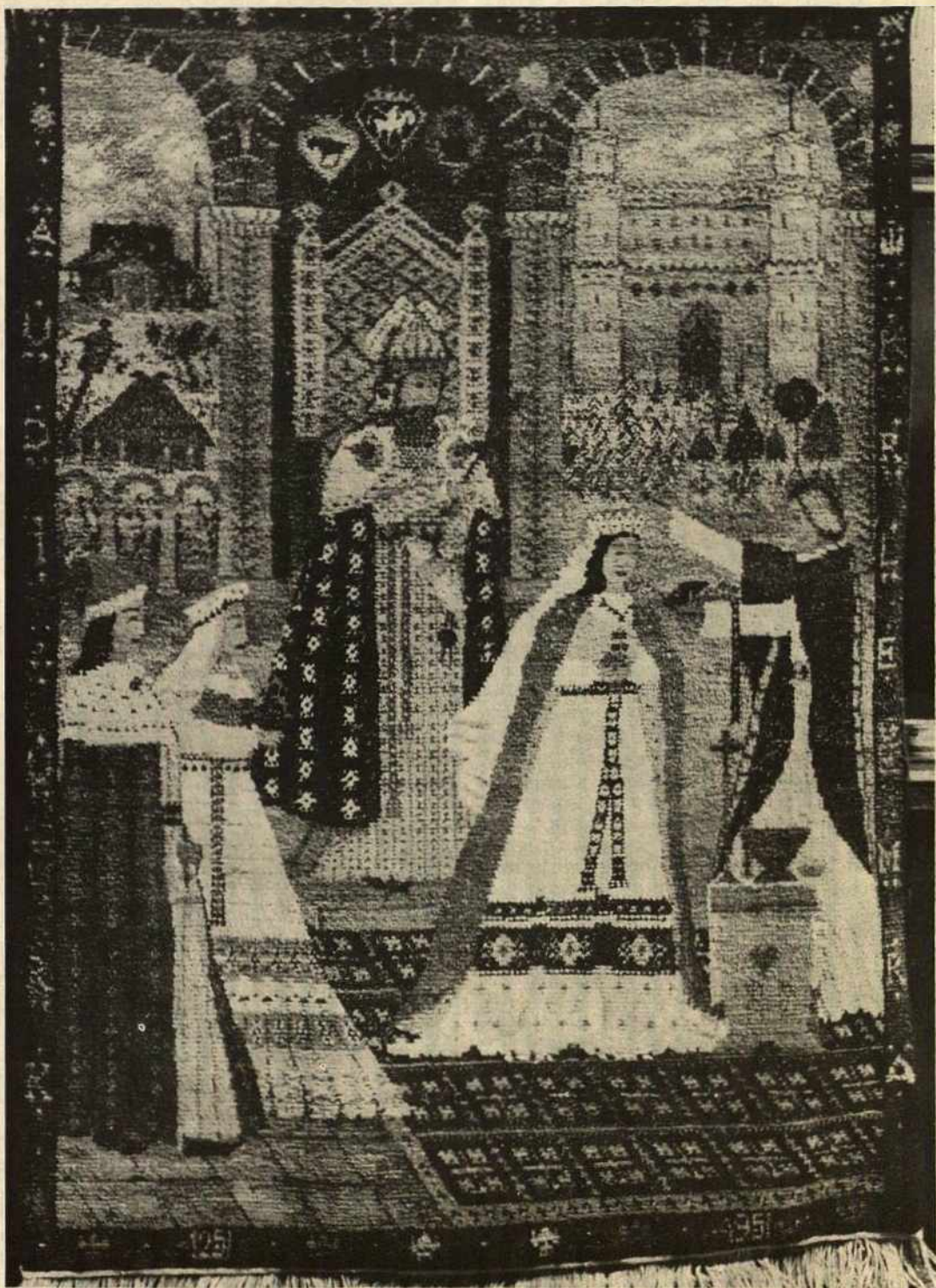
Ne tik savam krašte, bet ir svetur gyvenantiems lietuviams tas gražias religines praktikas ir tradicijas užmiršti, bažnyčiose žmonės nuo jų atpratinti, atšaldyti būtų nemažas nusikaltimas ne tik savo tautos religinei kūrybai, bet iš viso žmonių religingumui.

Mūsų tautoje liko gyvos ir žmonių labai mėgiamos ir kitos religinės liturginės praktikos, kaip antai, Kryžiaus (maldavimų) dienų ir kitos procesijos, metiniai laukų, namų, javų sėjai sėklų palaiminimai ir t. t. Tos visos praktikos yra tikrai liturginės ir gražiaprasmės. Bažnyčia jas sukūrė, kad tikintieji jomis naudotųsi. Ne tie gerai daro, kurie patys jas pamiršta ir žmonės nuo jų atpratina, bet tie, kurie jas žmonėms primena, išaiškina jų prasmę ir stengiasi jas pala-

kyti. Savo liturginiu gyvenimu mūsų Bažnyčia nei nori nei nemano suskursti. Ji stengiasi klesėti, augti ne vien tik sielų skaičiumi, bet ir visomis religinio gyvenimo apraiškomis. Dėl to tad Bažnyčia nedraudžia tautoms susikurti ir naujų religinių papročių, jeigu jie neprieštarauja bendriems Bažnyčios reikalavimams ir gryno tikėjimo dvasiai.

Protestantizmo ir kitokių atskalų žiauriai persekiojami, kai kurių kraštų katalikai buvo priversti atsižadėti daugelio viršinių apraiškų jų religiniam gyvenime. Ilgainiui tuos gal kada ir labai gražius savus religinius papročius jie visai pamiršo. Dėl to kai kurių tautų ir iševija kituose kraštuose religinio gyvenimo viršinėmis apraiškomis labai neturtinga. Iš savų tėvynių jų neatšiuosė, o svetur iš kitų tautybių katalikų taip pat nepasisavino. Nepasisavino svarbiausia gal dėl to, kad anos religiniais papročiais turtingesnės tautybės svetimuose kraštuose vėliau atsirado. Anie anksčiau ten atvykusieji yra linkę laukti, kad vėliau atvykusios tautybės prie jų prisiderintų, net nepagalvodami, jog tas prisiderinimas reikštų girtinų ir palaikytinų dalykų atsižadėjimą. Ir anuose, kadaise katalikybei prarastuose kraštuose, pastaruoju laiku atsigaunant katalikybei, pamažu vėl atgyja ir grįžta gyvenimui anos seniai pamirštos religinės praktikos ir tradicijos. Tačiau savo apraiškomis katalikybė dar vis lieka skurdi anų tautų iševijoje. Bažnyčia labai džiaugsis, kada ir jų liturginis gyvenimas vėl atsigauna ir praturtės. O kol kas reikia suprasti, kad šiuo atžvilgiu turtingesniesiems nereikia būti nusiteikusiems naikinti ir pamiršti tai, kas anuose yra gražaus ir girtino. Svetur atsidūrę lietuviai katalikai turėtų giliai priimti, kaip savo natūralią ir katalikišką pareigą, visas anas gražias mūsų tautos liturgines praktikas ir tradicijas, jas palaikyti, perduoti jaunesnėms kartoms, o pagal išgales ir kitataučiams. Tai yra daugiau, negu vien tik tautinis turtas: tai yra religinis turtas, kuriam svetur leisti sunykti būtų nuostolis ir mūsų savai ir bendrai religinei kultūrai.

Savos kalbos parapijose ir jų bažnyčiose vietos gali rasti ne tik sava kalba, savi religiniai, liturginiai papročiai, bet ir visokios kitos religinės savos kultūros apraiškos. Čia gali rasti vietos tautiniai architektūriniai stiliai ir jų motyvai. Nors Bažnyčia nepritaria menui, kuris maldos namuose nesiderintų su religine dvasia, tačiau tai, kas iki šiol bažnyčių išorėje ir jų viduje rado sau vietos, parodo, kokios plačios to dėsno ribos. Toliau net neieškant, pakanka pažinti, kaip tas dėsnių yra supras tas pačių popiežių globoje kurtuose maldos namuose. Tiesa, mes lietuviai iki šiol taip kaip neturime kokio nors būdingo savo architektūrinio bažnyčių stiliaus. Tačiau tai nereikia, kad tokio ir būti negali. Tie, kurie šioje srityje ką nors naujo sukurs, padarys naują gerą darbą. Lietuvoje 1942 metais buvo apbruotas naujas būdingas projektas numatytai

A. TAMOSAITIENE

MINDAUGO ŽMONOS KRIKSTAS (KILIMAS)

pastatyti bažnyčias Šiauliuose. Laikas neleido projekto realizuoti. Bene pagal tą patį projektą buvo numatyta pastatyti E. St. Louis lietuvių parapijoje koplyčią Šv. Marijos Šiluviškės garbei. Būtų labai pageidautina, kad panašių lietuviškų bandymų atsirastų daugiau. Garbingo atminimo vysk. Antanas Karosas ragindavo atkreipti dėmesio į Vilniaus krašto bažnyčių architektūrinius niuansus, ypačiai į jų bokštus. Anot jo, ten iš seno palikę kažkas originalaus, kad vien iš bažnyčių bokštų esą galima atspėti, kada iš Lenkijos ar Rusijos peržengi seną Lietuvos sieną. Nesu tu bažnyčių matęs. Architektų būtų pareiga ištirti, ar ten buvo kas savo lietuviško. Tokie savi architektūriniai užsimojimai galimi ne vien savoje tėvynėje. Jie galimi ir pageidautini visur, kur lietuviai gyvena ir kuria savus maldos namus. Sava tautinė kūryba galima praturtinti ir kitus kraštus, juose paliekant lietuvių buvimo paminklus.

Daug vietos ir visokių galimybių tautiniam religiniam menui teikia bažnyčių vidus. Ypatinai tremtyje lietuviai šias galimybes yra girtinai panaudoję, savose maldos patalpose kurdami lietuviško meno altorius, paveikslus, kryžius ir t. t. Kaip pačių maldos namų, taip ir altorių statyboje tautinis menas gali rasti sau garbingos vietos, ir Bažnyčia nemano tos srities bandymų varžyti. Juk ir tai, ką vadiname klasiniais bažnytiniais stiliais, yra ne kas kita, kaip vienos ar kitos tautos savas menas. Dar daugiau randa sau vietos tautinis religinis menas tapyboje, skulptūroje. Čia sau vietos randa tautinė meno tematika, ne tik stiliai. Kaip matome pačios Romos bažnyčiose, neišskiriant net didžiųjų bazilikų, tapybos ir skulptūros siužetai gali būti ne vien bibliniai, bet ir plačia prasme Bažnyčios gyvenimo epizodai. Todėl nebūtų nieko netinkamo, jeigu lietuvių maldos namuose rastų sau vietos pavaizdavimai Lietuvos krikšto, brevijoriuje minimo šv. Kazimiero stebuklo lietuviams mūšyje su maskoliais, Kražių skerdynių, kovų už lietuvišką maldaknygę, Lietuvos tikinčiųjų kančios Rusijos ir Vokietijos kacetuose (nakties metu, tarpe lavonų pasislėpus, kunigų laikomos šv. mišios, klausomos išpažintys, broliška vienu kiems pagalba ir t. t.), lietuvių kovos už kryžių mokyklose, ligoninėse, NKVD kontrolė lankančiųjų bažnyčias ir visa daugybė įvairiausių epizodų iš mūsų tautiečių kovų už savo tikėjimą, už savo šeimą, už savo židinius. Kiekvieno atmintis ir laki menininko vaizduotė tokių temų vaizdais galėtų mūsų maldų namus paversti tokiomis šventovėmis, kurių ne tik kad originalumu neprilygtų kitų tautų maldų namai, bet mums patiems tai būtų gyvi priminimai tokios praeities, iš kurios tikrai sentume neišsenkančią stiprybę, ištikimybę tiems dalykams, kuriems mūsų kankiniai ir kovotojai taip didžiadvasiškai aukojosi.

Girtinas paprotys Jungtinių Valstybių, KanaDOS ir kitų kraštų lietuviuose savus maldos namus, savas parapijas pavadinti savos tėvynės

Lietuvos šventųjų globėjų, savos tėvynės šventovių vardais. Iki šiol pasigedau tik niekur neradęs Šv. Marijos Šiluviškės vardo. Tačiau ir tas vardas jau bene rado sau deramą vietą kun. M. Daumanto rūpesčiu Girardville, Pa. lietuvių parapijos maldos namuose. O tai yra viena iš autentiškiausių šventovių pasaulyje, Marijos apsišėkimo autentiškumu nemažesnės vertės už Lurdą, Fatimą, o amžiumi toli viršijanti ir tas garšiasias šventoves. Ir mūsų tautos dvasiai ta šventovė iki šiol turėjo lemiančios reikšmės.

Kas turi pareigos lietuvių bažnyčiose išlaikyti mūsų gražias ir vertingas religines tradicijas, savus pamaldumo būdus, padėti tinkamai pasireikšti įvairių sričių savai religinei kūrybai? Suprantama, kad pirmoje eilėje tai turi rūpėti kunigams, aptarnaujantiems lietuviškas parapijas ir bažnyčias. Tai nėra jokia malonė, o yra teisė, kad savoje bažnyčioje ir sava kalba, ir savi religiniai papročiai, ir savas religinis menas jaustųsi ne kampininkai, o savi savuose namuose. Kaip buvo sakyta, savos kalbos parapija ir jos bažnyčia yra tikintiesiems teikiama privilegija, jiems teikiama Bažnyčios vyriausio autoriteto. Tą privilegiją ne tik panaikinti, bet ką nors joje pakeisti tas autoritetas yra sau rezervavęs. Todėl kas nors kitas savo užmačiais, pagal savo skonį negali tos privilegijos nei naikinti, nei keisti, nei siaurinti. Ta privilegija suteikiama ne keliems asmenims, ne vienai kartai, o pastoviai ir visiems tos tautybės žmonėms. Kas nenori ta privilegija naudotis — ar tai būtų kunigai ar pasauliečiai — tie turi nevaržomą laisvę pereiti į kitą parapiją ir bažnyčią, bet neturi teisės tos privilegijos naikinti ar siaurinti toje parapijoje ir bažnyčioje, kuri tam skirta.

Tačiau nepakanka vien tik kunigų savose parapijose ir bažnyčiose išlaikyti savai kalbai, savai religinei kultūrai. Patys save patyrinėję atrasime, kad savą religinę kūrybą pamilome, jos išmokome ir prie jos pripratome daugiau savo gimtoje šeimoje, negu savoje bažnyčioje. Kurie iš mūsų augo aplinkoje, kur anos savos religinės tradicijos nebuvo branginamos, tie jų nei patys nepamilo nei savo vaikų jų neišmokė. Atsidūrę tam tikrose aplinkybėse, jie gal ir norėtų, kad jų vaikai anas tradicijas daugiau vertintų, tačiau jų pageidavimas sunkiai realizuojamas, nes jų vaikai augdami su tuo nesusigyveno, prie to nepriprato, to nepamilo. Ir toliau taip bus. Anos tautinės religinės kūrybos meilei palaikyti bažnyčia bus gera pagelbininkė tiems, kurie patys rūpinsis ir stengsis savoje šeimoje tą meilę ugdyti. Šeimoje reikia išmokyti mylėti tai, ką gali rasti bažnyčioje. Bažnyčios parama efektyvi yra tik tada, jeigu bažnyčios ir šeimos dvasia sutampa, jeigu vienoje ir antroje bus ta pati pagalba ir meilė tiems patiems dalykams. Kas nebus šeimoje vertinama, tos šeimos nariai ir bažnyčiose to vargiai pasiges. Yra faktų, kad bažnyčioje ar kitur žmogus išmoksta mylėti ir

tai, kas šeimoje nevertinama, tačiau tie faktai yra išimties, apie kurias čia ir kalbėti nėra didelės prasmės.

"Nesu buvęs Lietuvoje, tačiau mano mama apie Lietuvą man visą laiką daug pasakojo. Kaip aš galiu savo tėvų krašto kalbos nemokėti ir to krašto nepažinti!" (Charles Freeman. "Darbininko" nr. 1. 12. 1950).

Taip išsireiškė Amerikoje gimęs, dabar gyvenęs Bostone, gerai lietuviškai kalbąs iš Lietuvos atvykusių žydų šeimos sūnus. Šie žodžiai yra verti mūsų visų dėmesio. Pirmoje vietoje verti dėmesio tų, kurie Lietuvoje gimę patys iš jos išvyko, ar nelaimių buvo išblokti. Kaip reiktų jaustis, palyginus save su senuke Freeman ir jos sūnumi, tiems lietuviams, kurių vaikai, gimę Lietuvoje ar kad ir svetur, pamirštų savo kalbą, prarastų lietuvišką dvasią.

Tie žodžiai verti ir svetur gimusių lietuvių dėmesio. Jeigu sakoma, kad svetimų kalbos išmokti yra turtas, tai tuo didesnis turtas yra sava kalba. O mūsų lietuviškoji kalba yra garbinga savo senumu, labai turtinga savo žodžių ir išsireiškimų gausumu, yra viena iš skambiausių kalbų. Kaip buvo minėta, lietuviai turi gražių būdų sava kalba pagarbinti Dievą, Sv. Mariją, kokių neturi jokia kita kalba, arba jei gal ir turėjo, tai jau seniai pamiršo.

O visiems lietuviams, kur kuris bebūtų, ypatingai katalikams, verta suprasti dar vieną savos kalbos ir savų religinių papročių mokėjimo motyvą. Juk ateis laikas, gal jis ir visai netoli, kad Lietuva vėl bus laisva. Medžiagiškai ir dvasiškai nukankinta ir nuniokota mūsų tauta šauksis svetur esančių lietuvių ypatingai dvasinės paramos: šauksis kunigų, vienuolių ir kitų idealistų darbo vėl atgaivinti ir išugdyti persekiojimų apnaikinti lietuvių tautos katalikybei. Kas tada bus gyvas, tų bus pareiga tą katalikybę atgaivinti visame jos grožio pilnume, kokia ji buvo lietuvių tautoje iš seno. Kas save laiko lietuviu, tas negalės būti anam šauksmui abejingas. Jeigu neatsilieps lietuviai, jų vietą užims idealistai kitataučiai. O būtų visai tautai negarbė, jeigu kitataučiai būtų jautresni už mūsų tautos vaikus tos tautos reikalui. Nėra ko bijoti: pakankamas lietuvių tautos vaikų skaičius ir šauksmą išgirs, ir reikalą supras, ir idealizmo jiems pakaks padėti tautos dvasiai atsikelti. Tačiau tas darbas

reikalaus tinkamai pasiruošusių žmonių. Pirmoje eilėje tie žmonės turės gerai mokėti kalbą. Jau dabar turime atsiminti, kad yra daug idealistų, nepriklausančių anoms šiandien kenčiančioms tautoms, kurie ir kalbos mokosi ir kitais būdais ruošiasi būsimam darbui anuose dabar kenčiančiuose kraštuose. Tad ir lietuviai idealistai anam ateities darbui turi jau dabar ruoštis. Svetimuose kraštuose tokiame pasiruošimui dėkingiausia vieta yra lietuviška parapija su savo bažnyčia. Čia galima įprasti gražiai lietuviškai pasakyti pamokslus, lietuviškai mokyti katekizmo, lietuviškai klausyti išpažinčių, išmokti lietuviškų giesmių, susipažinti ir apsiprasti su Lietuvoje mėgiamomis įvairiomis pridedamomis pamaldomis, religiniais papročiais ir t. t. Jeigu Romoje, Prancūzijoje, Ispanijoje, Amerikoje, Kanadoje yra steigiamos specialios seminarijos, specialūs vienuolynai, kuriuose idealistai galėtų mokytis kalbos ir papročių tų šiandien persekiojamų tautų, jų kalbomis sakyti pamokslus, mokyti katekizmo, tai tuo labiau laikas yra mums, lietuviams, tokiomis mokyklomis padaryti savas parapijines bažnyčias, savas parapijines ir kitokias mokyklas, savus vienuolynus. Visa širdimi reikia linkėti Dievo šviesos, kad šį reikalą visi suprastume tinkamai ir ne per vėlai. Jis yra pakankamai aktualus jau dabar. Tas pasiruošimo darbas nesunkiai įmanomas. Ir mūsų senoje išeivijoje ir iš jos svetur gimusiose kartose lietuviška dvasia ir kalba dar nėra mirę. Nauja tremties lietuvių banga tą dvasią ir kalbos meilę daug kur sustiprins. Reikia tik šiek tiek pastangų, o daug kur vien tik gero noro, vienur palaikyti tai, kas gražiai iki šiol yra išlaikyta, kitur susilpnėjusią dvasią ir primirštą kalbą pastiprinti, kitur gal jau ir apmirusią atgaivinti. Tačiau tai nepalyginamai lengvesni dalykai, negu svetimiams pradėti mokytis iki tol negirdėtos, nemokėtos kalbos, nepažintų papročių.

Kur pasaulyje kiek mūsų bebūtų, kur tik turime savas lietuviškas parapijas ir bažnyčias, savas lietuviškas mokyklas, lietuviškus vienuolynus, visur supraskime ir įvertinkime Bažnyčios motiniškos širdies teikiamą privilegiją ir skirkime jose sava lietuviškai kalbai, sava religinei dvasiai, savoms religinėms praktikoms ir saviems religiniams papročiams tą vietą, kurią jiems leidžia pati visų mūsų motina Katalikų Bažnyčia.

T A L I T A K U M I

O. V. MILAŠIUS

Likimo kūdiki, gal dešimt metų jau tave pažįstu žemėj, apgloboj tylos,
Ir visados pirmiausia man pasivaidena tavasai paveikslas,
Kai besibaigiant nakčiai, aiškiaregis aš budžiu
Ir, dvasioje lydėdamas kurtų Kosmoso skriejimą,
Ūmai aš pajuntu, kaip griūva visa manin, lyg traukiama dienų visų tuštumos.
Tada esu kaip upėj suliepsnojęs daiktas vasaros nakčia,
O saulės raktai esti mano rankoje, kuri Tikrovės atrakina, atsispindinčias iš

[gyvenimo rūkų.

Ir iš tiesų, pakaktų vieno mano žodžio, kad anoj tikros būties šaly, kur daugelį
[turiu žvalių tarnų,

Išvysčiau visiškai kitus pavidalus nei tu,
O atnimimams čia nuo vieškelio pakeltas akmenėli!
Bet ar nužemintai tavęs aš nemylėjau trumputėlėje dienų eigoj?
Netrukus išeinu. O perplėsta širdie,
Į miesto purvą numesta, į žvarblį, lietus ir naktis!

Buvai prijunkus prie manęs — ir vėl žiema tau gresia!

Klausykis mano žodžių tau: plačiai atverki tą kažkokį ženklą tavyje, kurio net
[tujen nepažįsti,

Ir norint kažin kas ištiktų, stenkis savo smulkučiukėj atminty išsaugoti,
Ką tau byloja tas, kuris ilgoj, sausros nuniokotoj kartybių vasaroj subrendo su dilge:
Plušėk!

Negundyki baisaus būties karaliaus —

Pasaulio vieškelioose nenumaldomam judėjime dievaičio — stabo, trinkančio
[vežėčiose.

Plušėk, vaikel! Nes, tokia gležna, esi ilgai gyvatai pasmerkta,

Ir ašai nenorėčiau pasitraukt iš šių kurtinančių galerų

Su tuo gailiu vaizdu, ku tujen vieną dieną būsi:

Maža mergytė, taip staiga pavirtus mažute sene,
Žilais, apkartusiais plaukais, su skarele, kažkur juodam, apgaizusiame priemiesty,

Ar vieniša ant plausto upėj, su šurpia našta ant strėnų,

Sesuo drėgnųjų akmenų ir didelių, belapių medžių!

Tu pagailėk manęs! Juk žiauriai pasigesi, kai nebus manęs:

Jau amžinai budėsiu vienoje iš dviejų Karalysčių, nežinau katroj —

Bijausi, kad tamsybėse, nes manyje kažkas rusena pasmerkta, žema ugnim.

Kalbu aš tau, skurdžių dienų žvirbluiti: būsi vieniša šioj atšiaurioj gyvatoj,

Tarytumei ana visų taip pamiršta, raudona bei žalia liktarna palei Seną,

Kai brėkšta apsiblaususi, šykšti diena,

Aš nežinau, kas jau nužudė mano šlykščią širdį,

Bet mirdama, jinai užuojautą paliko mano kaulams — gūdžią savo karalystę. Kūdiki!

Šio sielvarto tu niekam neišreiški — tai negalia, nakčia ištikus žmogų.

Kentėk, visažinė ir nebyli, kentėk su pamatų uolom tamsos pelėsiuos.

Aš aiškiai išmanau, kad kenčia mūmyse Jisai —

Jo vardas slaptas: Atidalytasai nuo Paties savęs:

Ir kai galop jau bus pranykus šio gyvenimo naktis be žiedo ir be veidrodžio ir be
[kanklių,

Giesmė kerštūnė, visų vaikystės lūkesčių giesmė suduš mūmyse,

Kaip suklegėjus paukščiams skilsta begalinis rytmečio kristalas

Rasotam siėny.

Aš visa tai žinau. Vienok ano skurdaus paveikslo — vienišoje ateity tavos būties

Aš negaliu pakelti. Tai lyg siaubo apimtas vabzdys many,

Tai vabzdžio rėksmas mano siėloj,

Po pelenais širdies.

Išvertė ANTANAS VAICIULAITIS

DIDYSIS AITVARAS

PABIROS APIE BALĮ SRUOGĄ STUTTHOF¹

STASYS YLA

Gadynę smurto ir kančios
Gaivink, žemele Lietuvos,
Galia liepsnojančios dainos

B. Sruogos trielis, parašytas
1944. I. 5 vienam jo aitvarų

Be Balio Sruogos, ryškesnių talentų mūsų tarpe gal ir nebuvo. Bet susirado keletas valdančių plunksnų. Iš jų niekas nebūtų drįsęs burtis apie Sruoginį, kaip mes jį vadinome, jeigu jis pats nebūtų to panorėjęs. Jam reikėjo mažo artimesnių jų būrio, nes platesnėje draugų grupėje jis negalėjo rasti atgarsio nei savo kūrybiniu pasauliu, nei galvosena. Buvęs nuolatos su jaunesniais žmonėmis Kaune ir Vilniuje, Sruoga turėjo šito pasigesti ir čia, ypač pagerėjus mūsų sąlygoms. Ir kai kitas jo kolega — profesorius Vladas Jurgutis — ėmė telkti draugus mokslui, Sruoga panorėjo juos burti menui.

Pirmosios pažintys

Pradžioj Sruoga jautėsi visai vienas. Neieškojo bičiulių, su niekuo nesikalbėjo, net, sakytum, vengė kitų. Ir kiti, tai pastebėję, nedrįso jo kalbinti. Grįžęs iš darbo, tuoj eidavo į lovą, užsitraukdavo anklode, nusigręždavo į sieną. Gal norėjo ilsėtis, o gal būti vienas, niekieno nekalbinamas.

Jo lova buvo vienaaukštė, kertėj prie lango. Ta kertė buvo gerai matoma iš antrojo mano lovos aukšto. Nejučiomis pastebėdavai, kad jis nemiega, vartosi, pakelia galvą.

Tuo metu vakarais mes meldavomės. Manydavau, kad Sruoga iš viso maldos nevertino. Dėl to buvo nelauktas dalykas, kai jis kartą pakilo lovoj, atsisėdo, uždegė rankomis veidą ir prabuvo visą maldos laiką kaip kiti. Kartais, maldai pasibaigus, jis dar ilgiau prasėdėdavo, taip rankom užsidengęs veidą.

Vieną rytą jis priėjo ir, spausdamas man ranką, padėkojo už skaitomas maldas.

— Jos nuoširdžios, paprastos, artimos poezijai. Sveikinu! Jei tokios maldos būtų mūsų bažnyčiose, mielai į jas eičiau.

Pasakė, keletą kartų nervingai papurtė man ranką, nusisuko ir nuėjo.

Po kokios savaitės Vytautas Stanevičius man pasakojo:

— Sruoga patenkintas tavo maldomis. Jis norėtų su tavim arčiau susipažinti. Gal turi ką pasakyti, — susimestume prie jo lovos ir po to pasikalbėtume.

Mačiau, kad Stonys (taip mes sutrumpinom

Stanevičių) pradėjo lankytis Sruogos kertėn, kalbinti jį, kažką jam pasakoti. Gal jie buvo pažįstami iš Lietuvos, o gal Sruogai patiko atviras ir drąsus Stonio charakteris. Man šito stigo. Net po ano komplimento nedrįsau pats prie jo priėti ir kalbinti.

Vieną vakarą Jonas Rimošius (taip vadinom Rimašauską) turėjo skaityti keletui draugų savo sukurtą vaizdelį. Stonys pakvietė prie Sruogos lovos ir mane. Profesorius buvo, palyginti, geroj nuotaikoj. Vertino Rimošiaus kūrinėlį, padarė ta proga įdomių pastabų apskritai apie kūrybą. Visi klausytojai buvo patenkinti, visų akys ir dėmesys kažkaip ėmė gręžtis į Sruogą. Kažkas pasiūlė, kad kita proga panašiam pasikalbėjimui paruoščiau ką nors paskaityti ašai.

Mano rašinėlis buvo apie spalvų simboliką. Dėl jo pasisakė keletas draugų, po to ir Sruoga. Profesorius, be kitko, nesutiko su mano pateikta rūtos simbolika. Rūta nesanti nekaltumo ženklas, bet vaistas, pašalinąs kaltumo žymes. Tokia esanti rūtos prasmė ir rusų literatūroje. Bandžiau nesutikti, nes mūsų liaudies dainos težino rūtą, kaip nekaltumo, skaistumo simbolį. Sruoga įrodinėjo toliau, ir šį kartą pastebėjau, kad jo tonas pasidarė kietokas.

Maniau, kad mano santykiai su Sruoga visai nutruks. Tačiau buvau ramus, nė vienu žodžiu ar veiksniu neparodžiau, kad būčiau juo nepatenkintas. Priešingai, kai jis turėjo kartą paskaitėlę apie religines rusų legendas, aš, sužavėtas, jį nuoširdžiai pasveikinau.

Maldas skaičiau vakarais ir toliau, o Sruoga kartais pakildavo lovoje, kartais — ne. Vieną pavakarę atsitiktinai susėdome abu palangėje, ir jis vėl prisiminė maldas:

— Jas reiktų kiek pataisyti. Yra stilistiškai netikslių vietų. Duok man savo užrašėlius, aš pataisysiu.

Jis išbraukinėjo visas konkretybes, žodžius "taigi", "bet" ir gražindamas pasakė:

— Poezijoje ir poetinėj maldoj tie dalykai netinka!

Jis buvo vėl malonus. Pirmas susikirtimas dėl rūtos atrodė pamirštas. Tačiau ieškoti artimesnės bendrystės ir toliau nedrįsau. Sruogos ir mano tarpininkas buvo Stonys. Kartą jis vėl ėmė man dėstyti, esą, Sruoga manęs, kad man reikią rašyti poeziją, bent tas pačias maldas eiliuoti. Nusitempė mane prie Sruogos lovos ir pradėjo ta tema kalbėti.

— Rašyk eiles, — pradėjo profesorius. — turi stilių, valdai žodį. Bandyk! Parašęs atnešk man — peržiūrėsiu.

¹) Iš spausdinamos kacetinių pergyvenimų knygos.

Norėjau parodyti, kad jo pageidavimų neniekinu. Ėmiau bandyti. Pirmiausia eiliavau maldas, tačiau ir kituose bandymuose religinis mano pasaulis neišvengiamai reikėsi. Pradžioj Sruoga į turinį nekreipė daug dėmesio — jam rūpėjo forma, žodis. Vienu kitu kūrinėliu buvo patenkinimas, sveikino ir toliau skatino rašyti. Vėliau jis Stoniui pasakė:

— Ylos poezija per daug kunigiška.

Kita proga pats pastebėjo:

— Ieškok naujų temų!

Suvedęs šias dvi pastabas, galvojau, kad Sruogai nepatinka religinė tematika. Po kiek laiko įsitikinau, kad ne tai jam rūpėjo. Naujose temose jis tikėjosi išgauti ir naujų formų. Religinė tematika jam nebuvo svetima, nes vėliau jis prisipykęs ėmė mane įtikinėti:

— Rašyk religines legendas. Mūsų literatūroje nebandyta sritis. Tau ji bus artimesnė, kaip kam kitam.

Rašyti nebuvo lengva. Pavargusiose smegenyse vis dar buvo minčių chaosas. Be to, stigo popierio, vietos kur atsisėsti ir pakenčiamos ramybės susitelkti. Tik kai pradėjome atsigauti, kai apsipratom su aplinka, rašymas davė džiaugsmo, nešė išsivadavimą iš esamos klaikumos. Man buvo graži proga bendrauti su plunksnos draugais, o ypač su Sruoga.

Aitvarų klubas

Sruogos pradėti pasikalbėjimai ir kūrinių pasikaitymai senoje stovykloje tampriau nesusijungė rašančiųjų. Sruoga tai juto ir ieškojo kokios nors konkretnės jungties. Buvo sugalvojęs kurti savotišką teatrą "Stutthof Totus", kuris improvizuotų įvairias vakaro programas, humorą, farusus, kupletus. Pats būtų juos kūręs ir kitus įtraukęs. Tik reikėjo techniško organizatoriaus, ir tokiu jis buvo numatęs linksmą žmogų Joną Katinauską, buvusį "Dainos" kino direktorių Kaune. Sruoga dėjo į jį daug vilčių, kalbino, kurstė, bet šis nesiėmė net pradėti. Jonukui stigo, bent šioj srity, iniciatyvos ir kūrybiškumo. Taip šis planas buvo palaidotas.

Naujoje stovykloje Sruoga planavo kažką naują ir tarėsi su Stoniu. Netrukus, Sruogos pavestas, Stonys ėmė verbuoti narius į vadinamąjį aitvarų klubą. Jį turėjo sudaryti septyni žmonės, nes šis skaičius esąs "aitvariškai pašvęstas". Kas tie žmonės, iš pradžių turėjo būti neskelbiama, bet reikėjo suprasti — visi, kurie valdo plunksną. Be Sruogos, aišku, turėjo būti Mackonis, Vilniaus literatas, gal Noreika, buvęs "Kariūno" redaktorius, nebologas stilistas, kaip pastebėjome iš kasete parašytos jo novelės vardu "Tamošiūnas". Kitus buvo galima nujaušti, nes eiles rašė Rimušius ir Stonys, o novelės — Puskunigis. Į tą skaičių, pasirodo, buvau numatytas ir aš, maldų autorius. Tačiau kai pakviestieji susirinko, sudėtis buvo jau kiek pakeista. Vietoj Mackonio ir Noreikos, atsirado Meilus ir Mačiokas. Meilus, tiesa, turėjo menišką dūšią, bet iš profesijos buvo ekonomistas ir savo uošvio fabriką paveldėtojas. Ma-

čiokas, abejoju, ar ką nors bendra turėjo su menu; jis buvo kariškis, daugiau veiklos žmogus, gal nebologas ekonominių reikalų tvarkytojas, prieš areštą buvęs stiklo fabriko direktorius.

Kodėl iškrito Mackonis ir Noreika, nebuvo aišku. Abu jie buvo vadų prigimties, gana savarankiški, ir Sruogą galėjo varžyti. Bet gal Sruoga turėjo kitų motyvų. Buvo užsimojęs aitvarų sąjūdį organizuoti išėjęs į laisvę, o tam reikėjo ne tik rašančių, bet ir materialiai pajėgių žmonių. Vienas iš tokių planų buvo leisti žurnalą "Aitvarą", kuris apimtų ne tik literatūrą. Visos gyvenimo sritys turėjo būti persunktos nauja idėja. Pagrindiniai principai būtų buvę šie: etiškumas, tolerantiškumas, talkinimas, ideališkumas (tarp kitko herojinių nuotaikų ugdymas), tautiškumas, kūrybiškumas, pozityvumas. Iš tų principų turėjo susidaryti visa programa, ir tai Sruoga pavedė porai žmonių, jų tarpe ir man. Nežinau, kodėl šis reikalas užtruko, ir ilgainiui pats Sruoga jo nebekėlė.

Didžiojo aitvaro ideologija

Pirmieji pasikalbėjimai buvo skirti "Aitvaro" siekiams išryškinti. Apie "Aitvaro" dvasią ir principus kalbėjo pats "didysis aitvaras", kaip mes vadinome Sruogą.

Aitvaras — mitologinis lietuviškas vardas. Jis reiškia lakumą, gyvybę, mistiškumą bei paslaptinę, gėrybių dalinimą ne pagal didesnę jų gėidimą, bet pagal nuopelnus ir aukštesnį sprendimą.

Etiškumas, gerumas esanti pagrindinė lietuvių savybė. Sruoga pasakojo, kad jo tėvas, veždamas jį į gimnaziją, vis kartojęs:

— Baly, tik tu būk geras!

Tuo metu, savo vaiką veždamas į tą pačią mokyklą, jų kaimynas šlėktelė vis kalęs į galvą:

— Tik tu būk mandagus!

Lenkas galįs būti vagis, tačiau neužmirš būti mandagus. Lietuviai: būk doras žmogus, o kitka, mandagumas — tik priedai. Etiškumą Sruoga dėjo ir literatūros pagrindan. Dažnai jis kartojė frazė: Be etikos nėra estetikos!

Nežinau, kodėl jis nepakentė mūsų žemaitės ir jos realizmo. Garbinti nuogą tikrovę jis laikė senu pozityvistiniu davatkiškumu. Meninė tikrovė turinti būti kitaip suprasta: ji esanti perkurtas ir perkeistas gyvenimas, jokių būdu ne jo fotografija. Kaip žmuidzinavičiaus tapyba, taip žemaitės raštai neturį tos meninės tikrovės, ir dėl to nesąs joks menas.

Tolerantiškumas esąs būtina sąlyga visuomenei susiprasti. Kartą paklausiau, kaip jis jį supranta, nes tuo vardu dažnai norima užmigdyti visuomenės budrumą prieš kiekvieną pikta sėklą.

— Anaipol! — nutildė mane didysis aitvaras.

— Tolerancija kiekvienai gerai iniciatyvai ir minčiai, bet ne "šlamštui", idėjų spekuliacijai, žmonių mainams.

Čia jis padarė priekaištą bažnyčioms, kad jos išskiriančios vedusius tais atvejais, kai šie pereina į kitą konfesiją. Tas dalykas turįs būti uždraustas įstatymais.

BALYS SRUOGA

— Jūs žinote, kad ne visos konfesijos tai daro, — pasakiau.

— Bet šito iš viso negalima pakęsti!

— Talka, — dėstė Sruoga, — yra senas lietuvių socialumo bruožas. Jį reikia pritaikyti ir visam mūsų gyvenimui. Talka kūryboj, talka spaudoj, talka kiekvienam menui. Talkinti menui turi tie, kurie pinigingi. Kūrėjai gi savo pareigas šioj talkoj atliks, kurdami iš jų gyvenimo noveles, vaizduodami jų darbo aplinką. Kartais koks geradaris atkiša sumelę ar kokia bendrovė paskiria metinio pelno likučius. Bet iš tokios "talkos" kūrėjai nepajunta tiesiogiai šelpėjo rankos ir jo dvasios. Nėra dvasinio ryšio tarp viečių ir antrų.

Sruoga galvojo, kad mūsų tautai ugdyti, talentams kurstyti, tiems talentams paremti reikia sukurti herojinių nuotaikų. Ne vienas noris būti kūrėjas be didesnių pastangų. Nevykusi kritika

kartais sudaro įspūdį, kad jie esą dideli talentai ir be darbo. Kitas į senatvę pasidaręs meno amatininkas: kala iš įpročio eiles ar dramas ir tariasi, kad Dievas žino kas esąs. Reikia darbo, kruvino darbo!

Sruoga mėgo kalbėt apie herojines mūsų asmenybes; mėgo jas vaizduoti ir savo dramose. Jam patiko, kad kiti ieško heroizmo prasmės. Kartą paruošiau rašinį "Žmonės — didieji mūsų simboliai". Jis paprašė paskaityti ir paskui tą rašinį vertino, papildinėdamas ir patikslindamas. — Gerai! Tokių rašinių reikės mūsų "Aitvaro" žurnalui.

Tautinis heroizmas turįs pasireikšti dideliu pareigingumu ir atsakomybe. "Aitvaras" turėsiąs burti pedagogus, kurie apie tai rašytų, ypač apie profesinę atsakomybę.

— Nepakenčiu tos mūsų miesčioniškos psichologijos, to spitzbuergertum! Žmonės tarnauja tik auksui, o visa kita teeina velniop. "Realio nuovoka" naudinga tik jiems — ne visai tautai.

Kalbėdamas apie naują teatrinio meno kelią, Sruoga plačiai pasakojo turinį savo paskutinio vertimo, paruošto prieš pat areštą. Tai buvo Sem Benellio "Apsiautalas". Į šį veiklą jis buvo taip įsijautęs, kad jo pasakojimai buvo tikras įkvėpimas.

— Mūsų teatras pateko į perdaug biurokratinės rankas, — darė jis išvadas. — Reikia, kad ateitų į jį kūrėjai, kurie daugiau dainuotų, poezijos įneštų, o ne nuogą gyvenimo purvą į sceną vilktų. Tokiu keliu mūsų teatrą buvo pasukęs Oleka-Žilinskas, bet "realistai" jo nepakentė ir išjojo.

— Teatralams reikia platesnės kultūros, didesnio išsilavinimo! — teigė jis. Ir didžiausia jo viltis buvo sudėta į Jurgį Blekaitį, jo mokinį, kuris į teatrinį meną atėjo baigęs universitetą. — Plati kultūra pakels ir teatro lygį.

Kartais jis paliesdavo krikščionybės vaidmenį. Jo šūkis buvo šie evangelijos žodžiai: "Ne tie įeis į dangaus karalystę, kurie taria: Viešpatie, Viešpatie, bet kurie vykdo mano Tėvo valią". Tuos žodžius jis kartojo, ir tada jo akys žaibavo, ir veidas nušvito. — Mums reikia krikščionybės, kuri pasireiškia darbais! — pabrėžė.

— Taip, profesoriau! Bet tokia krikščionybė išauga iš idėjos, iš užsidegimo ir įkvėpimo, — pastebėjau jam.

— Duokit mums tą idėją! Parodykit ją, patys užsidegę ir įkvėpti! — atkirto jis trumpai.

Kartą, kai jis sirgo ir gulėjo lovoje, priėjau pasiteirauti, kaip jaučiasi. Jis atsisėdo ir leidosi į kalbas. Kalbėjo ramiai, kiek pavargusiu tonu. Vienu metu kažkaip nelauktai jis paėmė man už rankos, įsmeigė savo žvilgsnį į mano akis ir kiek nervišku, pakeltu balsu tarė:

— Sakyk!.. Sakyk, ar tikrai Kristus yra švenčiausiame Sakramente?

— Tikrai! — atsakiau.

Jis dar labiau smeigė savo akis, lyg norėdamas manyje įžvelgti netikrumo ar abejonės.

— Realus Kristus?

— Taip, realus! — vėl tariau.

Jis atlyžo, paleido mano ranką, priglaudė galvą prie sienos.

— Argi tai galima? — nei klausdamas, nei tvirtindamas, ištarė.

— Profesoriau, ne taip seniai kalbėjai mums apie meninę tikrovę. Sakei — ji skiriasi nuo kasdieninės. Kristaus buvimas švenčiausiam Sakramente yra tikras, bet ta tikrovė nėra tokia pati, kokią mes matome gyvenime. Jūs tikite menine tikrove, argi negalit tikėti sakramentine?

Sruoga tylėjo. Pagaliau neramiu tonu pasakė:

— Šis vienas klausimas man kliudė būti tikinčiam.

Daugiau jis nekalbėjo. Ir aš prie šio klausimo negrįžau.

Aitvarų darbas

Aitvarų atsiradimas pasiteisino dvejopai. Jie ruošė draugams šventines programas, vėliau patys pradėjo daugiau kurti.

Pirmas viešas aitvarų pasirodymas buvo vėlinėse. Pats Sruoga sudarė programą, nustatė ceremonijalą, prižiūrėjo tvarką. Dienos kambary staliukas buvo užtiestas tamsiai, ant jo padėta žvakė. Kitos šviesos kambary neturėjo būti. Tarp scenos ir publikos jis numatė tarpą: visi suoleliai buvo nustumti toliau į duris. Kambary turėjo būti didžiausia tyla; kol visi nenutilo, jis neleido pradėti programos.

Kiekvieną kalbėtoją ar skaitytoją jis pats išleido iš miegamojo į dienos kambarį ir stebėjo pro duris. Kaikuriems davė paskutinius nurodymus, kaip laikytis prie stalo, kokių tonų kalbėti. Grįžtantį debutantą jis pasitiko, reiškė savo išpuodį, dėkojo ir sveikino. Erzinosi, kai kas nors salėje judėjo ir bruzdėjo. Atrodė, kad šis pirmas debiutas buvo jam tikras teatras. Jis jautėsi gyvenas, naujai atgimęs, sužavėtas ir pilnas vilčių.

Paskui jo nuotaika kiek atslūgo. Programa, tiesa, buvo pakankamai išpuodinga. Visi aktoriai buvo pasiruošę. Publikai buvo sukurta tikra lietuviškų krikščionių vėlinių nuotaika. Tačiau didžiajam aitvarui, matyt, vaidenosi daug didesnis dalykas. Gal jis laukė, kad publika bus priblokšta, sujaudinta, reikš susižavėjimą ir dėkingumą. Viso to, deja, jis nepajuto.

Publikos nuomonės buvo paprastos, gaspadoriškos:

— Padaryta buvo neblogai! Gerai, kad aitvarininkai tai sugalvojo.

Sruoga bandė prisidėti prie pirmųjų Kūčių programos. Peržiūrėjo saviškių kūrinius, kai kur pataisė, tačiau pats prie Kūčių stalo nėjo. Viensiemis tai buvo nelauktas dalykas.

— Kodėl? Iš principinio nusistatymo ar dėl kokio išžiūdimio? — spėliojo draugai.

Siūsta pasiuntiniai, prašyta, bet jis gulėjo savo kėrtėje, lovoje, ir nėjo. Po paplotelio laužymo, po religinio žodžio, valgio, kokį tada galėjome suorganizuoti, prasidėjo programa. Prie prakartėlės, mūsų Kantvilo darytos, paskaityta

pora eilėraščių, vienas vaizdelis. Choras pagiedojo kalėdinių giesmių. Publika džiaugėsi, kai kurie net ašarojo, nes visa tai perkėlė į namus, į tas Lietuvos šeimas, kuriose buvo jos švenčiamos.

Po iškilmų aitvarininkai aplankė savo vadovą. Jis skundėsi negaluoja. Tačiau suprasti buvo sunku, kodėl jis vis dėlto išsiskyrė. Vėliau, kai paaiškėjo, kad jis vengia viešų ir bendrų mūsų iškilmų, kai kas ėmė galvoti, gal jam, jautriam žmogui, visa tai per daug būtų priminę tėvynę, gal jis nebūtų atlaikęs savo ašarų, o tai rodyti prieš publiką būtų jam nepatogu. Geriau tegu niekas nemato ir nežino.

Ir Vasario 16-tai aitvarininkai paruošė programą. Buvo kitaip papuoštas kalbėtojų pultas, kitaip pergrupuoti suoleliai. Laukta, mat, svečių: mūsų žurnalistų — spaustuvininkų ir kitų tautų atstovų — čekų, lenkų, latvių ir estų. Jie atėjo, ir Sruogai atrodė, kad visos iškilmės turėjo bent svečiams patikti. Tačiau patiko ir saviškiams, tik šie buvo santūrus reikšti savo pasitenkinimą.

Taip aitvarai vis ką nors sugalvodavo — tai ką pagerbti, tai literatūros vakarą, tai kokią šventę. Kartais programą užsakydavo mūsų blokinis ar jo sekretorius. Taip buvo ir su šv. Kazimiero diena. Kitus paprašė paskaityti eilėraščių, o mane — paskaitėlės apie šventąjį. Temą pasirinkau apie herojinę šventojos asmenybę. Buvau pasiruošęs ir, kiek buvo galima, stilistiškai apdorojęs. Ir man truputį buvo nesmagu, kai Sruoga ir ši kartą neatėjo. Gal dėl to, kad minėjimas buvo bloko užsakytas, o gal kad apie šventąjį, — galvojau.

Didesni užsimojimai

Sruoginis visą laiką teigė, kad jis neims plunksnos į rankas, kol negrįš į laisvę.

— Šiame košmare negali gimti jokia šviesesnė idėja, — sakydavo.

To vidaus košmaro, kuris kartais reikšdavosi bloko nuotaikose, jis iš tolo vengė. Visą laiką dirbo raportų skyriuje, to velnio Chemnitzo žinioje. Gal jis norėjo iš arčiau pažinti kacetinio pragaro sistemą. Bet svarbiausia, atrodė, — nebūti tuose namuose, kur jis jautėsi vienišas. Grįžęs iš darbo, visą laiką praleisdavo lovoje; tik retai kada išeidavo į kiemą pasivaikščioti. Daug rūkė, net naktimis, ir dėl to Mackonis, gulėjęs viršum jo, labai dejuodavo. Dažnai negalėdamas užmigti, Sruoga prasėdėdavo savo lovoje keletą valandų: gal ilgesio, gal kokios kūrybinės minties kankinamas.

1944 metų pavasarį jis iš darbo grįždavo pietų ir daugiau nebeidavo. Likusį laiką praleisdavo prie lovos, ties mažu vos besilaikančiu ant kojų staliuku ir kažką rašydavo. Ką, jis nesakė nė savo aitvarininkams. Kai blokas įsitaisė dienos kambaryje stalą savo raštininkui, Sruoga persikėlė ten ir užėmė vieną jo galą. Tą jis saugojo, kaip savo akį, nes, ko gera, įsikurs čia kitas "paukštis", ir nebeturės žmogus kur rašyti. O čia, matyt, jam kūrėsi geriau nei ten prie lovos.

Tą stalo "apsaugą" pastebėjo bloko humoristai, ir gimė patarlė: "Saugo, kaip Sruoga štabinio stalą". Didysis aitvaras pyko už tai, bet argi užriši burną "maurojančiam jaučiui". Visi lygūs — apie visus galima kurti "legendas".

Aitvarininkai džiaugėsi, kad Sruoga kuria. Jis pasidarė net ramesnis ir linksmesnis. Kartais pajuokaudavo ir su Sernu ir su Valenta, vadinas, nevengė draugų, net ir neišrinktųjų.

Pagaliau baigė rašyti ir paskaitė keliems saviškių. Tai buvo "Penkialapis Dobilėlis" — komedija. Joje atpažinome ketvertą mūsų viengungių ir vieną "ženotą" jaunuolį. Tai buvo ryškios, stipriai šaržuotos jų charakteristikos. Vadinas, Sruoga ėmė medžiagą iš čia pat, nors aplinką, intrygą, idėją sukūrė iš savo šaltinių.

Netrukus gimė ir antroji komedija — "Uošvė". Jos kilmė buvo tokia. Kartą jis kalbėjo aitvarininkams apie teatrą ir pavyzdžio dėlei improvizavo komedijos motyvą. Paskui šiuo atradimu pats džiaugėsi, ėmė jį plėtoti, ir išėjo naujas kūrinys. Tipų neėmė iš mūsų tarpo, nes idėjai jų, matyt, nereikėjo.

Ilgiausiai rašė "Pavasarinę giesmę" — poetinę dramą. Parašęs dar taisė ir naujai perrašė. Tik po to sukvietė aitvarininkus ir keletą pašaliečių pasiklausti. Tikėjosi, kad šiuo veikalu padarys klausytojams didelę staigmeną. Buvo matyt, kaip jis rūpestingai parinko klausytojus, kaip iškilmingai buvo nusiteikęs.

Dramoj buvo daug poezijos, ir ja galėjo žavėtis kiekvienas. Nuostabiai gražios buvo kai kurios dainos ir gamtos scenos. Idėjai Sruoga paėmė krikščionybės ir lietuviškos pagonybės konfliktą. Veiksmo laikas buvo nenurodytas. Iš krikurių aplinkybių galėjai spėti, kad tai liečia 19 šimtmetį, tačiau vidaus kova rodė pagonybę esant pernelyg stiprią, šviesią, tarsi savo žydėjimo laikotarpy. Krikščionybė buvo pavaizduota ištisai neigiamai.¹⁾

Tai pastebėjo ir kaikurie jo ideologijai artimesni klausytojai. Žinia, jie savo nuomonę reiškė labai atsargiai. Kiti, jaunesni, neturėjo iš viso ko pasakyti, nebent tik komplimentą. Ašai, atstovavęs krikščioniškąją klausytojų dalį, tyčia susilaikiau nepasakęs savo nuomonės, tik kitiems kalbant apie vienpusiškumą, linktelėjau galvą.

Po skaitymo, kuris užtruko apie porą valandų, nuėjau į lovą, nes jau buvo vėlokas laikas. Sruogos lova buvo prie to paties tako, tat vėliau praeidamas jis valandėlei sustojo ir, pamatęs, kad dar nemiegu, užkalbino:

— Ką iš tikrųjų pats galvoji?

Buvo sunku atvirai pasisakyti, nes žinojau — jis greit įsižeis.

— Kitose dramose jūs radote bent vieną teigiamą tipą, bent vieną pozityvų krikščionybės atstovą. Čia gi nei to nėra.

Paprastai, kai jam kas nepatinka, ypač kai paliečiama jo atstovaujama pažiūra, jis tuoj reaguoja, nerimsta. Dabar jis ramiai klausėsi, ir tai mane stebino.

— Gal tu ir teisybę sakai, — pratarė.

— Toks puikus, su tokia meile rašytas dalykas, tikrai prašosi taisomas.

— Žiūrėsiu. Gal dar reikės... — nubaigė jis.

Man buvo nelauktas šis jo atsakymas. Galvojau gal dėl to, kad ir jo artimesnieji panašiai pasisakė. O gal dėl to, kad pasirėmiau kitais jo kūrinių, kuriuose ne taip jausti ši spraga.

Poema ir abidvi komedijos taip pavergė Sruogos dėmesį, kad jis daugiau nebesidomėjo "Aitvaro" reikalais. Įdomūs pokalbiai, dažna aitvarininkų bendrystė, jų pasirodymai kažkaip nutrūko. Gimė patarlė: "Išsilakstė kaip aitvarai", ir tai buvo teisinga.

Poeto charakteris

Mane domino Sruogos charakteris. Ieškojau vidinio ryšio jo žodyje ir elgesyje, žymėjau įvairius stebėjimus lapelyje. Kad kas neatsektų, ką tai liečia, lapelį įvardinau graikiškomis raidėmis "Balys".

Man rodė, kad Sruoga nepakentė nuobodulio, monotonijos, vidutiniškumo, pasikartojimo. Jis ieškojo vis naujų išpūdžių, pergyvenimų, vaizdų, vis naujų veiksmo ir žodžio formų — niekeno nepavartotų ir nepakartotų. Tarsi jis būtų jautęs, kad vienodumas padarys jį nuobodu, grės jo, rašytojo, egzistencijai.

Kartais Sruogos dvasią užliedavo ilgesys, susižavėjimas, meilė. Tada jis kalbėdavo apie grožį ir gėrį, kalbėdavo apie žmogų ir visuomenę su tokiu pavergiančiu ir kaitinančiu jausmu, kad buvo kažkas panašu į ekstazę. Tada jis užmerkėdavo akis, ir jo veide buvo ramumas ir giedruma. Kitą kartą apniaukdavo jį klaukus skausmas, nerimas, nuovyla. Tada jo žodis buvo griausmingas, kan-dus, neatlaidus. Tie patys žmonės, kurie jam kitados buvo geri, dabar jį erzino; ta pati visuomenė, kurią jis gyrė, buvo jo plakama. Ir vėl, kartais būdavo linksmas, bruzdus, mėgo žaisti komediją, iš visko juoktis, pašaipiai ironizuoti. Prie stiklelio (tai mūsų sąlygose buvo reta) jis net pasiausdavo, puldamasis į kivirčą, nušluodamas nuo stalo knygas, pieštukus, rašalines.

Sruogai tiko tai, ką prancūzų poetas Arthur Rimbaud pasakė apie save: "Poetas turi ieškoti visų meilės, kančios ir kvailybės formų". Jausmų nepastovumas, svyravimas, kaitaliojimas buvo, turbūt, būdingiausias Sruogos charakterio bruožas. Jis buvo bipoliariskas, jeigu ne tripoliariskas, prieštaringas. Jis turėjo vis kitaip pasakyti nei kiti, kitokią nuomonę pareikšti, bent kitaip ją pagrįsti. Tai iš dalies darydavo jį įdomų, originalų, spalvingą. Bet jis nekartą prieštaravo sau pačiam.

Noras kitus stebinti, sukurti netikėtumų, mes-tis į avantiūrą buvo dažnas reiškinyss ir kitų didelių rašytojų charakteryje. Vienas Baudelaire draugų pasakė: "Aš lažinuosi, kad Baudelaire šį vakarą eis gulti po lovą..., kad mus nustebin-

¹⁾ Plačiau apie šio kūrinio ir dviejų komedijų turinį žr. mano rašinį "Tremties Metuose" 561—563 psl.

tų!" Sruogai šis bruožas, gal nesąmoningai, prasiškišdavo įvairiomis formomis. Stiprus, perdėtas, kartais labai rėžiantis jo žodis, palyginimas, veiksmas (kad ir nedalyvavimas prie Kūčių stalo) tikrai stebindavo laikuriuos draugus. Vidutinis ir pusiausvyros žmogus, aišku, taip nekalba ir nesieltgia. Jam visa tai nesuprantama. Sruogai būdavo nesuprantamas draugų pasipiktinimas. Tada jo staigumas dar labiau prasiverždavo. Sakytume, jis visas nerviškai sproginėdavo, paleisdavo dar aštresnių ir piktesnių frazių. Jis bėgdavo tada nuo draugų, nuo jų nusigrėždavo, užsidarydavo savyje kaip koks anachoretas ar tylus stojikas. Jam sunku būdavo derintis prie aplinkos; jis jautė aplinkai kažkokią aversiją, buvo savotiškas tylus jos sukilėlis.

Neturiu daugiau medžiagos iš jo nuotaukų laisvėje, tačiau atsitiktinai patirtos žinios leidžia manyti, kad ir tenai Sruoga buvo panašus. Tokie buvo ir kiti žymūs rašytojai — d'Annunzio, Musset, Byronas; ir jie amžinai nesiderino su socialine savo aplinka, buvo nuolatinėj jos priešginybėje. Gal tai reiškė nepasitenkinimą esama tikrove, norą ją perkeisti, padaryti kitokią — idealesnę. O gal tai ėjo iš jų palinkimo prieštarauti, būti opozicijoje.

Sruogos charakteris buvo dramatiškas. Konfliktai su išore, man rodos, kilo iš vidinio konflikto. Jis turėjo jausti nuolatinį jausmų dvilypumą ir gal dar daugiau — prieštaringumą tarp minčių ir gyvenimo. Amžinybę jis dažnai turėjo aukoti laikinumui, pastovumą — nuotaikoms, ramybę — nerimui, džiaugsmą — liūdesiui. Jis norėjo būti tikintis ir negalėjo, norėjo būti socialus ir jam nevyko, ieškojo draugų ir jų ne-

turėjo, bent tokių, kurie jį suprastų. Jo troškimai ir siekiai nerasdavo atgarsio jo paties gyvenime, kažkur jie nutrūkdavo, nebesutapdavo. Gal dėl to jis nerasdavo darnumo ir savo dramų herojuose. Jie kirtosi su gyvenimu ir su savimi pačiais. Jų dinamizmas, visa jų kova, atrodo, buvo ne tam, kad ką nors gyvenime pasiektų, bet kad kažką išgyventų, jautų, lyg tyčia vienas kitam sudarytų tragikos. Taip jo herojai prieina iki kvailybės, absurdo, nebūties. Jie nebėra gyvi žmonės, bet kažkokie fantomai, keistuoliai, iškrypėliai, kažkokios velniškos būtybės. Šio estetinio velniškumo pavyzdžių Sruoga galėjo rasti savo charakteriui artimuose rašytojuose — Edgar Poe, Wilde, Baudelaire, Musset, Byrone, Heinėj, iš dalies Dostojevskyje. Sruogos, kaip ir šių rašytojų, kūriniuose negatyvumas persveria, nusmelkia, sukuria kažkokį nenugalimos jėgos įspūdį. Išvadoje jie vaizduoja tiesą, priverstą nusilenkti melui, groži — šlykštumui, gėri — blogiui, meilę — neapykantai. Gal tai galima būtų pavadinti nuoga gyvenimo tikrove, kurią rašytojas tragiškai pergyvena ir pavaizduoja. Bet tuo jis, gal pats nejausdamas, patarnauja "iškrypimo velniui", nusilenkia neigiamybei, paneigia savo paties principą "nėra estetikos be etikos".

Toks buvo, manding, Balys Sruoga — vienintelis toks tarp mūsų ir kaip tik dėl to toks vienišas, nelaimingas, kenčiantis. Šis išsiaiškinimas padarė jį man suprantamesnį ir, sakyčiau, net brangesnį. Ir tuomet, kai nesinorėjo su juo sutikti ar jam pritarti, ir tuomet, kai pajusdavai jo užsirūstinimą, nepasitenkinimą, kai išgirdavai kokią nemielą frazę, — nebekildavo jam nepriekaištų jausmų.

J U O Z A S K Ē K Š T A S

Iš rinkinio
"Ramybė man"

ZOLĖ IR KAULAI

Vienoj kelio pusėj žmonės,
Kitoj kelio pusėj žmonės,
kelio joja gaicho, plačiakelnis raitelis.

žmonės valgo, žmonės geria, žmonės valgo
avinus ir jaučius, aviniais ir jaučiais
sužavėti žmonės.

Ant išdegusios, juodos žolės
nedagraužti kaulai
guli.

TILTAS

Išilgai siauros upės plaukia baidarės,
vienos pasroviui, kitos prieš srovę,
o tiltu eina žmonės, aiškiai žinodami,
jog jiems yra skirtas stebuklingas, dangaus siųstas
žemiškasis džiaugsmas.

Saulė pervėrė ant tilto sustojusio tremtinio smegenis
ir vandenį
įrašė mintį apie žmogaus gyvenimo nepraieinamumą.

LEGENDŲ ĮLANKA

Mano laivą bangos mėtė tol,
kol vandenynas susiaurėjo ir įplaukęs įlankon nurimo.
Mano laivas, vandenyno balerina,
nuo vėjų ir bangų nutolo.

Baltų miglų palietas pienas
ant įlankos aukštų žolių.
Noriu nubust, ir negaliu.
Žinau, kad vėl čia būsiu vienas.

Pakėlęs ranką, rūką sklidau,
ant pirštų man krenta nematomo dangaus lašai žali,
girdžiu tikrai — toli, toli —
mirštantį žaibo aidą.

Taip įplaukiau į minkštą įlanką legendų ir sapnų žemyno.
Burės naktin pasviro.
Nugalėjęs audras vandenyno,
laimėjau tylą.

ŽEMĖS TAMSAI, ŽVAIGŽDŽIŲ LYGUMOMS

Nereikia, širdie, nereikia,
išniekintas kraujo grumste,

į tirštą naktį sukepęs,
į nakties kietą gniūžtę pavirtęs,

nereikia kitaip, nereikia,
tegu dienos žydi ne tau,

tegu džiaugsmo mirtis pakelėse
vis gilyn, ir tolyn, ir platyn,

tegu dainos plaukia ir girdimos būna ne tavo,
būk viena ir dainuok

sau ir vieškeliams plėšomiems vėjo,
sau ir medžiams akiračiuos lūžtantiems,

nakties krantą skalaujančioms upėms,
žemės tamsai, žvaigždžių lygumoms.

ŽINOJIMO PRIEVARTA IR TIKĖJIMO LAISVĖ

KARL JASPERO EGZISTENCINĖS METAFIZIKOS PAGRINDAI (1)

JUOZAS GIRNIUS

Pratartinė pastačia

Egzistencializmas nėra nei vienintelė, nei gausiausiai atstovaujama dabarties filosofinio mąstymo linkmė. Tačiau, be abejo, egzistencinė filosofija yra vienintelė, susilaukusi tokio intereso plačiuose sluoksniuose. Galima šį interesą aiškinti mados psichologija: kiekvienas stengiasi būti au courant to, kas teikiama paskutiniu „laiko žodžiu“. Iš tiesų, kadaise teko atsitiktinai užtikti vieną straipsnį apie egzistencializmą ir madų žurnale. Bet, jeigu madas ir ironiškai vertinti, tenka sutikti, kad ir per madas kalba laiko rūpestiai. O kuris gi rūpestis aktualesnis mūsų laikui, kaip išsaugoti laisvę? Jei dar prieš penkiasdešimt metų laisvė buvo laikoma šventu žodžiu, tai mūsų šimtmetis vėl matė iškylančias naujas tiranijas. Bet gresia laisvei ne tik tiranijos. Ir pačiuose demokratinuose kraštuose laisvei gresia tasai bemintijimas, kuris vadinamas „viešosios opinijos“ vardu. Apie kokią gi laisvę galima kalbėti tame žmoguje, kuris patiki savų pažiūrų formavimą kitiems? Nebuvo užtat nieko nuostabaus, kad buvome liudininkai, kaip mūsų šimtmečio diktatūros kilo nebe iš viršaus, o iš apačios. Pačios masės talkininkavo tiranams demokratinio, teisingo, parlamentarinio keliu užkopti į sostus. Bet drauge buvome liudininkai, kaip visais amžiais tiranijos lieka tos pačios. Ta dvejoja patirtis ir kelia mums klausimą, kaip išsaugoti žmoguje laisvės vertybę sąmonėje. Negali būti laisvė užtikrinta tiems, kurie patys jos nevertina. Nepakako tik techninio demokratinio institucijų aparato, kad demokratija būtų laiduota. Paaiškėjo, kad politinė laisvė turi būti atremta ir į kiekvieno žmogaus vidinę laisvę. Iš čia ir mūsų laiko interesus egzistencializmui, kuris reiškia pretenziją būti laisvo žmogaus filosofija. Ieško naujo kelio egzistencialistai tiems žmonėms, kurie jaučiasi nebegalį grįžti į krikščioniškąją tradiciją, bet kurie lygiai baiminasi žmogaus pavergimo kolektyvistiniams stabams.

Nesu iš tų, kurie egzistencinę filosofiją galėjo suvokti kaip šviesią ateities keliui. Atvirkščiai, savo filosofinėmis pažiūromis esu svetimas egzistencinei filosofijai. Bet lygiai nesu ir iš tų, kurie manosi galį filosofines linkmes klasifikuoti į teisingas ir klaidingas ta pačia prasme, kaip bet kurį matematinio uždavinio sprendimą galima rasti tik arba teisingą arba klaidingą. Negaliu laikyti tiesos žodžių pagrindinių sprendimų, kuriuos teikia egzistencinė filosofija. Bet lygiai negaliu nepripažinti, kad pagrindinis jos rūpestis žmogiškosios asmenybės laisvę yra tiek tikras, jog niekas neturime teisės jo ignoruoti. Nors ir tenka galutinius egzistencinius sprendimus kritiškai sutikti, privalu nelikti uždariems toms visoms amžinosioms problemoms, kuriose egzistencinė filosofija išskleidė naujus atžvilgius. Neveltui užtat ir Pijus XII savo pernykštėje enciklikoje „*Humani generis*“, perspėjęs prieš egzistencializmą, nurodė, kad katalikai „negali nei ignoruoti, nei negližuoti tų sistemų, kurios daugiau ar mažiau nutolsta nuo tiesaus kelio.“ Jo žodžiais: „Privalu jas gerai pažinti visų pirma dėl to, kad negalima blogio gydyti be gero jo pirmesnio pažinimo, toliau dėl to, kad ir pačiuose klaidinguose teigimuose kartais slepiasi tiesos pradai, ir pagaliau dėl to, kad ir patys tokie teigimai žadina protą rūpestingiau pagilinti atitinkamas filosofines bei teologines tiesas“.

Užtat ir ryžtuosi šio žurnalo puslapiuose sustoti ties pagrindinėmis egzistencinės filosofijos tezėmis. Tiesa,

jau ir anksčiau esu pora kartų bandęs ryškinti filosofinę egzistencializmo linkmę. Tačiau kalbėti apie egzistencializmą apskritai yra sunku, nes tasai bendras vardiklis, kuris vadinamas egzistencializmu, lieka tik negyva schema. Tie filosofai, kuriuos jungia šis bendras vardiklis, iš tiesų yra labai skirtingi. Užtat šį kartą ir pasirenkame tik vieną jų — Karl Jaspers. Jei apskritai charakterizavome egzistencializmą laisvės filosofija, tai ypač čiai šis vardas dera Jasperso mąstymui. Keturiuose straipsniuose paanalizuosime, kaip ši laisvės filosofija atsako tiesos, žmogaus ir Dievo bei religijos klausimus.

Šie straipsniai, atitinkamai supopuliarinus, yra paruoti iš veikalo, kuris buvo Montrealio universiteto priimtas teze filosofijos daktaro laipsniui gauti. Jei galėjau atbaigti mano akademines studijas, nelemtai pora kartų nutrauktas, turiu būti dėkingas Tėvams Pranciškonams. Naudojuosi šia proga jiems pareikšti savo gilią padėką. Ypač čiai ši padėka priklauso provincijolui T. Justinui Vaškiui, kurio globa naudojuosi nuo pat atvykimo į šį kontinentą, ir Greeno/Me. vienuolyno viršininkui T. Petriui Baniūnui, kurio svetingoje pastogėje teko praleisti daugiau kaip ištisus metus.

1. Egzistencinis tiesos ieškojimas

a. Mokslinis pažinimas ir filosofinis nušvietimas. — Pagrindinė tezė, iš kurios sravi visas Jasperso mąstymas, yra grįžimas į Kanto *Ding an sich*: būtis savyje yra nepažįstama. Negalime būties savyje pažinti nei betarpiškai, nei tarpininkais. Visų pirma: negalime pačios būties pažinti betarpiškai todėl, kad visa, ką galime pažinti, tėra atskiri objektai ir tuo pačiu niekada pati Būtis. Ir būtent, negalime betarpiškai būties savyje pažinti dėl to, kad mūsų pažinimas yra iš esmės tarpininkavimas. Galime pažinti tik tai, kas įeina į mūsų sąmonę ir tuo pačiu prisiima jos kategorijas. Bet kaip tik užtat visa, ką mes pažįstame, tėra būtis - mums (*Sein fuer uns*), o ne būtis savyje (*Sein an sich*). Ką pažįsta subjektas, tėra objektas. Bet joks objektas nėra pati būtis, nes kiekvienas objektas tėra tam tikra apspręsta būtis. Gi jokia apspręsta būtis nėra pati būtis tiesiai. Šia prasme Jaspersas ir teigia: „*nir-gends habe ich das Sein, sondern immer nur ein Sein*“.) Žodžiu tariant: pažįstame objektus, ir todėl pačios būties nepažįstame. Bet jei negalime pačios būties betarpiškai pažinti, ar nėra įmanoma iki jos pažinimo pakilti per objektų tarpininkavimą? Ne, atsako mūsų filosofas. Tiesa, kad galime objektus laikyti būties apraiškomis: objektas ir yra ne kas kita, kaip būtis kaip ji mums apsieiškia. Tačiau, perspėja tuojau pat Jaspersas, būties savyje apsieiškimas per objektus yra esmiškai skirtingas nuo bet kurio objekto apsieiškimo patirtinėje tikrovėje. Viena

“apraiškos” prasmė, kai kalbame apie atskirus objektus pasaulyje (pvz., laikome spalvas šviesos bangų apraiškomis), ir kita “apraiškos” prasmė, kai vadiname pasaulį būties savyje apraiška. Pirmuoju atveju mes manome paprastą santykį dviejų objektų, kurių vienas yra mąstomas antrojo pagrindu. Tačiau būtis savyje nebėra pasaulio atžvilgiu toks pat pagrindas, kaip atitinamos šviesos bangos yra spalvų pagrindas. Todėl ir negalima šiuo atveju iš pasaulio išvesti būti savyje, lyg kokį užpasaulinį pagrindą. “Greičiau yra taip, lyg būtis išsiveržtų iš kiekvieno mūsų noro ją pažinti ir paliktų mūsų rankose objektų pavidalu tik savo likučius ir pėdsakus”²). Išreikšti šiai būties nesugaunamybei ir teikia jai Jaspersas gaubties (Umgreifendes) vardą. Būtis yra gaubtis, nes ji gaubia visus mums galimus objektus, pati netapdama mūsų pažinimo objektu. Visa, ką pažįstame, pažįstame pačioje būtyje, bet niekada pačią būtį. Lieka užtat mūsų pažinimas visada horizontiškai ribotas. Ir kadangi kiekvienas horizantas mus riboja, veržiamės iš kiekvieno horizonto. Bet kur besiveržtume ir kaip toli, drauge su mumis tolyn kyla ir horizontas. Niekada negalime pasiekti tokio taško, iš kurio galėtume apžvelgti būtį kaip savyje uždarą visumą. Visada būtis lieka mums atvira, ir visada esame traukiami į jos beribybę. Kiekvieno savo žingsniu esame jos gaubiami, bet niekada jos pačios nesugauname. Nors visi objektai “skelbia” būtį, bet pati būtis niekada netampa mūsų pažinimo objektu, nes “tai, kas yra prieš visus objektus, negali pats būti objektas”³).

Pažįstame objektus, ir užtat niekada nepažįstame pačios būties. Ką reiškia ši Jasperso tezė? Paprastais žodžiais atsakant: galime pažinti tik patirtinės tikrovės pasaulį, kai absoliutinė būtis, kuriai teikiame Dievo vardą, mūsų pažinimui nepasiekiamo. Bet koks šiuo atveju filosofijos likimas? Juk kaip tik, kai atskirieji mokslai ribojasi tik patirtiniu pasauliu, tai filosofija visada veržėsi į absoliutinės būties pažinimą. Ar tad teigti būties savyje nepažįstamybę nėra tuo pačiu neigti filosofijos galimybę apskritai?

Iš vienos pusės, Jaspersas iš tiesų visą tradicinės filosofijos pastangą save laikyti būties pažinimu (ontologija) galutinai pasmerkia: “ontologija turi kristi”⁴). Būties savyje pažinimo pretenzija Jaspersui primena tik alchemikus. Bet “kaip mažai alchemijai pasisekė rasti išminčių akmenį, taip mažai gali pasisekti ir filosofijai sugauti būties substanciją”⁵), ironizuoja Jaspersas tradicinius filosofus, besilaikiusius taip išdidžiai, lyg jie būtų patys dalyvavę pasaulio kūryboje. Tačiau, antra vertus, šis ontologinės (būties pažinimo) pretenzijos pasmerkimas nereiškia Jaspersui pačios filosofijos paneigimo. Užuoat manęs paneigti filosofiją, Jaspersas tikisi atskleidžiąs jai naują kelią, laisvą nuo senų iliuzijų.

Bet kaip imanoma šiuo atveju filosofija, jei absoliutinė būtis, į kurią ji kreipiasi, negali būti pažįstama? Jaspersas atsako šį klausimą: nors

tegalime pažinti tai, kas gali tapti mums objektu, bet galime mąstyti ir tai, kas negali tapti mums objektu. Ir būtent: kadangi negalime nieko mąstyti, nepadarydami objekto, t. y. būtimi mums, tai ir pačią būtį savyje tegalime mąstyti baigtinių objektų pagelba. Tačiau kadangi nebaigtinės būties negalime sutapatinti su jokių baigtinių objektų, norėdami mąstyti pačią būtį, turime kiekvieną objektą taip mąstyti, kad jis šiame mąstyme “pradingtų”. Tik šiuo visų atskirų objektų “pradingimu” apsireikš mums pati būtis, kuri nebebus jokia atskira būtis. Bet ar nėra prieštaringa mąstyti objektą ir drauge leisti jam “pradingti”? Taip, sutinka Jaspersas, tai prieštaringa. Tačiau: jei norime mąstyti būtį, turime prisiimti šį prieštaravimą, nes jis yra pati būties mąstymo forma. Negalime būties savyje mąstyti jokia atskira kategorija, nes lygiai būtina ją aptarti ir priešinga kategorija. Bet mąstyti būtį priešingomis kategorijomis — tai pripažinti mūsų mąstymo sudužimą. Ir tačiau šis mūsų mąstymo sudužimas yra vienintelis kelias, kuriuo mes galime “paliesti” būtį. Mūsų baigtinio pažinimo formomis galime pasiekti Nebaigtinybę tik pačiu šių formų sudužimu. Kiek iš vienos pusės filosofinis mąstymas yra žengimas nuo baigtinių objektų į nebaigtinę būtį, tiek iš antros pusės jis yra neatšaukiamas dužimas, t. y. mąstymo pastangos atsidaužimas į nenuveikiamus prieštaravimus, kurie liudija neįmanomybę pasiekti būtį mūsų žmogiškojo mąstymo keliu.

Kadangi tuo būdu kiekviena mūsų pastanga mąstyti absoliutinę būtį atsidaužia į prieštaravimus, tai ir negalime filosofinių idėjų laikyti objektyviu pažinimu, nes prieštaravimai sunaikina būties mąstyme bet kokią pažinimo vertę. Tiesa, pripažįsta Jaspersas, sunku mums nuveikti tą pagundą, kuri kursto mus ir filosofines mintis traktuoti objektyviomis pažintimis, nes ši pagunda turi savo šaknis pačioje mūsų mąstymo prigimtyje. Kadangi mūsų mąstymas pačia savo prigimtimi nukreiptas į atskirus objektus, tai ir yra mummyse kažkas, kas šiausiai prieš filosofinį mąstymą, kuris vyksta objektų “pradingimu”. Baiminamės svaigulio, kuris mus pagauna, palikus atskirus objektus ir atsidūrus prieš būties nebaigtinybę. Todėl ir atkrįstame nuolat, kaip katė ant savo keturių kojų, į atskirus objektus, imdami filosofines idėjas už objektyvias pažintis. Bet, perspėja Jaspersas, šiuo atveju mes ne būčiai atsiveriame, o tik užsidarome grubiuose prietaruose, kurie paverčia absoliutinę būtį į fantastišką stabą.

Bet kokia tad filosofinių idėjų prasmė, jei negalime jų laikyti pažinimu? Filosofinio mąstymo prasmė slypi pačiame jo vyksme, o ne kokiame rezultate, atsako mūsų filosofas šį klausimą. Užuoat atskleidęs absoliutinę būtį, lyg kokį naują užpasaulinį objektą, filosofinis mąstymas greičiau atskleidžia tik šio pasaulio daiktų simbolinį apraiškiškumą: ta patirtinė tikrovė, kurią galime objektyviai pažinti, nėra pati būtis

savyje, o tik jos šifrinė kalba. Nėra dviejų pasaulių šalia vienas kito, o tėra vienas pasaulis. Užtat ir filosofinis mąstymas negali mūsų išvesti į jokią kitą pasaulį. Užtuot išvedęs anapus šio pasaulio, filosofinis mąstymas patį šį pasaulį nušviečia nauja šviesa, kuri savyje tamsius objektus perkeičia į absoliutinės būties šifrus. Tai šia prasme ir galioja Jaspersui principas: "būtis gali būti nušviesta, o ne pažinta"¹⁶).

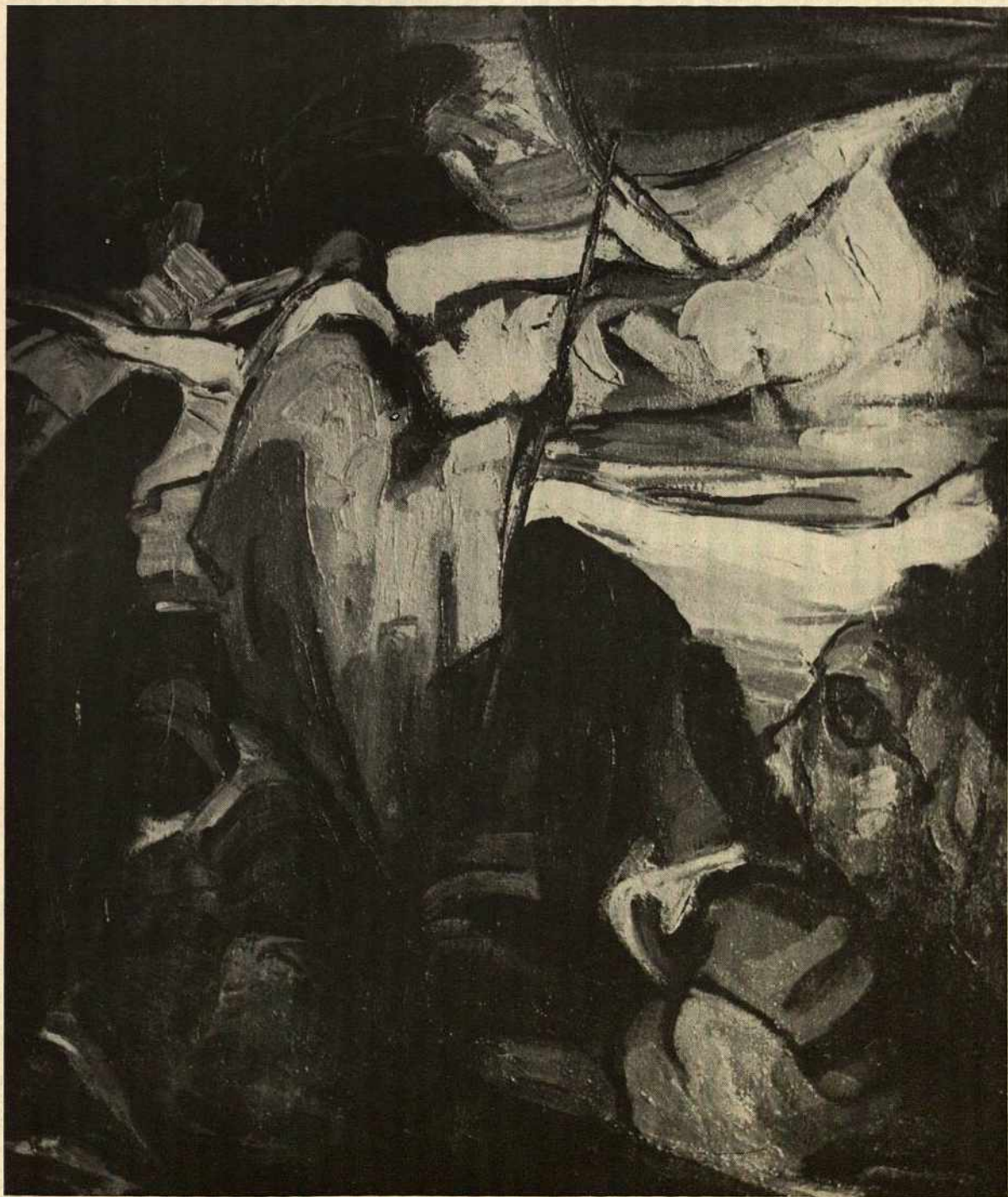
Nepraturtina būties nušvietimas mus jokiomis pažintimis, bet perkeičia jis mus pačiose mūsų gelmėse, "padaro iš mūsų kitus žmones". Jei visa tebutų tie atskiri objektai, kuriuos galime pažinti, tai ir save pačius turėtume laikyti tokiems pat objektams, pavergtais gamtinės tikrovės determinizmui. Gi kai sureliatyviname patirtinį pasaulį į absoliutinę būtį apreiškančius šifrus, tuo pačiu išsiplėšame iš patirtinio pasaulio tiranijos ir laimeime laisvės sąmonę. Šita prasme būties nušvietimas drauge yra ir mūsų pačių nušvietimas, mūsų pačių pažadinimas į mus pačius. Čia ir regį Jaspersas savo egzistencinės filosofijos prasmę: kai senoji filosofija mus kaustė žinojimu laikomomis, bet žinojimo vertės neturėjusiomis abstraktybėmis, tai egzistencinė filosofija mus apeliuoja į tikėjimo laisvę. Vietoj ontologinės pretenzijos pasiekti būtį pažinimu, Jaspersas žadina mus tikrosios būties ieškoti laisvu tikėjimu.

Štai tasai pavidalas, kuriuo Jaspersui iškyla tradicinė žinojimo ir tikėjimo santykių problema. Nuostabios mokslų pažangos įtakoje buvo besiformuojanti tendencija iš viso paneigti tikėjimo prasmę: žinojimo pažanga buvo švenčiama kaip tikėjimo žlugtis. Jaspersas gi iš naujo atgaivina šią problemą: žinojimas neišsemia visos būties, nes galime pažinti tik patirtinę tikrovę, kuri pačios būties savyje atžvilgiu tėra jos "šifrinė kalba". Bet, antra vertus, jaspersinis šios problemos pavidalas yra esmiškai skirtingas nuo tradicinio šios problemos sprendimo. Kai tradiciškai buvo tikima mūsų proto jėga pažinti ne tik patirtinę tikrovę, bet ir absoliutinę būtį, tai Jaspersas mūsų pažinimą apriboja tik patirtine tikrove, absoliutinės būties ieškojimą palikdamas laisvam tikėjimui. Kai tradiciškai žinojimo ir tikėjimo problema visų pirma savyje slėpė filosofijos ir religijos (t. y. žmogiškojo ir apreikštojo absoliutinės būties atskleidimo) santykį, tai Jaspersui ši problema visų pirma yra mokslinio pažinimo ir filosofinio tikėjimo santykių klausimas. Vieni tik atskirieji mokslai teikia pažinimą, nes gali būti pažįstami tik atskiri objektai pasaulyje, o ne pati būtis savyje. Todėl ir aprėžia Jaspersas pažinimą tik atskiraisiais mokslais. Gi filosofija savaime jau sravi iš tikėjimo versmių pačiu tuo faktu, kad ta absoliutinė būtis, kurios ji ieško, principiškai negali būti pažįstama. Galime pagal tai pagrindinę Jasperso poziciją šiaip suglausti: *pasiekiamo pažinimu tik pasaulyje randamą tikrovę, o absoliutinę būtį atsiskleidžia tik tikėjimui.*

b. *Loginė pažinimo ir egzistencinė tikėjimo tiesa.* — Jei absoliutinė būtis, kurios ieškojimas yra filosofijos prasmė, negali būti pažinimu iš viso pasiekiamas, tai suprantama, kad ir pats filosofinis tikėjimas turi Jaspersui įgyti atitinkamą prasmę. Iš tiesų, tikėjimas mūsų filosofui visų pirma reiškia moralinį įsitikinimą, atsietą nuo bet kokio dogmatinio turinio. Todėl jis vadina savo filosofinį tikėjimą iš esmės laisvu tikėjimu. Atsakyti klausimui, kokia šio laisvo tikėjimo prasmė, turime išryškinti Jasperso daromą distinkciją tarp "sąmonės apskritai" tiesos ir tarp "egzistencijos" tiesos, tarp "priverstinės" ir tarp "laisvos" tiesos.

Sąmonės apskritai tiesa — ta tiesa, kuri išreiškia atskirus objektus pasaulyje. Tai tie objektai, kuriuos mums duoda juslinė patirtis ar kuriuos mes konstruojame loginės evidencijos keliu. Abiem šiais atvejais mes galime pasiekti objektyvų mūsų minties atitikimą tikrovei, kuris ir suteikia pažinimui priverstinumo charakterį. Kiekvienas sprendimas, pagrįstas jusline patirtimi ar logine evidencija, turi būti mūsų priimtas. Esame priversti pripažinti konstatuotus faktus ar loginius silogizmus net ir tuo atveju, jei nenorėtume. Jų priverstinė tikrybė galioja visiems tapatingu būdu, nes ji remiasi ne mūsų laisvu įsitikinimu, o vidine minties prievarta: taip yra ir kitaip negali būti mastoma. Tai šios visiems lygiai galiojančios priverstinės tiesos sudaro tą antlaikinę tiesos viešpatiją, kuri savo objektyviškumu bei beasmeniškumu atrodo teikianti nepajudinamą pagrindą mūsų gyvenimui. Deja, pastebi Jaspersas, gyvenime ši visuotinė priverstinė tiesa pasirodo mažiausiai esminga, nes labiausiai mums abejinga. Tai, ką galime tokiu būdu priverstinai pažinti, tėra mums svetimi dalykai, kurie niekuo mūsų laisvės neangauja. Priverstinis pažinimas nepakankamas gyvenimui: nors jis ir duoda mums priemones gamtai valdyti, bet jis palieka mus pačius be tikslo. Užtat "esminga tiesa prasideda kaip tik ten, kur baigiasi sąmonės apskritai prievarta".)

Ir būtent: prasideda esminga tiesa, kur nuo žinojimo prievartos pakylame į tikėjimo laisvę, nuo "sąmonės apskritai" į "egzistenciją". Kaip "sąmonės apskritai" terminu Jaspersas mano tuos bendruosius loginio mąstymo principus, kurie tapatingai apsprendžia visus, taip "egzistencijos" terminas jam yra sinonimas žmogui jo nepakartojamoje individualybėje (Selbst). Pakyli į egzistencijos rangą, kiek iš tiesų aš esu aš pats visame tame, kuo aš reiškiosis patirtiniame pasaulyje; kiek iš tiesų aš perkeičiu mano gyvenimo visus žygius į mano laisvus apsisprendimus. Būti egzistencija lygu būti "savimi pačiu" ir būti "savimi pačiu" lygu būti laisvu. Pagal tai ir kelti klausimą, ar aš esu egzistencijos tiesoje, lygu klausiti, ar mano gyvenimas iš tiesų yra mano laisvės išraiška, o ne tik anoniminis beasmeninis vyksmas. Trumpai tariant: egzistencijos tiesa slypi mano ištikimybėje man pa-

JONAS RIMŠA

ATSISVEIKINIMAS

čiam, Jasperso žodžiais, „mano realizavimosi atitikime mano galimajai egzistencijai.“) Tai nebe loginė, o moralinė tiesos prasmė. Ne vienoks ar kitoks pažinimo turinys išreiškia egzistencijos tiesą, o pats mano santykis su tuo, ką aš tikiu. Čia ir yra jaspersinės tikėjimo sampratos branduolys: suteikia mano tikėjimui egzistencinę tiesą ne tai, *ką* aš tikiu, bet tai, *kaip* aš tikiu, t. y. kiek aš nelygstamai savo tikėjimu gyvenu. Ne tikimaisi turinys suteikia mano tikėjimui nelygstamybę, o mano įsitikinimas. Objektivus tikėjimo turinys keičiasi pagal laiką ir žmones. Bet visos egzistencijos yra solidarios savo nelygstama ištikimybė tam, kas yra kiekvienai jos tiesa.

Kai loginė pažinimo tiesa visuotinai ir priverstinai galioja, tai egzistencinė tikėjimo tiesa Jaspersui yra iš esmės „istorinė“, t. y. nepakartojamai asmeniškai. Iš tiesų, jei egzistencinė tikėjimo tiesa slypi ne loginiame turinyje, o mano pačio moraliniame įsitikinime, tai visada tikėjimas lieka esmiškai *mano* tiesa. Tačiau šis radikalus tikėjimo istoriškumas anaip tol nereiškia mūsų filosofui paprasto reliatyvistinio subjektyvizmo. Tikėjimo istoriškumas jam drauge yra tikėjimo nelygstamumo sinonimas. Kiek egzistencinė tikėjimo tiesa yra istoriškai vienkartinė kaip *mano* tiesa, tiek drauge ji yra nelygstama kaip *manęs pačio* tiesa, t. y. kaip mano nelygstama tikima tiesa. Kai tasai turinys, kuriuo aš išreiškiu savo tikėjimą, tėra vieną kartą tikras, tai betgi drauge jis yra man nelygstamai tikras, nes juo vienu aš gyvenu.

Pasiekiamo vietą, kur mums matyti pati pagrindinė Jasperso mąstymo intencija išskirti visuotinumą ir nelygstamumą (absoliutumą) sąvokas. Tradicinį šių dviejų sąvokų koreliatyvumą Jaspersas pastato klausimo ženklą savo „istorinė nelygstamybė“. Užuo visuotinumą, nelygstamumą sinonimu jam iškyla „istoriškumas“, t. y. asmeniškumas. Visuotinė tėra loginė pažinimo tiesa. Bet kaip tiktai ji nėra absoliuti pačiu tuo, kad ji lieka aprėžta tik reliatyvia patirtinių objektų tikrove. Nežiūrint savo absoliutaus tikrumo, mokslinis pažinimas neturi teisės pretenduoti į absoliutinę tiesą, nes jis lieka aklas absoliutinei būčiai. Atvirkščiai, nelygstamas tėra egzistencijos tikėjimas, nes tik jis atskleidžia mus absoliutinės būties kalbai per šifrus. Tačiau vėl šis nelygstamumas galioja ne pačiam tikėjimo turiniui, o tik tikinčiajai egzistencijai, ir užtat ne priverstinai ir ne visiems.

Iš vienos pusės ši žinojimo visuotinio priverstinumo ir tikėjimo istorinio nelygstamumo antinomijs veda Jaspersą į reikalavimą „reliatyvinti“ kiekvieną loginį mąstymą. Mąstymas yra esmiškai reliatyvus. Mokslinis pažinimas yra reliatyvus dėl to, kad jis yra ribotas tik patirtine tikrove: nepasiekdamas absoliutinės būties, jis negali pasiekti tuo pačiu ir absoliutinės tiesos. Bet lygiai yra reliatyvus savo logine išraiška ir filosofinis mąstymas: nors jis kreipiasi į absoliu-

tinę būti, bet neišvengiamai sudūžta į absoliutinės būties nepasiekiamybę pažinimui. Reikia reliatyvinti mokslinį pažinimą, kad jis nebūtų laikomas *pačios būties* pažinimu, bet lygiai reikia reliatyvinti ir filosofinį mąstymą, kad jis nebūtų laikomas būties *pažinimu*. Mokslai nepasiekia būties, filosofija nepasiekia pažinimo. Tačiau, iš antros pusės, šis loginės „reliatyvizacijos“ reikalavimas Jaspersui nereiškia absoliutybės apskritai paneigimo. Priešingai, jaspersiniame visuotinumą ir absoliutumą sąvokų išskyrimė slypi tik noras nurodyti tikrąją absoliutybės vietą. Ir būtent, mūsų filosofo supratimu, tikroji absoliutybės vieta yra ne mąstymas, o egzistencija, ne pažinimas, o gyvenimas. Todėl ir kildina Jaspersas tikėjimo nelygstamybę ne iš loginio jo turinio, o iš tikinčiosios egzistencijos nelygstamos ištikimybės sau pačiai, t. y. savo tikėjimui. Iš čia Jasperso aistringas perspėjimas prieš „katalikybę“ pagundą. Turi mintyje mūsų filosofas ne specialiai katalikus, bet ir apskritai visus, kurie ir filosofinėms tikėjimo tiesoms teikia tą patį visuotinumą charakterį, kuris pagal mūsų filosofą yra savas tik moksliniam patirtinės tikrovės pažinimui. Tai, Jasperso pažiūra, yra ir nelegalu ir pragaištinga. Nelegalu bet kurį tikėjimą laikyti visiems lygiai galiojančiu dėl to, kad tik žinojimas visiems priverstinai galioja. Ir drauge pragaištinga tikėjimą visuotinti („katalikinti“), nes tokia pretenzija savaime virsta fanatizmo versme. Kas tiki turįs galutinę tiesą, tas ir pats farizeiškai jaučiasi teisus. Atsisakydamas kitus suprasti, jis nori visiems beatodairiškai užmesti savo tikimą tiesą. O kai kiti nepaklūsta, jis ima juos niekinti, įtarinėti bloga valia ar net prievarta persekioti.

Užtat „visas žmoniškumo skaidrumas, jo kilnumas bei didumas tėra ten, kur savas istoriškumas (suprask: savo istoriškai tikimas tikėjimas — J. G.) nėra absoliutinas ir istoriškumą visiems ir kur tačiau jis lieka nelygstamas tam, kuris jį savu pripažįsta.“) Visa nelygstama ištikimybė laikytis savosios tikėjimo tiesos ir tačiau nenorėti jos visiems užmesti — štai pagal Jaspersą lygiai sunkus, kaip kilnus uždavinys. Sunkus tai uždavinys. Tik „katalikybė“ (t. y. save laiką visuotinai galiojančiu tikėjimas) gali girtis savo jungo saldumu, nes tik ji duoda „priverstinę tikrąbę net ten, kur tiesa slypi tik įsitikinimo rizikoje.“) Tik „katalikybė“ perša objektyvias išganymo garantijas ir tuo pačiu išlaisvina nuo atsakomybės naštos, padarydama laisvės riziką nebereikalingą ir pakeisdama ieškojimo drąsą radimo ramybe. Bet kadangi laike absoliutinės tiesos radimas tegali būti tariamas, Jaspersas šios „katalikiškos“ ramybės atsisako. „Mes verčiau renkamės visą kančią, o ne tą iliuzinę palaimą, kurioje tiesa tebutų tariamai; mes verčiau renkamės garbingą atvirumą su visomis jo pasėkomis, o ne tą saugią laimę, kuri gali būti laimėta ir išlaikyta tik iliuzijų kaina.“)

Nors ir sunkus šis kelias, bet garbingas, nes

tai laisvo tikėjimo kelias. Tai kelias, kuriame galioja egzistencinis reikalavimas: seki savo, o ne mano kelią: „aš noriu, kad kiekvienas kitas būtų tuo, kuo aš pats stengiuosi būti — kad jis būtų savimi pačiu savo pačio tiesoje.“) Tiesa, ir šiame kelyje negalima išvengti kovos. Kada Jaspersas laisvo tikėjimo vardan apeliuoja kiekvieną būti savimi pačiu, jis nemano pateisinti to tiesai abejingumo, kuris leidžia kiekvienam „būti kvailiu savo fasonu ar, mandagiau išsireiškus, ieškoti išganyto savo fasonu.“) Greičiau, Jasperso žodžiais, nors ir pripažįstu kitam jo tiesą, tačiau turiu prieš ją kovoti, nes ji nėra *mano tiesa*. Tačiau, antra vertus, ši tikinčiųjų egzistencijų kova nėra paprasta tiesos kova su netiesa. Tai greičiau vieno tikėjimo kova su kitu tikėjimu, vienos nelygstamos tiesos kova su kita nelygstama tiesa. Užtat ir valdo šią kovą ne fanatinis ekskluzyvizmo potasas, o „beribės komunikacijos valia.“) Kaip tasai tikėjimas, kuris reiškia ekskluzyvinę pretenziją į savo galiojamumą visiems, yra fanatizmo šaknis, taip laisvas tikėjimas, kuris žino kiekvienos loginės išraiškos istoriškumą, yra komunikacijos versmė. Kas tiki turįs galutinę tiesą, tas iš anksto paneigia egzistencinę lygybę, kuri yra pati pagrindinė komunikacijos sąlyga. Jis save pastato aukščiau visų kitų, ir šie turi arba jį sekti arba būti pasmerkti netiesai. Pagaliau, tasai, kuris jau turi tiesą, ir pats nebeįsijaučia reikalo ieškoti kitų žmonių. Priešingai laisvas tikėjimas. Jis žino, kad tikėjimo tiesa yra absoliuti tiek, kiek ji yra gyvenama, o ne tiek, kiek ji išreiškiama tuo ar kitu loginiu turiniu. Todėl laisvas tikėjimas ir nesimi savęs visuotinti („katalikinti“). Vietoj per ankstyvo radimo, koku yra kiekvienas absoliutinės tiesos laike radimas, laisvasis tikėjimas lieka „atvirame kelyje“ — begalinio tiesos ieškojimo kelyje. Todėl jis ir yra iš esmės komunikatyvus: visam jis atviras ir niekam uždaras. Šita prasme ir charakterizuoja Jaspersas laisvąjį tikėjimą kaip tikėjimą į komunikaciją. Tai ir yra pagrindinė Jasperso ambicija — *atgaivinti mumyse tikėjimo jėgą, ir tačiau paversti ją ne fanatizmo, o komunikacijos versme*. „Komunikacijos mintis nėra utopija, bet tikėjimas. Jis yra kiekvienam mūsų klausimas, ar mes į tai veržiamės ir į tai tikime — į galimybę drauge gyventi, drauge kalbėtis, drauge ieškoti tiesos ir šiuo keliu kiekvienam tapti savimi pačiu. Siandieninėje krizėje mes laikome komunikaciją pagrindiniu reikalavimu.“) Štai Jasperso žodis mūsų laikui.

2. Tikėjimo laisvė ar tiesos praradimas?

a. Tiesa ir gyvenimas. — Visa ta „laisvojo tikėjimo“ filosofija, kurią išdėstėme, yra pagrįsta distinkcija tarp loginės ir moralinės, tarp „sąmonės apskritai“ ir „egzistencijos“ tiesos. Tai pagrįsta distinkcija tarp tiesos, kurią pakanka pažinti, ir tiesos, kuri apeliuoja į gyvenimą. Kai pirmoji išsismia jos pažinimu, tai antroji turi būti atbaigta pačiame gyvenime. Grynai loginė

tiesa mus verčia tik ją pripažinti, nes ji tik paprastai konstatuoja, kas faktiškai yra. Priešingai, egzistencijos tiesa reikalauja būti išpažįstama, nes ji ne žmogui abejingus faktus konstatuoja, o nušviečia žmogiškąsias galimybes. Užtat ir galioja sąmonės apskritai tiesa nepriklausomai nuo to, kas mes esame ir kaip mes gyvename. Priešingai, egzistencijos tiesa mums yra tai, kuo mes privalome būti, kad galėtume būti mes *patys* tikrąja šio žodžio prasme. Todėl, kai pirmoji mums lieka indiferentiška, antroji reikalauja iš mūsų besąlyginės ištikimybės iki mirčiai. Niekas neprivalo mirti už grynai loginę tiesą ir niekas faktiškai už ją nemiršta, nes niekas ja ir negyvena. „Būtų neišmintinga norėti mirti už įrodomą tiesą“, nes „tiesa, kurios teisingumą aš galiu įrodyti, savo galiojimui nereikalinga manęs.“) Kitaip yra su tiesa, kurios esmė slypi reikalavime, kad aš ją realizuočiau savo gyvenime. „Tiesa, iš kurios aš gyvenu, tėra tuo būdu, kad aš su ja sutampu.“) Todėl ir turi ji būti liudijama, jei reikia, net mirtimi, nes ji kaip tik ir yra ta tiesa, „su kuria aš galiu pažvelgti į pačios mirties veidą.“) Šita prasme loginės ir egzistencinės tiesos distinkcija virsta Jaspersui distinkcija tarp „tiesos, kuri kenčia dėl savo atšaukimo, ir tiesos, kurios jos atšaukimas nepaliečia.“)

Reikia principiškai sutikti, kad ši Jasperso distinkcija nėra be pagrindo, nes ji išreiškia skirtumą tarp tiesų, kurių prasmė išsismia jų loginiu pažinimu, ir tiesų, kurios savo prasmę pilnai išskleidžia tik tada, kai jos yra ne tik žinomos, bet ir gyvenamos. Čia kaip tik ir slypi „fizikos“ (t. y. atskirųjų mokslų) ir „metafizikos“ (t. y. absoliutinės būties ieškojimo) skirtumas. Pakanka mokslininkui turėti teisingą pasaulėvaizdį (Weltbild), nes visa šio prasmė yra išsemta jo žinojimu. Bet nepakanka žmogui turėti teisingą pasaulėžiūrą (Weltanschauung), nes ši drauge slepia reikalavimą pažintą tiesą perkeisti į gyvenamąją tiesą. Kai mūsų santykis su pasauliu išsismia šio pažinimu, tai mūsų santykis su Absoliutine Būtimi reikalauja visos mūsų būties angažavimo. Patirtinė tikrovė mums yra abejinga. Gi Absoliutinė Būtis yra pati mūsų egzistencijos prasmė, ne tik paprastas pažinimo objektas. Užtat, kai „fizika“ tėra mokslas, tai metafizika drauge yra išmintis. Tuo pačiu laiku, kai metafizika atskleidžia Absoliutinę Būtį, ji atskleidžia mums ir mus pačius, t. y. mūsų žmogiškąją paskirtį. Šita prasme metafizinė tiesa visada drauge savyje slepia ir moralinį į mus apeliavimą. Todėl, užuot likusi tik paprastas žinojimas, metafizinė tiesa reikalauja būti įsisavinta pačia pažįstančiojo egzistencija. Kai mokslinio fakto konstatavimas tereikalauja loginio pripažinimo, metafizinė tiesa reikalauja totalinio įsisavinimo, ne tik loginio, bet ir moralinio. *Užuot logiškai turėjus (t. y. žinojus, nes žinojimas tėra loginis turėjimas) metafizinę tiesą, reikia ją egzistenciškai būti... Ir tol, kol metafizinė tiesa nėra egzistenciškai įsisavinta, jos pažinimas tėra tariamas.*

Gali ir ateistas žinoti Dievo įrodymus ar dargi būti mokslingu teologijos bei religijų istorijos žinovu. Tačiau religijos esmė jam liks tiek pat paslėpta, kaip šviesa akklajam, nors šis ir žinotų šviesos teoriją. *Tiesa, kuri reikalauja būti gyvenama, tegali būti tikrai įsisavinta tik pačiu gyvenimu.* Negalima tikrai pažinti Dievą, nesueinant į gyvą su Juo santykį. Be abejo, tik pažinimas gali mus nuvesti į Dievą. Bet tikras pažinimas tėra tas, kurs drauge yra gyvenimas. Pasauliui pažinti nereikia jo mylėti tikrąja šio žodžio prasme. Bet Dievo pažinimas neįmanomas be Jo meilės.

Tačiau šiuo būdu skirti grynai loginę mokslinę tiesą nuo metafizinės tiesos, drauge savyje slepiančios moralinį reikalavimą, nėra pagrindas šiuodu tiesos pavidalu taip radikalai priešpastyti, kaip tai daro mūsų filosofas. Jaspersas „sąmonės apskritai“ ir „egzistencijos“ tiesos distinkciją paverčia žinojimo ir tikėjimo tiesos distinkcija. Žinojimo prasmę jis teteikia toms grynai loginėms tiesoms, kurias pakanka tik pažinti. Gi visas tas metafizinės tiesas, kurios reikalauja būti gyvenamos, jis laiko tikėjimo, nebe žinojimo dalyku. Iš čia jo egzistencinės tiesos sampratos dviprasmiškumas.

Iš vienos pusės Jaspersas akcentuoja faktą, kad filosofinė tiesa nėra išsemiama tik loginiu jos išreiškimu. „Jokia filosofija, kaip loginių idėjų tėkmė, negali būti laikoma savyje atbaigta, nes loginis veiklas visada lieka tik pusė, kuri tiesai pasiekti reikalauja būti filosofo papildyta ta prasme, kuria šis ne tik mąsto filofines idėjas, bet ir leidžia joms įsikūnyti savo egzistencijoje.“²⁹) Šiame tekste Jasperso teikiama egzistencinei tiesai prasmę primena tą prasmę, kurią Maurice Blondel teikia tikėjimui kaip tam „efektyviam ir praktiniam pritarimui, kuris papildo racionalinį pripažinimą toms tiesoms ir toms būtimis, kurių vidinės pilnatvės neišsemia pažinimas.“³⁰) Tačiau, iš antros pusės, yra esminis skirtumas. Prancūzų filosofui „tikėjimas pakyla iki tikriausio žinojimo.“³¹) Priešingai, Jaspersui tikėjimas visada lieka „nežinojimas“. „Tikėjimas yra rizika, nes tikro tikėjimo substratas yra pilna objektyvinė netikrybė: jei Dievybė būtų regima ar įrodoma, nebereiktų man tikėti.“³²) Kai Blondel pabrėžia būtinybę filosofinį mąstymą „veikliai bei praktiškai“ papildyti, jis nekvestionuoja filosofinio mąstymo loginės vertės. Gi Jaspersas loginį filosofinio mąstymo sureliatyvinimą laiko esmine tikro tikėjimo sąlyga. Jo supratimu, kiek tikėjimas kyla iš laisvės, tiek jis reikalauja likti laisvu kiekvienos loginės išraiškos atžvilgiu. Aukščiau cituotame tekste akcentavęs, kad filosofija kaip loginis mąstymas tėra pusė, reikalaujanti papildymo filosofo egzistencija, Jaspersas skubina padaryti išvadą: „filosofas lieka laisvas savo idėjų atžvilgiu... jo mąstymas netampa dogma.“³³) O, kaip pamename, nelaikyti filosofinių idėjų dogmomis Jas-

persui yra lygu iš viso neteikti joms pažinimo prasmės.

Tai čia ir skiriamės nuo Jasperso. Sutikome, kad metafizinės tiesos (arba, kalbant Jasperso terminais, egzistencinės tiesos) nėra išsemiama jų loginiu pažinimu, nes jos drauge savyje slepia ir moralinio angažavimosi reikalavimą. Bet tai nieku būdu nereiškia, kad šios tiesos neslepia savyje jokio pažinimo. Be abejo, moraliniu požiūriu nepakanka jas paprastai pažinti, nes moralė yra konkrečios veiklos, o ne abstraktaus mąstymo sritis. Tačiau tai neduoda mums teisės moralinį apeliavimą savyje slepiančias metafizinės tiesas nuvertinti tik į reliatyvius ir istoriškai besikeičiančius simbolius. Slėpti savyje moralinį apeliavimą dar nėra tuo pačiu išskirti loginį pažinimą. Teisinga Jasperso tezė: loginis aspektas neišsemia filosofinio mąstymo. Bet neteisingai iš šios tezės Jaspersas pereina į tezę: filosofinis mąstymas iš viso nėra pažinimas, o tik reliatyvi laisvo tikėjimo išraiška.

b. *Tiesa ir mirtis.* — Kvalifikuojame šį perėjimą neteisingu, nes jis savaime neplaukia iš loginės ir egzistencinės tiesos skyrimo. Bet kadangi Jaspersas šį perėjimą kaip tik grindžia šia distinkcija (tarp „tiesos, kuri kenčia dėl savo atšaukimo ir tiesos, kuri nėra jos atšaukimo paliečiama“), tenka plateliau ją paanalizuoti ir išskleisti jos tikrą prasmę.

Teisingai Jaspersas pastebi, kad heliocentrinės sistemos tiesa visiškai nebuvo sukręsta fakto, jog Galileo Galilei priverstas ją atšaukė, nes vistiek žemė tęsė savo sukimąsi apie saulę. Bet lygiai iš antros pusės tenka pridurti, jog ir Kristaus tiesa neprarado savo vertę dėl to, kad Judas savo išdavystę ją „atšaukė“. Taigi, net ir tuo atveju, kai atšaukiama tiesa, kuri nėra tik fakto konstatavimas ir kuri reikalauja jos liudijimo gyvenime, dėl tiesos „atšaukimo“ kenčia tik „atšaukėjas“, o ne pati tiesa. Ir kaip „atšaukimas“ (t. y. tiesos išdavimas) nesunaikina pačios tiesos kaip tokios, taip lygiai ištikimybė pati savaime neįrodo tiesos, net jeigu ji eina iki gyvybės aukos. *Tiesa gali būti išduota, ir gali būti ištikimai laikomasi klaidos.* Todėl iš tiesų, kaip patį Jaspersas pripažįsta, „mirtis nieko neįrodo.“³⁴) Heliocentrinės sistemos teorija nebuvo reikalinga patvirtinti savo autoriaus ištikimybę. Bet lygiai nepadarė savo panteistinės mistikos tikra Giordano Bruno tik pačiu savo jai ištikimybės iki mirčiai faktu.

Tačiau: jei išdavimas nepaliečia pačios tiesos kaip tokios ir jei nieko neįrodo ištikimybė iki mirties, tai kas belieka iš anos distinkcijos tarp „tiesos, kuri kenčia dėl savo atšaukimo, ir tiesos, kuri nėra savo atšaukimo paliečiama“? Lieka kiekvieno atveju esminis skirtumas. Kai galiecinis atšaukimas vargiai meta didesnį šešėlį ant italų mokslininko, tai Giordano Bruno nebūtų galėjęs atšaukti savo filosofijos, nesunaikindamas savo, kaip filosofo, asmenybės. Pirmuoju atveju klausimas ėjo tik apie paprasto fakto „atšau-

kimą", žinant, jog faktų "atšaukimas" neturi jokios realios reikšmės. Gi antruoju atveju klausimas ėjo apie apsisprendimą išduoti savo sąžinę ar ne. Užtat ir reikia sutikti: *jei mirtis kaip tokia ir nieko neįrodo, vis dėlto ji liudija apie mus pačius*, ar, pastatyti prieš mirties ir ištikimybės alternatyvą, suklumpame prieš išdavystės pagundą ar verčiau renkamės kęsti prievartą, negu išduoti savo sąžinę. Yra ėję žmonės verčiau mirti, negu pasidaryti išdavikais, vedami visiškai priešingų idėjų, kurios tad negalėjo būti visos lygiai teisingos. Bet visi kankiniai, nežiūrįnt jų ištikinimų skirtingumų, yra susieti ta pačia heroine ištikimybės savo sąžinei. Ir tasai, kuris miršta už klaidingą idėją, subjektyviai yra tiesos kankinys, nes jis miršta už tai, ką jis tiki esant tiesa. Šita prasme *auka visada yra moralishkai teisi, kaip budelis yra visada moralishkai neteisis*. Visos aukos yra teisios kaip tiesos kankiniai ta prasme, kuria ištikimybė tikimajai tiesai yra tokia pat moralinė vertybė, kaip pati tiesa yra loginė vertybė. Ir niekuomet nėra teisingas budelio, nes šisai visada išduoda tiesą pačiu tuo, kad jis griebiasi prievartos prieš svetimą sąžinę.

Kiek mirtis įrodo moralinę valių vertinti tiesą aukščiaulygybės, tiek besąlyginė ištikimybė padaro moralishkai teisų net tą, kuris objektyviai nėra tiesoje. Štai ta pagrindinė versmė, iš kurios plaukia Jasperso egzistencinė tiesos samprata. Jei žmonės eina mirtin už skirtingus ištikinimus, tai (daro išvadą mūsų filosofas) pats ištikinimas kaip toks yra nelygstamas, kai tikimosios idėjos yra reliatyvios, nes istorishkai besikeičiančios. Kiekvienas ištikinimas gali būti nelygstamas, kiek jis besąlygiškai gyvenime išpažįstamas; ir kiekvienas ištikinimas gali likti reliatyvus, kiek jis tėra tam tikra loginė doktrina. Tai pats ištikinimo nelygstamumas, kuris padaro žmogų tiesos kankiniu. Visi tiesos kankiniai yra solidarūs savo besąlygine ištikimybė, ir tačiau šis solidarumas nesuvedamas į loginę visuotinės tiesos vienybę. Iš čia Jasperso tezė, pagal kurią negalima sakyti, nei kad tėra viena egzistencinė tiesa, nei kad yra daugelis egzistencinių tiesų. Jei norėtume Jasperso "egzistencinė tiesą" suprasti kaip tiesą tikrąja šio žodžio prasme, ši tezė neturi jokios prasmės. Bet kaip tik ir nurodo, kad *tai, ką Jaspersas mano "egzistencinės tiesos" terminu, yra ne tiesa kaip tokia, o ištikinimas kaip toks, t. y. moralinė ištikimybė tikimajai tiesai*. Tik iš čia galima suprasti jo anksčiau užsimintą tezė. Iš vienos pusės: nors tiesa tegali būti viena, bet klaidos gali įvairuoti iki be galo, ir tačiau kiekviena klaida gali būti laikoma tiesa visa nelygstamo ištikinimo jėga. Šita prasme iš tiesų negalima teigti, kad ištikinimas būtų taip pat vienas, kaip viena tėra tiesa. Iš antros pusės: ištikinimų daugybė faktishkai nėra loginių turinių daugybė, kai ištikinimas kaip toks, t. y. moralinis laikymasis tikimosios tiesos, visur yra tas pats. Užtat ir galima iš tiesų prileisti: nėra ištikinimų daugybės, nes, nežiū-

rint tikimųjų turinių gausumo, visi ištikinimai yra tapatingi. Šituo tad būdu Jaspersas iškelia visus ištikinimus į "egzistencinės tiesos" rangą, kuriame tiesa slypi nebe loginiame turinyje, o moraliniame ištikinime, kuris gali kreiptis į skirtingus loginius turinius.

Taigi, nors Jaspersas žino, jog mirtis nieko neįrodo jis grindžia savo tiesos sampratą bent tuo, ką mirtis pateisina, būtent, nelygstama ištikimybė savo ištikinimui. Gali užtat iš karto atrodyti, lyg Jaspersas mums kalbėtų visų tiesos kankinių vardu, t. y. lyg jo tiesos samprata įprasmintų visus mirusiųuosius už savo idėjas, nediskriminuodama nė vieno ištikinimo. Deja, *nediskriminuoti nė vieno ištikinimo yra lygu diskriminuoti tiesą*. Ir todėl, užuot liudiję už egzistencinę tiesos sampratą, tiesos kankiniai liudija prieš ją Kiekvienas, kuris ryžtasi verčiau mirti, negu išduoti savo ištikinimą, liudija savo ryžtimį ne tik savo ištikinimo nuoširdumą, bet ir—ir visų pirma—tiesos absoliutumą. Jaspersas akcentuoja, jog einama mirti tik už tiesas, kurios yra daugiau, negu tik priverstinis faktų konstatavimas. Tas teisinga: einama mirtin už idėjas, o ne faktus. Bet tenka drauge pridurti: mirštama už idėjas ne dėl to, kad jos nebūtų galimos kitaip įrodyti (nes ir mirtis vistiek nieko neįrodo), bet dėl to, kad tikima jų absoliučiu teisingumu. Tik tikėjimas tiesos absoliutumu turi savo kankinius, o ne abejonė ar tasai ieškojimas, kuris iš anksto žinos absoliučios tiesos nepasieksias. Sokratas buvo tiesos kankinys, ne sofistai. Kas netiki absoliučia tiesa, visada pasirinks nusileikti prievartai, o ne ryžtis mirčiai. Be tikėjimo į tiesos absoliutybę neįmanoma tad nė ta nelygstama ištikimybė, kurios vardan Jaspersas reikalauja sureliatyvinti kiekvieną žmogiškąją tiesą. *Jei nebūtų absoliučios tiesos, nebūtų nė pagrindo už ką nors mirti. Štai kodėl, užuot įprasminusi visus tiesos kankinius, kiekviena tiesos reliatyvizacija nuprasmina jų gyvybės auką*.

Nors ištikimybė savo ištikinimui išteisina kiekvieną, kuris laikosi, ką jis mano esant teisinga, nėra tačiau teisės kiekvieną ištikinimą pakelti į tiesos rangą ir tuo būdu degraduoti pačią tiesą tik į reliatyvią ištikinimo išraišką. Kadangi ištikimybė savo ištikinimui yra moralinė vertybė, tai ji ir yra žmogaus, o ne tiesos matas. Visi kankiniai už savo ištikinimus yra tiesos kankiniai. Bet pakelti kiekvieną ištikinimą į tiesos rangą yra lygu nēlegaliai pereiti iš moralinės į loginę plotmę. *Moralinis išteisinimas negali būti paverstas loginiu išteisinimu*. Ištikimybė savo ištikinimui išteisina klydimą, bet ne pačią klaidą. Vienas ištikinimas, net ir mirtin ištikinimas, nepadarys tiesos iš klaidos. Kad turii ištikinimą esąs tiesoje, nereiškia, jog aš iš tiesų tiesoje esu. Be abejo, jei norima, galima kiekvieną ištikinimą vadinti ištikinusiojo tiesa. Taip iš tiesų pagal Jaspersą kiekviena egzistencinė tiesa visada yra *mano* tiesa, kuris ja tikiu. Bet tiesa tikrąja to žodžio prasme yra tiesiai tiesa, o ne mano,

A. KRIVICKAS

GELYNAS

tavo ar jo tiesa. *Ne įsitikinimai kuria tiesą, o tiesa teisia visus įsitikinimus.* Įsitikinimai gali taip pat nepramatomai įvairuoti, kaip ir klaidos. Bet visi įsitikinimai tėra tiek teisingi, kiek jie dalyvauja vienoje ir toje pačioje tiesoje. Todėl ir atmetame jaspersinę dialektiką, skelbiančią, jog kiekviena egzistencija turi savo tiesą tiek nepalyginamai, kad negalima kalbėti nei apie tai, jog tėra viena egzistencinė tiesa, nei apie tai, jog yra daugelis egzistencinių tiesų. Ši dialektika faktiškai slepia tik Jasperso pastangą suteikti tiesos rangą kiekvienam nelygstamam įsitikinimui.

Sutikome pirma: ištikimybė savo įsitikinimui morališkai išteisina kiekvieną tiesos kankinį. Bet reikia drauge akcentuoti ir kiekvieno mūsų atsakomybę už savo įsitikinimus. Ištikimybė savo įsitikinimui dėl pačios ištikimybės būtų tas ak-

las užsispyrimas, kuris būtų ištikimybė nebe sąžinei, o klaidai. Nepakanka tik būti pačiam sau ištikimam, nes privalu drauge rūpintis, kad ištikimybė sau pačiam netaptų tarnyba blogiui. Tiesa, nėra būtina, kad gyvenimas sektų mintį. Iš vienos pusės: esame laisvi nusigręžti nuo gėrio, net jei jį ir pažįstame. Iš antros pusės: savaimingas gėrio ilgesys yra mūsų būtin taip giliai įrašytas, kad jis negali būti visiškai nuslopintas jokios klaidingos teorijos. Gali užtat tasai, kuris pažįsta tiesą, būti jos nevertas, ir atvirkščiai, tasai, kuris nepažįsta tiesos, gyventi taip, lyg jis būtų ją pažinęs. Žodžiu tariant, moralinės žmogaus laikysenos kilnumas nėra proporcingame santykiyje su jo metafizinės pasaulėžiūros teisingumu. Bet tai nėra pagrindas išvadai: jei taip, tai ir svarbu žmogaus moralinė laikysena, o ne jo

pasaulėžiūros tiesa. Palaikant visa, ką anksčiau sakėme, reikia neužmiršti: kaip tiesa mus žadina į gėrį, taip klaida mus veda į blogį. Užtat tuo atveju, kur būtu turimas klaidingas įsitikinimas, besąlyginė ištikimybė tokiame įsitikinime lengvai gali išvirsti į ištikimybę kaltei. O pastaroji, užuot išteisinusi, iš anksto pasmerkia žmogų. Visi tiesos kankiniai yra moraliskai išteisinti. Bet yra šalia jų tų, kurie randa savo mirtį savo pačių prievartoje, pagal principą: kas kardu kariauja, nuo kardo ir žūna.

3. Egzistencinė tiesa kaip moralinis tiesumas.

— Galima buvo pastebėti, kaip Jasperso egzistencinė filosofija yra mąstymas moraliniais terminais. Pagrindinės jo mintys yra atremtos į teisingas moralines intuicijas, bet tokiu būdu suabsoliutintas, kad ir teisingi moraliniai akcentavimai tampa pagrindu klaidingoms išvadoms. Teisinga, kad metafizinės tiesos, slepiančios savyje moralinį apeliavimą, reikalauja loginį įsisavinimą papildyti egzistencine ištikimybe. Bet Jaspersas imasi moralinio apeliavimo vardan sureliatyvinti ir pačią tą tiesą, kuri savyje slepia šį moralinį apeliavimą. Teisinga, kad nelygstama ištikimybė savo įsitikinimui padaro tiesos kankinį ir iš to, kuris objektyviai nėra tiesoje. Bet Jaspersas, remdamasis šiuo moraliniu kiekvieno tiesos kankinio teisumu, iš viso imasi kiekvienam įsitikinimui suteikti egzistencinės tiesos rangą.

Tas ir padaro mūsų dialogą su Jaspersu toki sunkų. Kada mes jam prikišame, jog kiekvieną įsitikinimą pakelti į egzistencinės tiesos rangą yra lygu paneigti tiesos absoliutybę, Jaspersas iš savo pusės turi šį priekaištą atmesti ir mus apkaltinti jo nesupratimu. Užuot paneigęs absoliutybę, Jaspersas nori tik jai nurodyti jos tikrąją vietą. Ir būtent, kaip pamename, pagal mūsų filosofijos, tikroji absoliutybės vieta yra "egzistencija", o ne mąstymas. Pagal tai: kai Jaspersas reikalauja sureliatyvinti (t. y. nelaikyti visuotinai ir antlaikiškai galiojančiu) filosofinį mąstymą, jis manosi reikalaujantis sureliatyvinti ne pačią tiesą, o tik loginę jos išraišką. Iškyla tuo būdu klausimas, kokią prasmę iš viso teigti tiesai. Kai mes turime mintyje loginę tiesos prasmę, Jaspersas į tiesą žiūri tik moraliniu požiūriu. Todėl, kaip jau pirma pastebėjome, tai, ką Jaspersas vadina egzistencine tiesa, iš tiesų tėra tiesumas t. y. įsitikinimo nuoširdumas. Norime dabar tai plačiau pagrįsti.

Klausianie dar kartą: kas yra iš tiesų egzistencinė tiesa? Tai yra tiesa, kuri kenčia dėl jos atšaukimo ir kuri iš mūsų reikalauja nelygstamos ištikimybės, nes ji yra ta tiesa, kuri krieptasi nebe į patirtinę tikrovę, o į absoliutinę būtį. Toks yra Jasperso atsakymas. Tačiau pamename, jog pagal Jaspersą absoliutinė būtis yra absoliučiai nepažįstama. Nuolat mūsų filosofas akcentuoja, kad absoliutinė būtis leidžiasi "paliečiama" tik tikėjimo-laisvei, o ne pažinimo prievartai. Kokia konkreiti šios tezės prasmė? Pir-

miausia ji reiškia: visa, ką tikiu, aš tikiu mano laisvo apsisprendimo, o ne mane apsprendžiančio pažinimo pagrindu. Kai pažinimas remiasi juslinės patirties ar loginės evidencijos prievarta, tai tikėjimas sravi iš apsisprendimo laisvės. Todėl, pagal Jaspersą, filosofinė tiesa ir yra ne pažįstama, o renkama. Ir būtent, jei tikėjimo tiesa plaukia iš laisvo rinkimosi, jos esmė slypi ne tikimajame turinyje, o pačiame mano santykiyje su šiuo turiniu. Loginis turinys tėra mediumas, kuriuo išreiškiu mano tikėjimą. Užtat loginiai turiniai ir tėra tik besikeičias filosofinio tikėjimo apvalkalas. Jie keičiasi nuo vieno filosofo į kitą. Kiekvienas išreiškia save atitinkamu turiniu. Bet kiekvienas turinys turi nelygstamą vertę tik tiek, kiek jis yra egzistenciškai įsisavinimas, kiek su juo sutampama realioje egzistencijoje. Pačiais Jasperso žodžiais, "filosofinė tiesa yra asoliuti, kiek ji pripildo gyvenimą, bet ji yra reliatyvi, kiek ji objektyviai mąstoma ir logiškai išreiškia".³⁵)

Tai šita prasme ir slypi Jaspersui filosofinės tiesos prasmė ne loginiame turinyje, o pačiame egzistenciniame tikėjime. Pagal tai, ką Jaspersas vadina filosofine arba egzistencine tiesa, yra ne kas kita, kaip mano įsitikinimas, kiek aš gyvenu, kaip aš tikiu. Bet šitaip suvesti egzistencinę tiesą į egzistencijos santykį su tikimuoju turiniu yra lygu suvesti filosofinę tiesą į moralinį tiesumą. Iš tiesų, kada Jaspersas kalba apie filosofinės arba egzistencinės tiesos absoliutumą, jis turi mintyje ne pačios šios tiesos absoliutumą, o tik jai angažavimosi arba ištikimybės nelygstamumą. "Tiesa yra absoliuti, kadangi ir kiek angažuojamasi jai gyvenime visa rimtimi".³⁶)

Bet ar šitaip suvesti tiesą į moralinį tiesumą nėra greičiau tiesos absoliutumą prarasti, negu nurodyti jam tikrąją vietą? Ar tiesos suvedimas į tiesumą nereiškia radikalus filosofinio mąstymo subjektyvinimo? Ar moralinio tiesumo suabsoliutinimas (kiekvieną nelygstamą įsitikinimą pakeliant į egzistencinės tiesos rangą) nėra radikalus pačios tiesos tikrąją jos prasmę nuvertinimas?

Jaspersas kategoriškai ginasi nuo šio priekaišto, teigdamas, kad egzistencinės tiesos istoriškumas nereiškia subjektyvumo, nes egzistencinė tiesa gaivinas nelygstamas rūpestis amžinąja siela, o ne pasauliu. Todėl kitur Jaspersas vadina egzistencinį nelygstamumą "transcendentiškai reikalaujamuoju nelygstamumu".³⁷) Tas tiesa: Jaspersas aptaria žmogų "egzistenciją", kiek žmogus krieptasi į absoliutinę būtį, jo paties terminuariant, į Transcendenciją. Tačiau jaspersinė Transcendencija yra absoliučiai pasislėpusi ir todėl ji tekalba žmogui tik per jo laisvą apsisprendimą. O laisvas apsisprendimas gali eiti ir iki visiško Transcendencijos paneigimo. Pats Jaspersas pripažįsta: nors laisvas apsisprendimas ir yra surištas ta šifrine kalba, kuria Transcendencija kalba per patirtinę tikrovę, tačiau šie šifrai yra toki dviprasmiški, kad visada galima

juos ir kitaip interpretuoti. "Velnio šifras yra taip pat matomas, kaip ir dievybės".²⁶⁾ Todėl galutinėje sąskaitoje, nežiūrint viso, ir lieka Jaspersui filosofinis tikėjimas pagrįstas tik laisvu apsisprendimu. O palenkimas tiesos laisvam apsisprendimui yra pati kraštutinio subjektyvizmo aptartis.

Gindamasis nuo subjektyvizmo priekaišto, Jaspersas akcentuoja, kad egzistencinis tiesos rinkimasis nėra išsirinkimas vienos tiesos iš daugelio tiesų, o greičiau pirminis rinkimasis *savos* tiesos kaip nelygstamos (t. y. apsisprendimas nelygstamai ištikimybei savosios tiesos atžvilgiu). Užuot objektyviai išsirinkti mano pasaulėžiūrą iš daugelio, aš jau esu vienoje pasaulėžiūroje taip nelygstamai, kad aš negaliu jos taip pat palikti, kaip aš negaliu paties savęs palikti. "Rinkimasis, iš kurio aš iškyliu kaip tiesos versmė, yra rinkimasis, kuriame egzistencija renkasi save pačią. Užuot išsirinkęs vieną tiesą iš pasiūlytų tipų gausos, aš pakylu į tiesą iš laisvo rinkimosi, kuriame egzistencija nušviečia save pačią jai vienai tikra pasaulėžiūra".²⁷⁾

Sutinkame, kad pasaulėžiūros "rinkimasis" nėra rinkimasis tarp tų visų pasaulėžiūrų, kurias randame istorijoje, nes jau esame vienoje pasaulėžiūroje nuo pat savo vaikystės, dar prieš įžengimą į kritinio amžiaus metus. Pripažįstame tai ir mes. Bet lieka pagrindinis klausimas: kuriu pagrindu priimame ar atmetame tėvų pasaulėžiūrą — laisvo apsisprendimo ar tiesos pažinimo pagrindu? Ir štai Jasperso paradoksas: nors mūsų filosofas laiko pasaulėžiūrą apsisprendimo dalyku, jis yra priešingas tikėjimo keitimui. Visus konvertitus jis vertina kaip "abejotinas figūras, stokojančias vidinio pagrindo".²⁸⁾ "Damasko patirtis lengvai gali sulaužyti žmogų ir iš jo padaryti biauų fanatiką: konversija visada susieta su pavojumi išblėsinti žmoguje egzistencinį pagrindą".²⁹⁾ Iš pradžių šis aštrus konvertitu pasmerkimas (ar bent įtarimas) gali pasirodyti nelauktas lūpose tokio filosofo, kuris skelbia laisvą apsisprendimą tiesos versme. Iš tiesų betgi nėra ko daug nustebti: savo pagrinde mūsų filosofo skelbiama egzistencinis rinkimasis yra tasai moralinis rinkimasis, kurio esmė kaip tik slypi ištikimybėje tam, kas esame. Bet kiekvieno atveju šitoks konversijos vertinimas tik patvirtina egzistencinio rinkimosi subjektyvumą, o ne jį nuveikia, kaip mano Jaspersas. Kada jis teigia, jog egzistencinis tiesos rinkimasis nereikia subjektyvizmo dėl to, kad tai nėra loginis rinkimasis tarp įvairių galimybių, turime iškelti šio argumento dviprasmiškumą: iš tiesų, tiesos rinkimasis nėra rinkimasis tarp galimų tiesų, nes tiesa tėra viena, bet kaip tik užtat loginis pasaulėžiūros rinkimasis nėra rinkimasis griežta to žodžio prasme. *Nėra rinkimosi griežta to žodžio prasme tiesos plotmėje, nes pati būtis diktuoja mums tiesą tokiu būdu, kad mūsų intelektualinė laisvė slypi pritarime vienintelei tiesai.*

Tik moralinė plotmė suponuoja rinkimąsi skirtingų galimybių akivaizdoje. Ir kada Jaspersas teigia, jog filosofinės tiesos rinkimasis yra "iš esmės lygus rinkimuisi veikloje" (wesensgleich der Wahl im Handeln³⁰⁾), jis faktiškai pripažįsta ne tik savo nelegalų perėjimą iš loginės plotmės į moralinę plotmę, bet ir tuo pačiu implikuojamą tiesų daugybės prielaidą. Iš tiesų, jei tiesa yra renkama, ji visada yra mano, tavo ar jo tiesa. Ir tačiau pats Jaspersas žino, kad prileisti daugelį tiesų yra lygu prarasti tiesą. "Jei būčiau pastatytas prieš daugelį tiesų tokiu būdu, kad galėčiau iš jų išsirinkti vieną tiesą sau, būtų paneigta bet kokia tiesai prasmė".³¹⁾ Bet kaip suderinti šį tekstą su pagrindine Jaspersos teze, pagal kurią kiekviena tiesa yra to tiesa, kuris ją renkasi sava? Atsakyti šiam klausimui ir tuo pačiu paneigti subjektyvizmo priekaištui Jaspersas apeliuoja į objektyvinio požiūrio ir egzistencinės komunikacijos skirtumą. Tai tik objektyvus (arba pašalinis) požiūris manosi apžvelgias visas tiesas ir tuo būdu konstatuojas jų daugybę. Gi egzistencinė komunikacija, kurioje susitinku aš pats su kitu kaip juo pačiu, atsisako bet kokio tiesų skaičiavimo, nes joje aš atsidaužiu į kitos egzistencijos tiesą, pripažindamas jai tokį pat nelygstamumą, kokiu aš laikausi manosios tiesos. Bet turime į tai atsakyti: tai tėra kitai egzistencijai jos ištikimumo nuoširdumo, o ne pačios tiesos pripažinimas. Pats Jaspersas dialektiškai reikalauja, kad aš kovočiau prieš kito tiesą kaip kito tiesą. Neišgelbi tačia šį dialektika to, ką Jaspersas norėtų išgelbėti. Liekame prieš alternatyvą: arba žinau, jog mano tiesa yra tiesa paprastai, ir tada aš pripažįstu kitam tik jo ištikimumo nuoširdumą, o ne teisingumą, arba aš pats nežinau, ar esu tiesoje, ir tada aš pasitenkinu tik moraliniu tiesumu, sutikdamas kiekvieną nuoširdų ištikimumą laikyti kiekvieno asmenine tiesa. Ir jeigu Jaspersas sukasi iš šios alternatyvos, tai dėl to, kad jis iš pradžių jau išsprendęs antrąją linkmę: kadangi negalime pačios absoliutinės būties pasiekti, telieka kiekvienam vadovautis savo) ištikimumu nuoširdžiai, gerbiant tokius pat kitų ištikimumus. Jei iš vienos pusės egzistencijos tiesa slypi ištikimybėje savo ištikimumui, tai iš antros pusės ji slypi tolerancijoje kitų ištikimumams. Kiekvienu atveju betgi matyti, kaip Jasperso "egzistencijos tiesa" iš tiesų tėra moralinė laikysena, o ne tiesa tikrąja to žodžio prasme.

d. *Laisvas tikėjimas ar tikėjimas be pagrindo?* — Sutinkame, kad toks tiesos suvedimas į moralinį tiesumą yra nuosekli ir neišvengiama išvada, principiškai paneigus mūsų protui galimybę pakilti iki absoliutinės būties pažinimo. Negalint pažinti absoliutinės būties ir tačiau negalint pasitenkinti tik patirtine tikrove, ir nėra kito kelio, kaip šis laisvojo tikėjimo kelias, kurį skelbia Jaspersas. Kiekvienas yra teisingas, kiek jis yra ištikimas savo ištikimumui. Sutinkame: tai teisinga moraliniu požiūriu. Bet neteisinga per-

eiti iš moralinės plotmės į loginę plotmę. *Laikyti visus įsitikinimus egzistencinėmis tiesomis, kaip gali gale žino pats Jaspersas, lygu nepripažinti tiesos nė vienam įsitikinimui.*

Čia ir slypi Jasperso laisvojo tikėjimo dvi-prasmiskumas. Mūsų filosofas gerai žino mokslų nepakankamumą duoti mūsų gyvenimui prasmę bei linkmę. Užtat ir kviečia jis mus sugrįžti į amžinąją tikėjimo versmę, nes tik tikėjimas gali perkeisti žmogų pačioje jo gelmėse. Tačiau tasai laisvojo tikėjimo kelias, kurį mums siūlo Jaspersas, mums atrodo abejotinas. Jaspersas kategoriškai paneigia tą scientizmą, kuris nori mokslinį patirtinės tikrovės pažinimą laikyti išseminančiu visą būtį. Bet nejučiomis ir jis pats nusileidžia scientizmui, sutikdamas, jog patirtinės tikrovės pažinimas yra vienintelis mums galimas pažinimas. Todėl, nors Jaspersas ir grindžia savo filosofiją Transcendencija, pastaroji lieka jam absoliučiai pasislėpusi. Sisai pažinimo apribojimas tik patirtine tikrove ir yra tasai pagrindas, kodėl Jaspersui filosofinis absoliutinės būties ieškojimas lieka tik laisvas tikėjimas. Iš vienos pusės Jaspersas tiek pat išplečia tikėjimo ribas, kiek susiaurina žinojimo ribas. Tradicinė filosofija visada save laikė absoliutinės būties pažinimu. Kartais jos pretenzija ėjo tiek toli, kad filosofinio pažinimo vardan iš viso buvo paneigiama tikėjimo prasmė: buvo išdidžiai teigiama, kad žmogiškai protas gali ne tik pažinti absoliutinę būtį, bet ir išsemti visas jos paslaptis. Atvirksčiai. Jasperso supratimu, filosofinis mąstymas iš viso neturi pažinimo vertės, nes, pasak jo, negalime ne tik išskleisti absoliutinės būties, bet ir apskritai rasti visuotinai galiojančius įrodymus Dievo egzistencijai. Todėl Jaspersas įglaudžia į tikėjimo sritį ir pačią filosofiją, charakterizuodamas filosofinį mąstymą "filosofiniu tikėjimu". Bet, antra vertus, kiek Jaspersas išplečia tikėjimo ribas, tiek jis praradina jo substanciją. O ir tikėjimo, kaip žinojimo, substancija yra ta pati — tiesa. Tik kai žinojime patys savo protu pasiekiamo tiesą, tikėjime ją priimame iš aukštesnio autoriteto. Tuo tarpu, kaip matėme, Jaspersui filosofiniame tikėjime tiesą pakeičia pats moralinio įsitikinimo aktyvus nuoširdumas (tokia konkreti prasmė Jasperso termino "nelygstarnumas", kuriuo jis aptaria "egzistencinę tiesą"). Iš čia ir pati tikėjimo sąvoka įgyja Jaspersui kitą prasmę. Tradiciškai tikėjimo sąvoka lygiai savyje slėpė ir tam tikrų metafizinių religinių tiesų priėmimą ir moralinį nusistatymą gyventi šiomis tiesomis. Gi Jaspersas tikėjimo turinį nuvertina į reliatyvią išraišką, nelygstamą vertę teikdamas tik pačiam įsitikinimui. Taigi, iš tradicinės tikėjimo sąvokos mūsų filosofas pasilaiko tik moralinį momentą — nusistatymą ne tik logiškai priimti tikėjimo turinius, bet ir jais persunkti savo gyvenimą.

Tiki mūsų filosofas savąja laisvo tikėjimo, nesurišto jokiomis į visuotinę tiesą pretenzijomis, samprata galįs ne tik sužadinti mumyse tikėji-

mo jėgą, bet ir apsaugoti ją nuo išvirtimo į fanatizmą. Kiek faktiškai šios jo viltys pagrįstos? Pirmiausia jis tiki savąja tikėjimo filosofija išsprendęs filosofijos ir gyvenimo santykių problemą, pateikęs tokią filosofiją, "su kuria mes galime faktiškai gyventi".²⁾ Teisingai šiame sąryšyje Jaspersas akcentuoja, kad visos metafizinės tiesos savyje slepia moralinį apeliavimą jomis gyventi, nes jos turi charakterį "tapti iš tiesų tikromis tik įkūnytos ir realią veiklą".³⁾ Bet kaip tiktai šis filosofinio mąstymo charakteris drauge Jaspersui yra trūkumas. Jei filosofinis mąstymas tėra tikras gyvenime, tai jis kaip toks yra reliatyvus. Tokia yra išvada, kurią Jaspersas daro išmintį nuo gyvenimo skiriančios bedugnės. Bet tai yra ne kas kita, kaip teisėto moralinio reikalavimo gyventi tiesą išvertimas pačios tiesos nuvertinimu į subjektyvų įsitikinimą. Šita prasmė jaspersinis tikėjimas — tai iš nevilties pasiekti objektyvią tiesą išaugęs pasitenkinimas ištikimybe savo įsitikinimui. Žinome, kokia begalinė tikėjimo jėga gali žmogų uždegti tiesa. Bet ar tokia pačia tikėjimo jėga gali žmogų uždegti ir toksai įsitikinimas, kuris neregi absoliutinės tiesos ir kuris užtat lieka pasmerktas nuneveikiamai netikrybei? Nežinome, nes ligšiol tie, kurie netikėjo mūsų proto jėga pakilti iki absoliutinės būties, abejojė ir abejonę, o ne į tikėjimą. Jaspersinė tikėjimo samprata mus pastato prieš klausimą: ar gali ir abejonė nušvisti tikėjimo jėga? Tie, kuriems šis klausimas atrodo savyje pačiame prieštaringas, turime atsakyti: *netikime į tokį tikėjimą, kurį gaivina tik nevilts pasiekti objektyvią tiesą.* Abejojame tokio filosofinio tikėjimo autentiškumu, kuris tikėjimo vardą teikia tam, kas iš tiesų tėra netikėjimas rasti tiesą.

Kaip abejojame Jasperso filosofinio tikėjimo autentiškumu, taip abejojame ir jo laisvumu. Kada mūsų filosofas laisvės vardan atsieja savo filosofinį tikėjimą nuo bet kokio turinio, atsideriame prieš klausimus: ar atsieti tikėjimą nuo turinio nėra lygu atsieti jį nuo pačios tiesos? Ar laisvė nuo dogmų nėra laisvė nuo pačios tiesos? Ar laisvasis mūsų filosofo tikėjimas nėra tikėjimas be pagrindo? Ar apeliavimas į laisvą tikėjimą nėra apeliavimas į tikėjimą dėl tikėjimo? Pripažįstame mūsų filosofo pastangas gintis nuo šio priekaišto ir atriboti savo filosofinį tikėjimą nuo tokio tikėjimo dėl tikėjimo, kuris tėra "fanatinė ryžtis už nieką".⁴⁾ Nors filosofinis tikėjimas ir nesąs sukaustytas jokių dogmatiniu turiniu, tačiau kiekvienas privalęs savo tikėjimą pripildyti asmeniniu turiniu. Kiek kiekviena egzistencija privalanti turėti savo tikėjimą sau, tiek betgi ji negalinti savo tikėjimo dogmatinti į visuotinai ("katalikiškai") galiojančią tiesą. Užtuot buvęs nauja dogma ar "fanatinė ryžtis už nieką", filosofinis tikėjimas esąs "tikėjimas į komunikaciją". Tai šitaip Jaspersas laiko laisvą tikėjimą vieninteliu tokiu tikėjimu, kuris esąs saugus nuo tikėjimo jėgos išvirtimo į fanatizmo

jėgą, ir kuris žmones sieja, o ne skiria. Suprantame mūsų filosofo baimę prieš tikėjimo išvirtimą į fanatizmą: buvome ir tebesame liudininkai, kaip tam tikri tikėjimo pavidalai buvo ir tebėra ištisas šalis pavertę koncentracijos stovyklomis. Bet tai tie tikėjimo pavidalai, kurie jau pačiuose savo pagrinduose persunkti fanatine neapykantos aistra. Todėl anaipol ir nerandame pagrindo, kodėl fanatizmo baimė turėtų išvirsti į tiesos baimę. O toks galutinėje sąskaitoje yra Jasperso atvejys, kada jis komunikaciją sąlygoja "nežinojimu", t. y. absoliutinės būties nepažįstamumu ir tuo pačiu objektyvios tiesos nepasiekiamumu. Teks grįžti prie šios Jasperso baimės vėliau, bet ir šioj vietoje tenka kvestionuoti jaspersinį egzistencinės tiesos suvedimą į toleranciją. Neabejojame tolerancijos verte ir nerandame didesnio tiesos išniekinimo, kaip tiesos vardan vienokio ar kitokio prievartos pateisinimo. Bet nemanome, kad tolerancijai grėsmė slypi tiesoje. Tolerancija yra moralinė dorybė, ir užtat jai grėsmė slypi mums pačiuose. Be abejo, savaime paneigia toleranciją visos tos doktrinos, kuriose paneigta žmogaus vertė, nes pagarba žmogui ir yra tikroji tolerancijos versmė. Bet netiesa, kad lygiai į netoleranciją skatintų ir kiekvienas tikėjimas į objektyvią ir tuo pačiu visuotinai galiojančią tiesą. Todėl ir nerandame pagrindo jaspersinei baimei, kad inkvizicinė aistra žerėtų kiekviename

"dogmatiniame" tikėjime. Neužmirštame, kad buvo degami laužai ir tiesos vardan. Bet pati tiesa pasmerkia tuos, kurie ją piktnaudžo. Neteisinga kaltinti pačią tiesą dėl to, dėl ko buvo kalti tik žmonės. Greičiau turime konstatuoti: *kaip tiesa neduoda pagrindo jos vardan griebtis prievartos, taip ir prievartos baimė neduoda pagrindo laisvės vardan atsieti tikėjimą nuo "dogmų", nes šiuo atveju prievartos baimė virsta pačios tiesos baimė.* Ir užtat priešais Jasperso laisvą tikėjimą, kuris labiau tiki toleranciją, negu tiesą, mes norime tikėti *į tokią toleranciją, kuri būtų pagrįsta ne skeptine neviltimi pasiekti objektyvią tiesą, o meile žmogui iš meilės tiesai. Norime, kad tolerancija būtų pagrįsta tikėjimu, o ne abejone.*

- ¹⁾ Philosophie, 676 (cituojuame šį veikalą antroje laidoje ir toliau jį sutrumpintai žymime ženklų: P). —
²⁾ Von der Wahrheit, 37 (toliau šį veikalą žymime ženklu W). — ³⁾ W., 28. — ⁴⁾ P., 814. — ⁵⁾ W., 500. —
⁶⁾ W., 159. — ⁷⁾ W., 607. — ⁸⁾ W., 642. — ⁹⁾ W., 835. —
¹⁰⁾ W., 472. — ¹¹⁾ W., 462. — ¹²⁾ P., 668. — ¹³⁾ P., 671. —
¹⁴⁾ Der philosophische Glaube, 135–136 (toliau šį veikalą trumpinsime ženklu: PG). — ¹⁵⁾ PG., 11. — ¹⁶⁾ PG., 11. — ¹⁷⁾ W., 652. — ¹⁸⁾ PG., 11. — ¹⁹⁾ PG., 15. — ²⁰⁾ Cfr. A. Lalande, Vocabulaire de la philosophie, penktoji laida, p. 190. — ²¹⁾ ibid., 348. — ²²⁾ P., 535. — ²³⁾ PG., 15. —
²⁴⁾ W., 766. — ²⁵⁾ W., 650. — ²⁶⁾ P., 816. — ²⁷⁾ P., 653. —
²⁸⁾ P., 252. — ²⁹⁾ W., 835. — ³⁰⁾ W., 326. — ³¹⁾ P., 652. —
³²⁾ Vernunft und Existenz, 102. — ³³⁾ P., 230. —
³⁴⁾ PG., 121.

MIELI ŽODŽIAI

S. Prapuolenytė

Kalbėki man
 Apie gražiausius daiktus žemėje;
 Kalbėki valandas, dienas, metus,
 Kad nuo tų žodžių
 Mano siela skambėtų.

Lyg sidabrinis šydas
 Tavo žodžiai mano širdį gaubia,
 Ir pro tą šydą visa žemė blizga,
 Kaip šarmoti medžiai tėviškės sode
 Kalėdų rytą.

Kalbėki man, kalbėki
 Valandas, dienas metus,
 Kad nuo tų žodžių
 Mano siela spindėtų,
 Kaip sniegas laukuose.

MERKELIS GIEDRAITIS

arba

LIETUVA DVIEJŲ AMŽIŲ SĄVARTOJE

ZENONAS IVINSKIS

12. *Radvilų įsikišimas ir nuncijaus nusistatymo keitimasis*. Vienas iš žymių veiksmų, kuris Romoje veikliai prisidėjo M. Giedraičio naudai, buvo *jėzuitai*. Ne tik nominato raštas gen. Eb. Merkurijanui (Ep. Germ. 136, II, 357r), bet ir pačių kustošą Vilniuje pažinusių, jėzuitų (Pr. Sunyer, St. Varševickis) šiltos rekomendacijos į savo centrą nepaliko Romos Kūrijoje be pėdsakų. O pop. Grigalius XIII, kaip L. Pastorius (Geschichte d. Paepste, IX, 1928) daugybe ryškių faktų pavaizduoja, anais tikrosios katalikybės restauracijos laikais, žinoma, labai stipriai rėmėsi jėzuitais.

Jėzuitų ordino generalicija iš ano tolimo paviečio buvo gavusi žinių apie katalikybės liūdną padėtį Lietuvoje. Prie to dar buvo palankus piršimas vilniškiams jėzuitams gerai pažįstamo kandidato. Tad Romos jėzuitai negalėjo neveiklūs sėdėti tuo reikalu. Kard. Galli spalio 22 d. (1575) rašė į Laureo (Nunz. Pol. t. 172, 228) apie tai, kad popiežius *nemaloniai* „nugirdo“ („ha inteso“) apie du nominatus į Žemaičių vyskopus. Esame linkę tarti, jog Grigalius XIII su tokia pakibusia Medininkų vyskupijos padėtimi buvo *supažindintas* jėzuitų centro vadovybės Romoje. Kaip visa tai buvo atlikta, gal atskleis vėliau nauja medžiaga.

Į Vatikaną dabar (1951) yra patekęs Boncompagni šeimos labai gausus archyvas. O žymusis kalendoriaus reformatorius Grigalius XIII (1572–85) gimimu buvo Ugo Boncompagni. Anais laikais buvo nusistojęs paprotys daugelį įdomių rašto dalykų (ypač originalius laiškus) iš oficialių kanceliarijų pasiimti į šeimos privačią nuosavybę. Šitaip susidarė, šalia eilės kitų popiežių giminių archyvų, pvz., ir didžiulis archyvas „Fondo Borghese“. O veiklus pop. Paulius V (1605–1621) buvo Camillo Borghese. Tame apie 8000 tomų fonde, kurį iš Borghese palikuonių įgijo Leonas XIII, Lietuvos istorijai iš M. Giedraičio ir vėlesnių laikų yra aptikta vertingos medžiagos. Yra vilties, kad ir didžiuliam Boncompagni fonde, kai jis bus inventarizuotas, bus galima rasti medžiagos. Ji išaiškins daugelį Lietuvos klausimų Grigaliaus XIII laikais. Gal pasiseks daugiau sužinoti ir apie žygius Giedraičio reikalu. Daugybė laiškų ir įvairių aktų originalų yra nuėję į minėtą šeimos archyvą.

Grįžtant prie Romos jėzuitų žygių pas popiežių, reikia apgailestauti, kad nesame smulkiau informuoti. Išaiškindami susidariusią padėtį ir nurodymai, kokia „piūtis“ laukia Medininkų

ganytojo, jėzuitai Žemaičių kraštui ir apskritai lietuvių kultūrai čia yra atlikę didelės reikšmės patarnavimą. Greičiausiai palankus atsiliepimas apie Vilniaus kustošą buvo atliktas vien *gyvu* žodžiu.

Apie tolimesnę varžybų eigą tačiau turime *raštu* palikimo. Kai Romoje ant dviejų konkurentų svarstyklių savo svarų grūdą dėjo jėzuitai, tuo pat metu *Varšuvoje* pas nuncijų V. Laureo nusvėrė tvirtas Radvilų giminės žodis, pirmiausia, žinoma, Lietuvos maršalo Mikalojaus Kristupo (Našlaitėlio).

Prisimintina, kad Mato Giedraičio sūnūs priklaušė prie tokių smulkių Lietuvos kunigaikščių, kuriuos turtingieji Radvilos jau nuo seno bus globoję. Merkelio brolis Kasparas prieš 30 metų buvo tarnavęs jauno Žygimanto Augusto dvare Vilniuje, kai ten tiek daug įtakos turėjo Mik. Radvila Juodasis. Abu vyresnieji (Kasparas ir Merkelis) įsirašė Karaliaučiaus un-tan, galbūt, tik galingojo Vilniaus vaivados ir Lietuvos kancelerio remiami. Spėjame, kad Giedraičių Merkelis ir toliau galėjo būti išlaikomas užsienio protestantiškuose un-tuose lėšomis Radvilos, kuris labai dosniai buvo atidaręs savo pinigų dėžę kalvinizmui Lietuvoje. Tarp šviežiai atsivertusių Juodojo sūnų ir Vilniaus kustošo bendravimo ryšys neturėjo pairti. Ilgai tačiau atskiro Radvilų vaidmens tose varžybose nesimatė. Jie tvarkė savuosius reikalus.

Dar Medininkų vysk. Jurgis tebebuvo gyvas, kai Radvilos rūpestingai užsiėmė savo Jurgį iškelti į Vilniaus vyskopus-koadjutorius. Jeigu ir buvo prisidėta prie bendrų Lietuvos senatorių ir Vilniaus suvažiavimo (1574. XI. 1) žygių ir sprendimų siųsti M. Giedraitį į Paryžių pas Henriką, tai Radvilų Našlaitėliui niekas daugiau nerūpėjo, kaip tik matyti mitrą ant jaunesnio brolio galvos. Jei spręsti iš palikusių raštų, tai reikia priėti išvadą, jog niekas tiek daug nepadarė Jurgiui Radvilai iškelti į Vilniaus koadjutorius, kiek pats jo brolis maršalas. Ilgiausiu raštu (1574. VI. 14) jis nulenkę vysk. Valerijoną (Scriptores rerum Polon. VIII, 1885, 5-9 p.). Jis išgavo Vilniaus kapitulos sutikimą. Jis rado užtarėjus jėzuituose, kuriems nesigailėjo dovanų (Syganski: Listy P. Skargi, 56, 73 p.). Padarymas įtakingiausios Lietuvoje didikų šeimos nario vyskupu, kai dar eilė ponų buvo kalvinistai, skaitėsi viena iš veiklių priemonių kovoti prieš protestantizmą Didž. Kunigaikštystėje. Ne be Vilniaus jėzuitų įtaigos rašė jėz. generolui

Merkurijai vysk. Protasevičius (Jėz. Arch. Epist. Extern. 12, 280rv). Iš visų jėzuitų P. Skarga, kurio įtakoje Jurgis buvo prieš metus apsišprendęs tapti kataliku (1573. IX. 2), darė daugiausia. Jis tapo jo dvasios tėvu, ir labai palankiai jį rekomendavo generolui. O nunc. Laureo taip pat uoliai pranešinėjo savo "depešuose" Jurgio kandidatūros klausimą ir stengėsi paveikti Romą (Th Wierzbowski: Laureo, 104-6, 137, 140, 150-1, 154-5, 173 p.). O ten kandidatui nėjo taip sklandžiai ir buvo surasta žymių kliūčių: jis turėjo tik 18 metų, nebuvo išmokslintas teologijoje. Du jaunesnieji jo broliai — palikę Juodojo pusbrolio, dėdės Mikal. Radvilos Rudojo globoje — vis dar buvo protestantai. Bet kliūtys greitai tirpo. 1575 m. kovo mėn. 19 d. nunc. Laureo Romon siuntė džiugią žinią, kad ir jaunesni Radviliukai pagaliau virto katalikais (Wierzbowski t. p. 155 p.). Jau prieš tai (III. 7) Grigalius XIII į nuncijaus rankas išsiuntė konfirmacijos dokumentą. Popiežius jau buvo išitikinęs Mikalojaus Kristupo ir Jurgio prisirišimu prie Apaštalo Sosto ir juodviečių religiniu uolumu. Daug gelbėjo palankūs jėzuitų atsiliepimai! Jurgui dar reikėjo atlikti papildomų formalumų (Wierzbowski: t. p. 150 p.), ir jis turėjo būti greitai atsiųstas į Romą teologijos mokslams ir "propter comparandas ecclesiasticas ad gubernandum virtutes" — "kad įsigytų (gerų) bažnytinį savybių (vyskupijai) valdyti" (Monumenta Poloniae Vaticana, IV, 1915, p. 8, pstb. 2.).

Visą laiką (1575 m.) nuncijus Romon tiksliai pranešinėjo apie tą reikšmingą Lietuvos bažnytinio gyvenimo įvykį. Akivaizdoje ano fakto, kad turtingiausios giminės atžala turėjo tapti Lietuvos sostinės vyskupu, iš jo daug viltasi, stiprinant Lietuvos katalikybę. Nuncijus smulkiai rašė Romon, kaip Jurgis gavo pirmuosius keturis šventimus. Jis pranešė, kaip šis prie daugybės liudininkų du kartu ėjo komunijos, kaip jis, pagal nustatytą formą, pasirašė tikėjimo išpažinimą (Nunz. Pol. 10, 161v). Buvo parašyta apie tai, kaip buvo atliktas kanoniškasis egzaminas (t. p. 163r) ir t. t.

Kaip matyti, šalia Mikalojaus Kristupo ir P. Skargos, daug veiklumo parodė ir nuncijus. Jurgio klausimas tačiau dar nebuvo baigtas. Jis turėjo vykti Romon mokslams. Su šita jo kelione įdomiai rišasi ir Medininkų sosto klausimas. Radvilos turėjo progos suvaidinti paskutiniajame akte vieną iš pirmųjų rolių.

Nė viena Lietuvos didikų giminė nebuvo tiek daug linkusi rašinėti įvairių raštų, atsiminimų, kelionių aprašymų ir t. t., kiek Radvilos (K. Estreicher: Bibliogr. Polska, t. 26, 61—111 p.). Šią palinkimą imtis plunksnos parodė ir jaunas Jurgis. Iš jo pirmosios kelionės 1575 m. (viso jis keliavo Romon keturis kartus ir ten 1600 mirė) turime smulkų dienoraštį. Jis yra jau paskelbtas iš Krokuvos Čartoriskų bibliotekos nebaigto nuorašo (H. Barycz: Kwart. Histor., t. 49, 1935, 340—356 p.).

Tas dienoraštis, toli gražu, nėra koks apraši-

nėjimas pokalbių, svetimų samprotavimų. Jis nėra toks tikslus kitų nuomonių atpasakojimas, kaip tai savo "depešose" į sekretariją nuolat darė nunc. V. Laureo. Jurgio Radvilos dienoraštyje yra tik inventoriškos žinios: sausas registravimas kelionės dienų, matytų žmonių, pravažiuotų miestų ir pilių. Bet ir tai mums kai ką pasako.

Pravažiuodamas Varšuvą, Jurgis trims dienoms ten sustojo ir du kartus buvo pas nuncijų. Štai spalio 26 d. užrašyta (t. p. 348 p.), kad jis pas nuncijų pusryčiavo drauge su Vilniaus arkidikonu Andriumi Vidurskiu. Sis buvo atlydėjęs koadjutorių su geroku Mikalojaus Kristupo tarnų būriu iki pat Varšuvos. Nėra jokios abejonės, kaip įrodo ir paties Laureo pranešimai, kad pas nuncijų buvo tartasi M. Giedraičio kandidatūros klausimu. Radvilų nuomone varžybų reikalu nuncijus žinojo iš ankščiau. Šį kartą asmeniškai pokalbyje ji buvo dar labiau paryškinta. Po Jurgio vizito rytojaus dieną (X. 27) nuncijus jau siuntė savo pranešimą į Romą.

Ji dar nebuvo, tiesa, pasiekusios kardinolo Galli žinios (iš X. 22) apie popiežiaus nepasitenkinimą. Į valstybės sekretariją, kaip įprasta, šifruotai (t. y. skaičiais), jis tuoj perdavė jau tokias žinias (Nunz. Pol. 11, 11r; Wierzbowski: t. p. 265 p.):

"Olyko kun-štis (=Radvila) su (savo) broliais, turėdamas (kai kurių) varžybų su arkivyskupu (Uchanskiu), yra priešingai nusiteikęs link Lovičio klebono, arkivyskupo seserėno (kandidatūros), ir palaiko į Žemaičių vyskupiją Vilniaus kustošą."

Atsivertėlis maršalas su broliais buvo aiškiai pasisakęs už Lietuvos suvažiavimo kandidatą Merkelį. Nuncijui būtų buvę gana neparanku eiti prieš galingiausią Didžiosios Kunigaikštystės giminę. Į jos balsą Romoje jau buvo pradėta kreipti dėmesio. Niekومت iki tol Romos Kūrija su jokių Lietuvos didikų nebuvo turėjusi tarpinskių ryšių, kokie dabar prasidėjo nuo Radvilos Našlaitėlio laikų. Apskritai, iki 1571 metų Vatikano archyve negalima aptikti beveik jokio mūsų magnatų susirašinėjimo su popiežiumi. Nuo Henriko Valois laikų atsiveria gausi korespondencija, ir čia yra dešimčių dešimtys originalių Radvilos Našlaitėlio, Leono Sapiegos laiškų. Bet juos abu pralenkė Jurgis Radvila. Tie raštai tačiau labiau patenka į Batoro ir ypač Žygimanto Vazos epochą.

Gaila, kad ir apie Radvilų svarų įnašą Vilniaus kustošo naudai tik tiek težinome, kiek mums teparodo nuncijus. Ir jis toliau rašo, nusileisdamas Radvilų nuomonei (Nunz. Pol. 10, 11r):

"Užtat, kad būtų galima išvengti netvarkos, galinčios kilti iš nuomonių skirtumo, aš dėju pastangų, kad klebonas (=Voronieckis) sutiktų užleisti savo teises (į vyskupiją), gaudamas savo naudai kokį padorų atlyginimą; (aš tai dariau) su viltimi palaikyti jį progomis, kai tik bus naujas karalius."

O tuo karaliumi nuncijus tikėjosi būsiant im-

A. GALDIKAS

SUVALKIJOS PEIZAŽAS

peratorių Maksimilijoną ir jo kandidatūrą, drauge su Voronieckio dėde primu Uchanskiu, stipriai rėmė. Savo priešišką liniją Giedraičio atžvilgiu nuncijus, kaip matome iš jo paties pranešimo, buvo *sušvelninęs*. Tai, turbūt, užtenkamai paaiškina, kodėl jau paruoštam Voronieckio kanoniškam procesui (į vyskupus) jis nebedavė eigos. Bet visai be nieko palikti Lovičio kleboną V. Laureo nebuvo nusistatęs (t. p. 11rv).

“Ir kaip tik šiomis dienomis (Voronieckis), vykdamas į Rusiją, pravažiavo pro čia ir viską sudėjo į mano rankas. Dabar, atvykęs čia, Vilniaus koadjutorius (= Jurgis Radvila) rekomendavo man šitą reikalą kustošo (=Giedraičio) naudai. Pasisiūliau, kad čia (=Varšuvon) atvykus minėtam kustošui, pakombinuosiu surasti kokį padorų būdą, patenkinantį *abiejų pusių* susitarimą; (koadjutorius) man sakė norįs rašyti (kustošui), užtikrindamas pasisėkimą”.

Toliau nuncijus išdėstė kardinolui Galli savo surastą išeitį, iš kurios matyti pirmas *palinkimas* kunigaikščio Giedraičio pusėn.

“Šitos (mano) pastangos yra būtinos, kad būtų galima prašalinti bet kokį nemalonumą. Be to, būdamas teisingai informuotas apie vieno ir kito kvalifikaciją, vadinu, kad kustošas, kaip kitame savo laiške Jūsų Šviesybei rašiau, bus *tikrai tinkamesnis* tarnauti tai Bažnyčiai negu antras. Patyriau, kad ir religijos dalykuose, kiek man žinoma, dėl jo nėra jokio įtarimo.”

Jei neskaityti V. Laureo palankaus žodžio Vilniaus kustošui, kai buvo siunčiami Romon Žemaičių seniūno J. J. Chodkavičiaus ir kitų laišakai (Wierzbowski: Laureo, 242-3 p.), tai šitoji depeša buvo jau pirmas *objektyvus* nuncijaus pranešimas apie Giedraitį į Romą. Apie Voronieckį gi iš tolimesnės pranešimo tamos patiriamė, kad jam buvo gana svarbus beneficijus, ar

kompensacijos klausimas, nes nuncijus toliau dėsto:

“(Abiejų pusių) susitarimas būtų padarytas arkivyskupą *patenkinančiu* būdu; ir kas liečia atlyginimą (Voronieckiui), kuris turėtų būti *užkrautas* ant (Medininkų) vyskupijos, bus rūpestingai patvarkyta, kad būtų nuimtas kuo greičiau, kai tik bus parūpinta iš naujo karaliaus atlyginimas (“ricompensa”) minėtam klebonui (=Voronieckiui)”.

Vadinasi, nuncijus ėjo į nuolaidas. Žemaičių vyskupu jau galėjo tapti Giedraitis, bet turėjo *atlyginti* nuncijaus remtam pretendentui, nes Vilniaus kustošui kelio, atrodė, jau nebebuvo galima užstoti.

Tuo pat laiku per Vieną ir Veneciją į Romą skubėjo Protasevičiaus koadjutorius Jurgis su broliu Albertu. Jiedu norėjo suspėti į jubiliejinį šv. Metų (1575) uždarymą. Drauge jiedu vežėsi visą eilę rekomendacinių raštų. Vieną jų rašė pats vyresnis brolis jėzuitų generolui. Dėkodamas už paslaugas, maršalas rekomendavo ypač koadjutorių (Jėz. Arch. Epist. Extern. 27, 309r). Šis gi turėjo atvežti Romon tiesiogines asmeniškąs informacijas ir anuo Medininkų reikalų, kuriuo Radvilų linija *susijungė* su Vilniaus jėzuitų nusistatymu.

Jurgis su broliu skaitėsi pop. Grigaliaus XIII globoje. Iš tiesų tačiau abiem Radviliukais rūpinosi jėzuitai, ir ypač jie globojo Jurgį. Generolas Merkurijanas jo auklėtoju ir mokytoju paskyrė jėz. Achilles Gagliardi (St. Rostowski: Lithuan. Soc. Jesu Hist., 1877, 192). Jurgio mokytoju buvo, be kitko, dar ir žymusis jėzuitų šventasis R. Beliarminas. Su juo koadjutorius ir susidraugavo (St. Bednarski: Stosunki kardynala R. Belliarmina z Polską i Polakami, 1928, 11—13 p.). Tos jauno Vilniaus vyskupo studijos Romoje (H. Barycz: Polacy na studiach Rzymie, 1938, 208 p.) sudaro atskirą įdomų epizodą. Kiekvieną kartą, kai tik vėliau, jau kardinolui tapęs, Radvila čia pasirodydavo, vis kas nors ypatingesnio apie jį būdavo parašoma vadinamosiose “žiniuose” (“Avvisi”). Tokių iki šiol dar niekur nenaudotų “žinių” apie jį yra Vatikano archyve (Avvisi, t. 120 ir 126).

Jurgio Radvilos atvykimas į Romą ne tik galutinai teigiamai išsprendė visas abejones dėl jo paties vyskupavimo Vilniuje, bet ryškiai sustiprino ir Giedraičio padėtį. Šitokios reikšmingos aplinkybės delsiančiųjų dėdės ir seserėno reikalą dabar jau stipriai prastino. O jiedu, po nuncijaus veiklos skraiste, patys niekur nieko nerašydami, vis pasitikėjo galingu Laureo. Uchanskis, matyti, jautė Lietuvos nuotaikas. Jo atsargumas buvo vietoje. Todėl ir varžymasis neišaugo iš karto į tokį neišvengiamą dviejų sufederuotų valstybių konfliktą, kokis pasidarė Vilniuje, kai kard. Jurgis Radvila 1591 m. buvo iškeltas į Krokuvą. Ir nominaciją turėdamu, dėdė ir seserėnas ilgai gaišo, vis manydamu Lietuvoje palenkti opoziciją. O ji ir šitame ginče, kaip ir nau-

jos karaliaus elekcijos proga, vaizdavo Lenkijai gana priešiškas poliublinines Lietuvos nuotakas. Tad opozicija tik sustiprėjo. Ji subrendo į Radvilų ir primo konfliktą, o elekcijoje Lietuva ėjo taip pat jau savo visai nepriklausomų kelių. Tačiau tokioje padėtyje, kada buvo tikimasi greitai išrinkti naują karalių, pralaiminčiai pusei siūlėsi dar viena ir paskutinė galimybė.

13. Paskutinis Giedraičio priešų bandymas *nudelsti konfirmaciją*. Respublikoje nuo 1575 m. vasaros prasidėjo visos politinis jovalas. Jį gana ryškiai viešumon parodė Stežycos suvažiavimas (birželio mėn. pradžioje). Henrikui nebeprisiekę pažadais masinti bajorijos, nors jo delegatas (d' Expeisses) įtikinėjo suvažiavusius, jog Valois tikrai sugrįšias, kai tik Prancūzijos politiniai reikalai leisias. Tačiau suvažiavime buvo pripažintas *bekaralmečio* faktas. Bajorų visuomenė buvo tiek suskilusi, kad ji nieko kito ir nepajėgė daugiau nutarti. Vienas lenkas ilgiausiam laiške labai gyvai rašė apie tą padėtį Romon (Theiner: Annales Eccles. II, 89 p.):

“...čia nėra jokios tvarkos, didelis sąmyšis. Neatrūksta anokių, kurie gerą tvarką daro, bet neatsiranda tokių, kurie klausytų. Senatas ir bajorija karaliaus klausimu labiausiai nesutinka savitarpyje...”

Ir kandidatų į karalius atsirado daug iš visur. Vieni norėjo Piasto (vietinio), kiti Maskviečio (Jono IV), treči imperatoriaus. Prancūzų naujas kandidatas, kurį ypač rėmė Kotryna Mediči, buvo Alfonsas d'Este (iš Feraros). Lietuva gi vėl vedė savo *nepriklausomą* rinkiminę politiką. Dar praėjusių metų suvažiavime per Visus Šventus Vilniuje buvo sutarta: Henriko negrįžimo atveju vėl kaip 1573 m. stoti už Habsburgų Ernestą. Tame savo nusistatyme lietuviai nebuvo iki galo ryžtingi. Pasigirsdavo balsų ir už Maskvietį (Wierzbowski: Laureo, 380 p.). Bet Lietuvos senatoriai, kurių politiniai vadai buvo Mikalojus Radvila Rudasis (Vilniaus vaivada) ir Jonas Jeronimas Chodkevičius (Žemaičių seniūnas), rėmė Ernestą ir jo vedybas su Ona Jogailaite (t. p. 287).

Lietuvoje reiškėsi antilenkiška nuotaika (J. Lappo: 1588 m. Lietuvos Statutas, I, 1 dalis, 1934, 333 p.). Didžiosios Kunigaikštystės visuomenė negalėjo užmiršti, kai jėga per Liublino seimą iš valstybės buvo atplėštos keturios vaivadijos (Palenkės, Kijevo, Braslavo, Valynijos). Tad ir rinkiminėje kampanijoje, lygiai kaip 1573 m., Ernestui buvo statoma sąlyga — *sugrąžinti* Lietuvai atplėštas žemes. Ernesto tėvui imperatoriui tačiau nebuvo pakeliui, kad lietuviai *suardytų* uniiją, nes Habsburgai norėjo valdyti abi valstybi. Lietuviai neaiškiais pažadais vėl buvo masinami. O pats imperatorius Maksimilijonas II figūravo Lenkijos didikų partijos kandidatu. Ypač nuncijus Laureo aiškiai atsistojo už jį. Primas Uchanskis taip pat turėjo jį palaikyti. Šitaip abu jiedu be sąlygų pasidavė Austrijai (plačiau žr. J. Karttunen: Die Koenigs-wahl in Polen 1575, Helsingfors 1915).

Arkiv. Uchanskio rankose buvo teisė sušaukti konvokacinį, o vėliau ir elekcinių seimą. Buginančios žinios apie totorių judėjimus iš pietų pusės vertė skubėti. Spalio 3 d. Varšuvon sukvietame konvokaciniame seime Lietuva nedalyvavo. Ji atsisakė su Lenkija bendradarbiauti, teisdindamasi karu Livonijoje. Tarp 8 Lietuvos senatorių, kurie pasirašė Lietuvos vardu du raštu Varšuvos seimui ir Lenkijos senatoriams, buvo ir vienas parašas, kuris galėjo ypač nemaloniai nuteikti primą: „Melchior Giedroicius, electus Samogitiae, propria manu“ (Nunz. Pol. 8, 337r—340v). Ir kituose anų metų raštuose, kurie parodo Lietuvos atskirą politiką, M. Giedraitis figūruoja kaip senatorius (I. Lappo: 1588 m. Liet. Stat., I, 1 d., 330 p.), kaip elektas, ar nominatas.

Pačiame elekcijos įkarštyje, kada nuncijus iš visų jėgų stengėsi praversti Maksimilijoną, rūpėjo jam nesudaryti nemalonumų primui, kuris su savo seserėnu buvo Laureo pusėje. O Uchanskis buvo, kaip žinome, „bekaralmečio galva“. Jo laikysena V. Laureo buvo patenkintas ir ne kartą Romai gyrė. Nuncijus nuolat smulkmeniškai pranešinėjo ir lietuvių nusistatymus. Jis referuodavo vis Radvilos Rudojo ir Jono Chodkevičiaus samprotavimus. Radvila Našlaitėlis gi visą laiką sirgo savo dvare prie Vilniaus. Tarp visų tų įkaitusių reikalų anoje keblioje vidaus santykių politikoje nuncijus neužmiršo pradingstančio, rodo, smulkias Medininkų klausimo.

Lapkričio 13 d. (1575) nuncijus rašė kard. Galli, jog reikėtų *palaukti* su galutinu Žemaičių vyskupo paskyrimu. Priešingu atveju būtų nuskriautas Lovičio klebonas, „garbingas ir užsitarnavęs žmogus“, o arkivyskupas būtų labai nepatenkintas (Wierzbowski: t. p. 270 p.). Ši slėgė tuo metu rūpesčiai, nes lapkričio 7 d. paskelbtame elekciniame seime nebuvo jokio sutarimo. Pagaliau rinkimai suskilo. Didikų partija XII. 12 d. paskelbė išrinktu Laureo ir Uchanskio kandidatą — imper. Maksimilijoną II, Habsburgų priešai susibūrė krūvon, ir po trijų dienų karaliumi nominavo Steponą Batorą, su sąlyga, kad jis vestų 55-rių metų nuotaką Oną.

Nuncijus Batoro išrinkimą tačiau ignoravo, ir jo „depešos“ rodo visas tas pastangas sutrukdyti jam kelią į Krokuvą. Į Siebenbuergą buvo siunčiamas pats Žemaičių vysk. nominatas J. Voronieckis. Jis turėjo Batorą įtikinti *nepriimti* išrinkimo (Wierzbowski: t. p. 322 p.). Nuncijus dar dės daug pastangų, kuriose aktyviai dalyvaus ir Voronieckis (t. p. 368, 373 p.), praversti Maksimilijonui į respublikos karalius. Jau, atrodė, bus einama į vidaus karą, tačiau Batorą remiantieji bajorai užėmė Krokuvą. Nepaisant nuncijaus ir Uchanskio pastangų ir Austrijos partijos suvažiavimų, Batoras atvyko Krokuvon ir ten vainikavoši.

V. Laureo užsikirto. Jis *nepripažino* Batoro išrinkimo. Priešinosi dar Batorui Dancigas. Lietuviai savo suvažiavime Gardine (1576. IV. 20) taip pat dar Batoro nelaikė savo valdovu ir sto-

vėjo jau už Maksimilijoną. Bet jie greitai surado išeitį. Gardine dalyvavo ir „Melchior Gedrucius“, kurį plačiame interregnumo aprašyme Svient. Orzelskis (Scr. rer. Pol. 22 t., 1917, 626 p.) pamini pirmuoju. J. Chodkevičius nurodė taikai su Batoru kelią. Nuncijus tačiau šio vis nepripažino, ir buvo priverstas išvykti iš Lenkijos. Jo paskutinė „depeša“ yra iš Lovičio 1576. VI. 9, o nuo VI. 25 jau iš Breslavo jis susisiekdavo su Roma. Devynis mėnesius nuncijus praleido Breslave. Bet kai Maksimilijonas greitai mirė, pop. Grigalius XIII davė nuncijui įsakymą grįžti Lenkijon. Batoras gi ieškojo taip pat kontakto su Roma.

Pralaimėjimas su Maksimilijono kandidatūra reiškė galutiną *pralaimėjimą* Voronieckiui Žemaičiuose. Nuncijus buvo numatęs arkivyskupui patenkinti — *laikymo* taktiką. Buvo tikimasi, kad naujasis karalius, abi ankstyvesnes nominacijas panaikinęs, duos naują — savo didžiųjų šalininkų naudai. Tai parodo ir nuncijaus pranešimas iš 1575. XII. 21, už savaitės po Maksimilijono išrinkimo. Jis rašo turįs vilties, jog ginčas dėl Žemaičių vyskupystės su Dievo pagalba bus išspręstas tuoj po karūnacijos (Nunc. Pol. 11, 54v; Wierzbowski t. p. 324 p.). O karūnuotas turėjo būti Maksimilijonas! Su Batoru gi į kontaktą nuncijus tesuėjo tik 1577 m. pavasarį, kai Merkelis jau ganytojavo Varniuose.

14. *Galutinas Merkelio Giedraitio laimėjimas.* Varžybos ėjo jau į galą. Romos Kūrijoje galutinai nulėmė bažnytinis interesas, o ne asmeniniai ryšiai. Nunc. Laureo pažadai ir bičiulystė primui Uchanskiui turėjo būti paaukoti. Daug veiksmų tačiau turėjo įsijungti, kol Giedraitis pateko į vyskupus. Pradedant Lietuvos suvažiavimu Vilniuje (1574. XI. 1) ir baigiant Romos jėzuitais, buvo dėta daug pastangų. Vilniaus vyskupas tarė svarų žodį. Įdomu, kad jo kapitula jau spalio 4 d. (1575 m.), kustošą Giedraitį laikydama Žemaičių vyskupu, nauju kustošu parinko Benediktą Vainių (J. Kurczewski: Kosciol Zamkowy III, 59 p.). Išpūdingas nuncijui Laureo buvo dar rugpjūčio mėn. (1575. VIII. 16) Žemaičių seniūno Jono Jer. Chodkevičiaus raštas Merkelio naudai (Wierzbowski: Laureo, 242—243 p.), bet dar svaresnis buvo Radvilų žodis, ypač kai Jurgis Radvila atvyko Romon. O reikalus rūpinti našlaujančios vyskupijos religinė padėtimi buvo paskutinis lašas (Nunz. Pol. 11, 81). Šitaip laimėjo Bažnyčios bei pastoraciniai interesai. Tuo pačiu buvo pagerbtas ir tautinis principas, ir vietinės kalbos reikalus.

Kai nuncijus sau daug rūpesčio darė, kaip užbėgti kelią Batoro karūnavimuisi, iš Romos kardinolas Galli 1576 m. sausio 21 d. jau rašė jam (Nunz. Pol. 171, 552r):

„Buvo kilęs toks *triukšmas*, kurį padarė *anie* (=šalininkai) Vilniaus scholastiko (klaida: „kustošo“) naudai. Tad jo Šventenybė nebegalėjo atidėlioti išsiuntimo jam konfirmacijos į Žemaičių vyskupus. Todėl ji buvo išsiųsta užvakar.“

Toliau valstybės sekretorius prideda guosdamas:

“Jo Šventenybė *palaukė* gana ilgai, kad (arkiv.) atsiųstų kokią nors dalyką savo naudai, bet paskutiniu metu *nebegalėjo* sulaikyti. Tad Jūsų Malonybė atsi-prašys minėto arkivyskupo, užtikrindamas, kad Jo Šventenybė *neužmirš* kitomis ir geresnėmis ir patogesnėmis progomis, negu šitoji, atlyginti seserėnui, ir kad jį visada remis kaip pritinka, pagal jo dėdės ir jo paties nuopelnus” (Nunz. Pol. 171, 552v; Plg. Nunz. Pol. 172, 237rv).

Romos Kūrija, suprantama, nenorėjo triukšmo, ir tas įvairių Lietuvos veiksmų spaudimas galėjo baigtis, tik skiriant Vilniaus kustošą į Žemaičius. Tą pranešimą, matyti, pats kard. Galli rūpestingai peržiūrėjo. Ir kaip aname rugsėjo 10 d. enos pranešime, kurį jau citavome (Nunz. Pol. 172, 226v), taip ir čia pats *savo ranka* prirašė laiško galą, kuris visas čia ką tik išcituotas. Jis yra iškaitomame juodraštyje ir kitu rašalu, ir kita rašysena. Yra laikomas paties sekretoriaus kerd. Galli rankos raštu (Nunz. Pol. 172, 237rv). Tai tik parodo, kokios svarbos buvo įgijęs Medininkų klausimas.

Romos Kūrijos Konsistorijos aktuose aptinkame, jog jau 1576 metų sausio 16 d. kardinolai, susirinkę į savo posėdį vyskupų promocijų reikalui, svarstė “Melchioris Gedroicz” bylą (Arch. Consist. Acta Camer. 11, 227r). Iš trumpo protokolo užrašo matyti, kad Merk. Giedraitis tada buvo apie 40 metų, buvo išmokslintas kanonų teisėje ir teologijoje ir atlikęs nustatytą tikėjimo išpažinimo formulę. Jokio klausimo nekilo dėl kokio trūkumo moksle, kaip, pav., atsirado 1618 m. paskiriant Stan. Kišką į Varnius (7 p. tom. 15, 113r). Nieko nepasakyta ir apie Giedraičio konfesinę praeitį. M. Giedraičio “Melchior Gedrorim”) paskyrimas, kaip tada buvo daroma, yra įrašytas ir vicekanclerio knygoje, taip pat pažymint, kad posėdis įvyko rūmuose prie šv. Petro, o klausimą referavo kardinolas Farnese.

Už dešimties dienų iš Romos Kūrijos kanceliarijos buvo duotas įsakymas išsiųsti Merk. Giedraičiui atitinkamą brevę (Arch. Vat. Secr. Brev. 39, 27r). Nuo tos dienos (1576 m. sausio 26 d.) jis ir skaitėsi formaliai Žemaičių vyskupu. Sausio 28 d. jam buvo išsiųsta brevė, leidžianti per jo įšventinimą į vyskupas asistoję būti *dviem* vienuolynų abatams, bet turintiems teisę vartoti mitrą ir pastoralą (Secr. Brev. 39, 20r). Ano meto Lietuvos vyskupams buvo teikiamos tokios lengvatos, vis paaiškinant, jog tose srityse vyskupai gan toli vienas nuo kito gyvena. Tad sunku surinkti krūvon tuos vyskupas šventimų reikalui. O šventinti Giedraitį turėjo Vilniaus. Lucko ar kuris kitas vyskupas.

Kaip į tokius Romos sprendimus pažiūrėjo nuncijus ir primas, parodo jo laiškas Romon. Bet šitas buvo rašytas (1576. II. 15) kardinolui, kada dar Maksimilijonas galėjo tapti karaliumi ir nominuoti Voronieckį:

“Žinia apie (brevių) išsiuntimą Žemaičių vyskupijos reikalui Vilniaus kustošo naudai atneš arkivyskupui nemaža nemalonumo. Jis turėjo vilties, kad Jo Šventenybė galėjo palaukti, kol bus sužinotas naujojo karaliaus noras...” (Nunz. Pol. 11, 82r).

V. Laureo toliau dėstė, kaip jis išaiškina ark. Uchanskiui, kodėl taip buvę padaryta. Jurgis Radvila kalbėjęs (Romoje) *visos Lietuvos* vardu už Giedraitį. O tikėjimo išlaikymo reikalas ten ir nenoras susilaukti ta proga pagrįstų *skundų* iš Lietuvos vertęs toliau *nebeatidėlioti* to paskyrimo. Voronieckiui gi nebūsią Romoje praleistos progos suteikti kokią nors garbingą satisfakciją. Romoje, žinoma, buvo jaučiamas pralaimėjusios pusės nepasitenkinimas. Tadėjo paguodos žodžiai per nuncijų.

Nunc. Laureo rašė *paskutinį* kartą tuo reikalui 1576 IV. 10 į sekretariją (Nunz. Pol. 11, 97r; Wierzbowski: t. p. 382-3 p.), jog arkivyskupas vis dar gyvenas, kaip niekuomet anksčiau, vien tik pasitikėjimu:

“Žemaičių vyskupijos reikalui jis raminosi viltimi, kurią aš jam daviau Jo Šventenybės vardu...”

Merkelio Giedraičio kova buvo laimėta. Pagaliau jis, po didelių sunkenybių, pateko į vyskupas, ir per 33 vyskupavimo metus lietuvių tautoje paliko šviesiausio ganytojo atminimą iki 1849 metų, t. y., vysk. M. Valančiaus laikų. Jo varžovas Voronieckis pradingo praeityje, kaip menkai žinoma figūrėlė. Bet užbaigiant tą smulkiai vaizduotą kovą dėl Medininkų, reikia kelis žodžius pasakyti apie patį Lovičio kleboną — infulatą Jokūbą Voronieckį.

15. *Medininkų nominatas* — J. Voronieckis. Gausi sesers Voronieckienės vaikų krūva ne mažą rūpesčio teikė tėviškam dėdei — Gniezno arkivyskupui. Ano meto šaltiniuose labiau sutinkami du seserėnai: Andrius ir Jokūbas, ir brolėnas Paulius Uchanskis. Apie Andrių nuncijaus V. Laureo įpėdinis J. A. Caligari, kurio palankumas Giedraičiui matosi iš kai kurių dokumentų (Mon. Pol. Vat. IV p. LVIII, 282 p.), parašė į Romą tai, ką pats nuncijus kalbėjo su Batoru Vilniuje 1579 m. spalio mėn. (Mon. Pol. Vat. IV 303 p.). Tame įdomiame savo pranešime apie Lietuvą Andrius buvo taip įvertintas:

“Čia yra tikras Lovičio klebono brolis, Andrius Voronieckis, Gniezno arkivyskupo seserėnas. Nors jis dijakonas ir vilki bažnytnius rūbus, tačiau daro tūkstančius kvailysčių ir šposų. Jis yra įkyrus visiems dvasininkams ir geriems žmonėms. Kai kurių jis laikomas bedievu. Padariau žygių, kad jis būtų išvartytas iš (karaliaus) dvaro, arba kad nebūtų įleistas į seimą. Nežinau, ar tai man pasiseks, nes jį palaiko galingi rėmėjai, kurie turi džiaugsmo iš jo kvailysčių ir viešų nesąmonių.”

Kita proga nuncijus vėl aprašo, kaip Andrius juokia net aukščiausius dignitorius, persirengia kardinolu ir t. t. Buvo siųstas Romon mokytis,

LIETUVAITE

Vyt. Maželio nuotrauka

bet, iš ten grįžęs ir gavęs iš dėdės beneficijų, nebenorėjo tapti dvasininku (Th. Wierzbowski: Jakob Uchanski, 1895, 696 p.; J. Korytkowski: Pralaci i kanonicy katedr. Gniezn. IV, 1883, 347-8 p.). O visokių juokingų numerių jis darydavo aibes (Th. Wierzbowski: Laureo, 512 p.). Nors Caligari jį ir išvarydino iš karaliaus rūmų, tačiau jis, pasivaikiojęs po didikų dvarus, vėl atgavo Batoro malonę, ir net kartu su juo sėdavo už karališko stalo (Th. Wierzbowski: J. Uchanski, 696 p.). Tiek trumpai apie Andrių, o koks gi buvo jo brolis Jokūbas, Merkelio konkurentas?

Čia vėl prabyla mums autentiški šaltiniai, būtent, pats nuncijus Caligari. Nors jo laišku ir "depešu" leidėjas Boratynskis samprotauja, kad Caligari neturėjęs dovanos žmones tinkamai pažinti ir juos charakterizuoti (Mon. Pol. Vat. IV, p. LXIV, p. LXVIII), tačiau į kai kuriuos jo posakius negalima nekreipti dėmesio.

1579 m. rugsėjo 8 d. Caligari rašė kard-lui Galli šifruotai (Mon. Pol. Vat. IV 279 p.):

"Žmogus (= J. Voronieckis), kurį Jūsų Šventenybė pasiūlo deleguoti Maskvon, nėra karaliaus (=Batoro) malonėje. Jis yra *paperkamas* ir neturi gero vardo. Kada karalius bus patenkintas, ar tokiu dėsies, aš surasiu tinkamą asmenį..."

Vadinasi, Caligari nuomonė apie Voronieckį skyrėsi nuo Laureo. O J. Korytkowski (IV 348) duoda ir faktų apie Voronieckio *paperkamumą*. Kad pinigą Jokūbas brangino, matyti iš to gausaus beneficijų susimedžiojimo. Be beneficijų Lenkijoje (jis buvo Lovičio infultas — turėjo teisę nešioti mitrą), Lietuvoje, be Kauno, jam buvo atitekusi Geranainio parapija, *turtingiausia* Vilniaus vyskupijoje. Anot Przyalgowskio (Żywoty bisk. Wil. I 35 p.), ji duodavusi kasmet 20,000 auksinų pajamų. Kai kurioms Vilniaus vyskupijos parapijoms, kaip rodo bažnytinių žemių nespausdinti inventoriai, priklausė nuo 4 iki 10 dvarelių su valstiečiais (J. Purickis: Glaubenspaltung in Litauen o. c. 37—38 p. pstb. 1). Voronieckis, tiesa, nesudarė kokios vienintelės išimties, nes ano meto respublikoje, nežiūrint aiškių Tridento nuostatų, vis prisieidavo duoti daug dispensų dėl kelių beneficijų laikymo ("pluralitas beneficiorum"). Tai yra atskira tema, kuriai Vatikano archyvas duoda gausios medžiagos. Akivaizdžiai tokio beneficijų "sukaupimo" ("accumulatio"), reikia suprasti ir tas įkyrias Jokūbo pretenzijas į Žemaičius. Jis gi, be to, save laikė turinčiu Lietuvos *pilietybę*. (Boniecki: Poczet rōdom, 387 p.), nors tos teisės jam *nė vienas* už Giedraitį kovojantis veiksnys nepripažino. Bet į Žemaičių vyskopus jis nepateko dėl kitų — mums jau pažįstamų — priežasčių. Toliau jį lydėjo dar didesni nepasisekimai. Roma jo, tiesa, neužmiršo. Jis gavo greit katalikų vyskupiją — Kijevą (C. Eubel: Hierarchia Catholica, III, 165; P. Gams: Series episcoporum 349). Ją perėmė jis po vienintelio *apostato* vyskupo Nikalojaus Paco. Liūdna buvo tos

vyskupijos padėtis anuose stačiatikių platuose. Visoje vyskupijoje buvo vos tik trys katalikų bažnyčios, o katedros bažnyčia sugriuvusi; bažnytinis turtas buvo išgrobstytas. Reikėjo ten smarkiai veikti ir organizuoti. O Voronieckis nepriklausė prie tokių, kurie galėtų plušėti; tad jis buvo labai nepatenkintas.

Kaip senatorius, jis ir toliau politikoje maišėsi. Gerai mokėjo rusiškai, važinėjo politiniais reikalais (akcija prieš turkus) į Maskvą (Mon. Pol. Vat. IV 218 p.). P. Skarga viename savo laiške skundėsi, kad Kijevo nominatas J. Voronieckis labai smarkiai jį plūdęs, kam tas palaikęs 1587 m. Žygimanto Vazos išrinkimą (Syganski: Listy o. c. 250 p.). Mat, J. Voronieckis, po netikėtos Batoro mirties, naujuose rinkimuose drauge su Zborovskiais pasidarė uoliu šalininku Habsburgo, imper. Rudolfo II brolio, ercherco Maksimilijono. Iš jo ėmė ir pensiją. Maža šalininkų sauželė tepalaikė (jų tarpe ir kard. Jurgis Radvila) Maksimilijoną. Ir vienintelis buvo rinkimų istorijoje atsitikimas, kai Kijevo vyskupas J. Voronieckis — tam neturėdamas jokios teisės — Maksimilijoną paskelbė respublikos karaliumi. 1587 m. rugsėjo mėn. iš jo jis paėmė ir priesaiką Olmuence. Krokuva tačiau jau buvo užimta kitos partijos — J. Zamoiskio pulku. O šie palaikė Kotrynos Jogailaitės sūnų — Žygimantą Vazą. Nesėkmė Voronieckį persekiojo toliau. Zamoiskis ties Bičinu (Silezijoje) sumušė Maksimilijoną ir paėmė jį, drauge su J. Voroniekiu, nelaisvėn. Tie nepasisekimai labai sujaudino Jokūbą. Savo tautiečių paniekintas ir susikrimtęs, jis mirė sielvarte 1588 m., palikdamas apie save ambicingo žmogaus atminimą (J. Korytkowski: Pralaci o. c. IV, 1883, 349 p.).

Toks buvo nelaimingas Medininkų nominato Jokūbo Voronieckio likimas, kai Žemaičių vysk. M. Giedraitis pradėjo veiklą, kuri tuoju daugeliu atžvilgių pasirodė naudinga visam kraštui. Anos dvejų metų pastangos ir kova, kurios nuotaikas smulkmeniškai vaizdavome pačių šaltinių žodžiais, su dideliu kaupu apsimokėjo. Atėjo "laiko pilnybė", kad religiniu atžvilgiu labai sujauktas, kultūrinis atžvilgiu tamsus ir atsilikęs kraštas gautų uolų ganytoją.

O ši M. Giedraičio gyvenimo *reikšmingą* skyrių norime baigti sakiniu, kuriuo baigė arkiv. J. Skvireckas prieš 42 metus savo studijėlę apie tą "vyskupą-apaštalą" (atsp. iš "Draugijos", 1909, 16 p.):

"Ir nors jis dar nėra iškeltas ant mūsų altorių, nes ir tos garbės jis mums regisi būtų vertas, nors net jo grabo nepuošia sumanin-ga įkvėpto artisto ranka iškaltas iš kieto akmens ar iš metalo nulietas paminklas, bet jis pats sau pastatė paminklą kietesnį už akmenį ir ilgiau patenkantį negu metalas, o tuo paminklu esame mes, lietuviai katalikai, ir kol Lietuva bus katalikiška ir kolei skambės pasaulyje lietuvių kalba, vyskupo Merkelio atmintis bus gyva ir brangi."

Roma, 1951. IV. 21.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

KAN. A. SABALIAUSKAS — ŽALIA RŪTA

Iš paverptosios tėvynės pasiekė mus žinia, kad mirė kan. Adolfas Sabaliauskas, daugeliui žinomas Žalios Rūtos slapyvardžiu, didelis gimtosios žemės mylėtojas ir lietuviškosios kultūros puoselėtojas.

Šiandieną plačiau ką nors rašyti apie šį veiklų mūsų krašto kultūrinių yra tiesiog neįmanoma: trūkstame ne tik jo raštų, bet ir paprasčiausių jo gyvenimo kelio duomenų.

Adolfas Sabaliauskas gimė 1873 m. rugpjūčio mėn. 23 d. (greičiausia — rugsėjo mėn. 4 d.), Kriščiuose, Papilio par., Biržų vl. Pradžioje mokėsi Šiauliuose, o 1890 m. rudenį įstojo į Kauno Kunigų Seminariją. Kunigu jis buvo įšventintas 1896 m. vasario mėn. 25 d. (III. 8) ir pirmąsias mišias atlikė per šv. Kazimierą (sen. kal.). Šią šventę savo pirmosioms mišioms pasirinkęs sąmoningai, nes jautėsi esąs tikru lietuviu.

Pradžioje jis paskiriamas vikaru į Liepoją, vėliau klebonu į Lyven-Berzenę, taip pat Latvijoje. Ir tik 1907 m. atkeliamas klebonu į Nemunėlio Radviliškį, kur jis išbūna iki 1915 m. Tuo metu trumpam laikui išvykęs į Suomiją, jis dėl karo veiksmų į N. Radviliškį nebegalėjo sugrįžti. Taip ir liko Suomijoje iki 1918 m.

Sugrįžęs į Lietuvą, jis apie metus laiko išbuvo klebonu Pušalote, o vėliau skiriamas Karo Ligoninės kapelionu. Po kurio laiko keliamas Kauno Iglulos bažnyčios rektoriumi ir Vyr. Kariuomenės kapelionu. Jei neklystu, šias pareigas jis paliko tik-tai 1938 m., kai jo sveikata visiškai pašlėjo. Bažnytinė vyriausybė darb-

tų ir kilnios dvasios kun. A. Sabaliauską anksti pastebėjo ir pakėlė Kauno arkivyskupijos garbės kanau-ninku, o mūsų vyriausybė apdovano-jo įvairiais pasižymėjimo ženklais.

Tėvynės nelaimių metais jis pasi-liko ištikimas savo gimtajai žemei ir savo pašaukimui, nors jam grėsė daugelis įvairių pavojų. Dar 1941 m. pavasarį Lietuvos pavergėjai buvo sugalvoję suruošti viešą ir paradinį "teismą" aukštiesiems mūsų dvasiš-kiams. Teisiamųjų sąrašas buvo ne-pamirštas įtraukti ir kan. A. Saba-liauskas, kaip "buržuazinės" kariuo-menės kapelionas ir "liaudies prie-šas".

Lietuvis ir visuomenininkas. Besi-mokydamas kunigų seminarijoje, A. Sabaliauskas priklausė "litvoma-nams", nes buvo įstojęs į lietuviško-sios veiklos klierikų ratelį. Todėl ir visai nenuostabu, kad tiek Liepojoje, tiek ir Lyven-Berzenėje jis rūpinosi savo tautiečių lietuviškosios dvasios gaivinimu ir palaikymu. Visur jis skatindavo lietuvių skaityti rusų draudžiamuosius mūsų raštus, ku-riuos labai dažnai pats parūpindavo ir mokačiam skaityti lietuviui juos pakišdavo.

Sugrįžęs 1907 m. į Lietuvą klebo-nu į Nemunėlio Radviliškį, jis rūpi-nosi ne tik "Dievulio namais" bei klebonija, bet steigė įvairias lietuviš-kašias draugijas, labai dažnai joms ir vadovavo. Iš smulkų spaudos ži-nučių matyti, kad kun. A. Sabaliaus-kas daug reikšmės skyrė savo para-pijos ūkininkams bei darbininkams. Tuo metu juos organizavo, pateikė

daug žinių iš žemės ūkio mokslų srities per paskaitėles, skatino juos dalyvauti žemės ūkio parodėlėse.

Veiklus kun. A. Sabaliauskas pali-ko ir sugrįžęs iš Suomijos tiek Pušalote, tiek pačiame Kaune. Jei pir-ma jis veikė tik siauroje parapijoje, dabar jis dirbo Kaune, laikinoje sos-tinėje, įsijungdamas į daugelį drau-gijų, kultūros bare, ypač jis rū-pinosi lietuvių tautos praeitimi. Da-bar kan. A. Sabaliauską sutinkame Lietuvių Tautosakos Archyvo Tary-boje, Lietuvos Bažnytinio Meno Mu-ziejumi besirūpinant ir nuolat besi-sielojant visa eile kitų lietuviškosios kultūros reikalų.

Rašytojas. Rašinėti pradėjo A. Sa-baliauskas dar kunigų seminarijoje besimokydamas. Pirmasis jo didesnis dalykas "Rūta mūsų dainose" buvo parašytas apie 1892 m., kaip atosto-ginis darbas iš lietuvių kalbos prof. kun. Kazimierui Jauniui. Vėliau, 1895 m., per kun. J. Tumą jis pate-ko į "Žemaičių ir Lietuvos Apžval-gą". Ir šis darbelis jaunam A. Saba-liauskui turėjo įtakos, nes iš čia ir Žalios Rūtos slapyvardį pasirinko, besizavėdamas dainų rūtele.

Dabar kun. A. Sabaliauskas plunksnos iš rankų nebepaleidžia, ir jo rašinių pasirodė "Tėvynės Sarge", "Žinyčioje", "Dirvoje — žinyne" (Amerikoje), "Saltinyje", "Nedėldie-nio Skaitymuose", "Lietuvių Tauto-je", "Rygos Garse", Petrapilyje leis-tame "Lietuvių Balse" ir kt. Jiems visiems jis rašė straipsnius ir net vi-sai paprastas žinutes iš savo parapi-jos bei apylinkės, pasirinkdamas joms įvairiausius slapyvardžius. Grį-žęs į Nepriklausomą Lietuvą, ben-dradarbiavo eilėje laikraščių ir žur-nalų, o taip pat laikas nuo laiko duodavo trumpas lietuvių literatūros apžvalgas ir suomių spaudai.

Dailiajai literatūrai kun. A. Saba-liauskas taip pat paskyrė savo dalį. Suomijoje būdamas karo metu para-šė "Pančių" dramą. Dramos forma ataudė vieną tautos pasaką ("Kada

rožės žydžia"). Lietuvon sugrįžęs, vėl sukuria naują tautos pasaką "Laumes" (1920), kurią "Skaitymų" kritika smarkiai užpuolė. Iš kantrybės išvestas, kun. J. Tumas-Vaižgantas parašė tiems patiems "Skaitymams" (1921) straipsnį "Knygoms apginti... nuo kritikų". Tuo pat metu Vaižgantas kun. A. Sabaliauskui už "Skynimus" ("Skaitymai", 1920) pripažįsta neabejotiną poezijos talentą, nors pats apipavidalinimas nesąs jau tiek meistriškas, kokio gal laukume (Raštai IV, 166). Šiek tiek vėliau (1923) pasirodė žalios Rūtos suelituota "Savu keliu", t. y. Nemunėlio ir Apaščios upių meilės kelionė.

Visi šie jo raštai, šiandieną žiūrint jau iš laiko atstumas, daugiau laikytini tam tikrais mėginimais, įdomiomis pastangomis dramatinizuoti mūsų liaudies pasakas arba sukurti krašto upėms savotiškus epus, tačiau aplamai lietuviškosios literatūros nei praturtino, nei pagilino.

Jei savo dailiąją kūrybą kun. A. Sabaliauskas neprasikišo pro eilinius rašėjus, tai suomiškojo "Kalevalos" epo vertimu jis į mūsų literatūrą įneša viso savo didybę. Šį epą jis išvertė karo metu būdamas Suomijoje, prof. A. R. Niemio padedamas. Taip pat kan. A. Sabaliauskas šio karo metu vertė visą eilę veikalų iš suomių literatūros (Sillanpää ir kt.).

Už "Kalevalos" vertimą kan. A. Sabaliauskas buvo pagerbtas ir pačių suomių. 1935 švenčiant "Kalevalos" rinkėjo Loennroto 100 m. sukaktuves, jis buvo suomių vyriausybės svečias, drauge su kitų tautų šio didelio, 23.000 eilučių, epo vertėjais.

Ir nors dailiojoje literatūroje kun. A. Sabaliauskas nuo savo amžininkų atsiliko, tačiau religinėje — juos visus prašoko. Jis buvo išleids "Būkite tobuli" (Chicago 1909), "Amžiną atilsį" (Ligoninių prietelyje), gegužės mėn. maldas "Štai tavo Motina" ir kt. Sugrįžęs į Lietuvą, paruošė "Didžiąją Savaite" ir visą eilę maldaknygių. Iš jų minėtinos "Šlovinkim Viešpatį", "Viešpaties Angelas" ir mūsų kariams — "Karys Katalikas". Pastaroji maldaknygė drąsiai galima lyginti su Vakarų Europos geriausiomis maldų knygomis, o kartais gal jas net ir prašoka. Visoms toms maldų knygomis buvo pašventęs savo paskutiniuosius darbo metus ir sukūrė pačias geriausias iki šiol mūsų pasirodžiusias. Kritikų išvytas iš dailiosios literatūros lauko, visas jėgas paskyrė religinei ir čia laimėjo.

Tautosakininkas. Mūsų liaudies dainomis A. Sabaliauskas susidomėjo gana anksti, į Kauną mokyti at-

vykęs. Apie visus šiuos dalykus jis labai įdomiai pats pasisako:

"Galimas daiktas, kad norą rinkti dainas yra sužadinę man Juškevičiaus dainų rinkiniai, kuriuos atliekamu laiku ėmiau skaityti, turbūt, jau antrame seminarijos kurse, vadinas 1891—1892 m. Nes kai lietuvių kalbos profesorius kun. Jaunius mums, II kurso klierikams, metų gale davė egzaminams rašomąjį darbą, leisdamas temą sau pačiam pasirinkti, aš, daug medžiagos prisirinkęs iš Juškevičiaus rinkinių, pasiskyriau temą "Rūta mūsų dainose". Prof. Jaunius darbą įvertino užrašo: "optime". Paskui per kun. Tumo rankas rašinys pateko į "Apžvalgą" 1895. Tai buvo mano pirmutinis spausdintas dalykas. Rinkdamas temai medžiagą, Juškevičiaus rinkiny užėjau rūtą minimą šimtuose dainų, nustečiau, tatau mane paragino rašyti apie rūtą, o paskui davė progos, drauge su pirmutinio rašinio antrašte, pasirinkti savo slapyvardžiu "Žalią Rūtą". (Mūsų Tautosaka VI, 137 psl.).

Ir toliau jis rašo:

"Dainas pradėjau rinkti savo gimtajam sodžiui Krikščiuose, Biržų vl., galbūt, jau 1893 m. ("Lietuvių dainų ir giesmių" prakalboje VII p. nedvejodamas mini 1893 m. A. M.) iš savo namiškių ir giminių, ypač Savučiūse iš savo dėdės Paliulio, iš kurio išmokau ir skudučiuoti. Kol baigiau seminariją ir išvykau paskirtas į Kuršą kunigauti 1896 m., turėjau surinkęs 134 dainas ir gal šimtus kitokių dalykų, kaip burtų, mįslių, priežodžių. Būdamas Kurše 1896—1907 m. savo dainų rinkinį padauginau 55 numeriais. Tikras rinkimas dainų ir jų gaidų, taip pat mūsų tautos gaidų, prasidėjo 1907 m. sugrįžus į Lietuvą, persikėlus į Nemunėlio Radviliškį, Biržų valsčiuje. Radviliškyje savo, ar tikriau mokslo laimei užėjau tarpe savo špitolnikų nepaprastą dainininkę Oną Smilgienę. Nors kai buvo per 70 metų, bet buvo geros atminties, labai muzikali ir galėjo atsiminti šimtus dainų. Dažniausiai rudens ilgais vakarais atėdavo ji į kleboniją, ir čia prie piano mes ištisas valandas dainuodavom ir aš užrašinėdavau. Ir ypač iš jos užrašiau ir supratau tą įdomią mūsų dainų rūšį, kuri vadinas "giesmės". Iš Smilgienės vienos užrašiau 403 dainas, o gaidų 180 dainų ir 118 giesmių. Iki 1911 m. rudens, vadinas, iki mano dainų spausdinimo drauge su prof. Niemi, aukščiausiai minėtame rinkiny "Lietuvių dainos ir giesmės", aš jų turėjau surinkęs 562 dainas. Paskui dar surinkau iki karo pradžios, iki vokiečiams užėinant, 1915 m. 318 dainų.

Turėjau ir daugiau medžiagos, — burtų, mįslių, priežodžių, žaidimų su šokiais, šimtus numerių, bet jie karo metu neišspausdinti žuvo. (t. p. 137-8 psl.)."

Iš šio pasisakymo matyti, kad kun. A. Sabaliauskas jau savo pirmajame tautosakos rinkimo tarpsnyje, dar nesutikęs prof. A. R. Niemi, labai greitai padarė didelę pažangą, t. y. nepasitenkina vien tik dainomis, bet pereina ir prie smulkiosios tautosakos, k. a. burtų, mįslių, priežodžių. Kitais žodžiais, jame anksti pasireiškia mokslinis dėmesys tautosakai. Anuo metu tai reikia laikyti didele naujiena. Kas sukėlė šį mokslinį tautosakos susidomėjimą, jis pats nutyli, ir tik galima prileisti, jog tai buvo tiesioginė prof. kun. K. Jauniaus įtaka arba A. Schleicherio, A. Leskieno ir K. Brugmano, A. Bezenbergerio, E. Volterio ir mūsio Dr. J. Basanavičiaus nebetiesioginė, grynai raštinė paskata. Su visais tais darbais A. Sabaliauskas susipažino dar būdamas klierikas, kaip ir visi kiti ano meto šios seminarijos auklėtiniai*). Iš šio pirmojo kun. A. Sabaliausko rinkimo tarpsnio yra išspausdintas tik vienui vienas nukalbėjimas nuo gyvatės (Liet. dainos ir giesmės, 1456 S. 386), užrašytas Krikščiuose iš septyniolikmečio vaikino. Kokiu būdu pavyko jam išgauti šią, nesakomą, tautos paslaptį, šiandieną neaišku, bet tas rodo, kad kun. A. Sabaliauskas nepasitenkindavo lengvai sugriebtą medžiagą.

1910 m. kun. A. Sabaliauską susiranda N. Radviliškyje jaunas suomių tautotyrininkas Dr. A. R. Niemi, pasiryžęs susekti suomių ir lietuvių-latvių dainų bendrumus ir tuo pačiu išaiškinti senuosius šių tautų kaimyninius santykius. Pats Niemi šią pažintį trumpai, bet kartu ir labai prasmingai nužymi:

"Išgirdęs kelionėje, kad 24 versatai į šiaurę Radviliškio klebonas A. Sabaliauskas renka dainas, nutariau, taip netoli būdamas nuvykti į Sabaliauską ir pamatyti jo rinkinį. Radviliškyje pamačiau, kad mūsų rinkiniai vienodi, todėl jau tuomet gimė man mintis abudu išleisti drauge" ... (Mūsų Tautosaka VI, 142 psl.). Ši mintis jam pavyko apipavidalinti kitais metais, nes Suomų Mokslo Aka-

*) Man teko dar Lietuvoje matyti ke-
liolikos nieku daugiau nepasirūmėjusių
šios seminarijos auklėtinių įvairių užra-
šų ir pamokslų iš 1880—1905 m. Visuose
buvo galima rasti iš A. Schleicherio
ir kt. mūsų tautosakos išrašų, ypač pa-
tarlių ir priežodžių, vėliau panaudotų ra-
šomiems pamokslams.

demią paskyrė šiam rinkiniui**) išleisti reikalingų lėšų. Ši pažintis netrukus pavirto bendro darbo jungu. Ir jie abu sutartinai dirbo, kol mirtis išskyrė prof. A. R. Niemi. (1931. X. 28).

Susipažinęs su dr. A. R. Niemi, kun. A. Sabaliauskas daug ko nauja apie tautosaką iš šio mokslininko sužinojo. Dabar jam daina visiškai naujai prabyla, todėl ir visą tautosaką daug uoliau renka. Per ketvertą metų (iki 1915 m. vasaros) kun. A. Sabaliauskas užrašo vėl 318 dainų su melodijomis ir daug smulkiosios tautosakos. Karo gaisrai sunaikino jo smulkiosios tautosakos rinkinius, tačiau melodijas jis pasiėmė drauge. Lietuvių Tremtiniais Šelpiti Komiteto Centro Valdyba (Petrapilyje) skyrė šiek tiek lėšų šioms melodijoms spausdinti, o prof. A. R. Niemi sudarė sąlygas, kad šis darbas būtų pigiausiai ir geriausiai atliktas. Suomų Literatūros Draugijos spaustuvėje pasirodė kun. A. Sabaliausko "Melodies des chansons populaires lithuaniennes" (Helsinki 1916). Šiame rinkinyje yra 635 melodijos ir 318 dainų tekstų (jis kartu yra "Lietuvių dainos ir giesmės" rinkinio papildas, nes daugelis melodijų priklauso ano rinkinio tekstams).

Grįžęs į Lietuvą, kun. A. Sabaliauskas ir toliau užrašinėjo tautosaką Pušalote. Iš to laiko pasirodo "Tautos ir Žodžio" I-se knygoje 188 mįslės (316—322 ps.). ir žaidimų bei paukščių balsų pamėgdžiojimų 66 užrašai (327—333 ps.). Atkilęs į Kauną, jis nuo tautosakos rinkimo beveik atitrūko, nes vis mažiau ir mažiau turėjo progų sutikti senuosius kaimo žmones. Tačiau vasaros metu, keliaudamas mūsų ežerais ir upėmis, jis nepamiršdavo ką nors užgirdęs ir toliau pasižymėti.

Vienon draugėn sudėjus kan. A. Sabaliausko paskelbtąją tautosaką, susidaro jau didelis ir nebepražudomas lietuvių tautos kultūrinis turtas. Jo spausdintieji rinkiniai sutelkia 890 dainų tekstus, 591 melodiją ir 254 smulkiosios tautosakos užrašus, t. y. 1735 įvairių tautosakos dalių. Rankraščiuose dar buvo likę 83 religinio liaudies giedojimo melodijos ir nemažas įvairios tautosakos rinkinys.

Visas kan. A. Sabaliausko dainų rinkinys yra nepaprastai svarbus ir savo verte. Jis kaip tik užrašė daug darbo giesmių, kurių ankstyvesni rinkėjai tik vieną kitą tedavė. Ir nors pats kun. A. Sabaliauskas "Lietuvių

dainų ir giesmių" prakalboje, kuri pasirašyta abiejų su A. R. Niemi, tačiau yra grynas kun. A. Sabaliausko raštas, sakosi, kad "renkant lietuvių poezijos liekanas, Dr. Niemi atkreipė dėmesį ypač į tas lietuvių dainų rūšis, ligšiol labai mažai Lietuvoje renkamas, kaip vaiku, lopšinė, piemenų, šokių ir kitų papročių giedojimai" (IX ps.), bet vis tik jo paties gana daug tokių "ne-reikšmingų" darbo dainų buvo anksčiau užrašytų, negu jis susipažino su Niemi. Jo daugelis vertinių, šoktinių ir kt. kaip tik turi mažus rinkinio numerius, kas ir rodo jo ankstyvuosius užrašus esant. Taip pat nepamirština, kad ir prof. E. Volteris jau daug anksčiau (apie 1888 m.) buvo paskelbęs visą eilę piemeniškių ir kitų menkų dainuškų, kuriuos kun. A. Sabaliauskui buvo pažįstamos, todėl ir ankstyvas jų pasirodymas kun. A. Sabaliausko rinkinyje visai nesunkiai suprantamas, ypač kai jos turėjo dar gražias ir įdomias melodijas, Dr. A. R. Niemi susidomėjimas mažąja daina (piemenų lojimais, rallavimais ir kt.) kun. A. Sabaliauskui vėliau padarė tikrai didelės įtakos. Čia jos kun. A. Sabaliauskui prašvito nauja šviesa, nes šis mokslininkas kaip tik šias dainas daugiau vertino už visas kitas ilgąsias, kurios buvo gana jaunos ir todėl vėlesniuose jo rinkiniuose tikrai gausu šių, kitų taip ne-reikšmingomis laikomų, dainų.

Kun. A. Sabaliausko užrašytosios dainų melodijos reikia laikyti dar ir šiandieną pavyzdinėmis, o savo tikrumu ir tikslumu jos prašoka visus ankstyvesnius rinkinius. Jis, gerai pažinodamas liaudies dainos gyvenimą, melodiją užrašydavo tokią, kokia ji ir buvo, be jokių pataisymų ir nukrypimų, o jo muzikalumas ir muzikinis išsilavinimas įgalino tiksliai atžymėti ir pačių melodijų. Todėl lietuvių dainų melodijų tyrinėtojams kun. A. Sabaliausko rinkiniai yra nepamainomi, o darbo giesmių melodijų gausa vargiai ar bepralenkiami.

Šalia melodijų, labai svarbūs ir mūsų liaudies muzikos įrankių aprašymai, kuriuos tuo pačiu melodijų tikslumu davė kun. A. Sabaliauskas. Jis trumpai apie juos rašė atskiru straipsniu "Sutartinės ir mūsų muzikos įrankiai" 1904 m. "Dirvoje—Žinyne" (Amerikoje). Tai buvo perspausdinta vėliau ir kitų leidinių Amerikoje. Taip pat jo trumpas straipsnelis tuo klausimu pasirodė ir 1906 m. "Metraštyje arba kalendoriuje", išėjusiame Petrapilyje. Jie visi trumpai suminėti ir "Lietuvių dainos ir giesmės" prakalboje. Ir pro vi-

'sus šiuos, nors ir trumpus lietuvių muzikos instrumentų aprašymus, joks tyrinėtojas negali praeiti negirdomis. Jie lygios svarbos, kaip ir melodijos.

Jo rinkiniai prašoka kitus ir todėl, kad užrašyti tarmiškai. Šis tarmiškumas svarbus ne tik kalbininkui, bet ir dainų tyrinėtojiui. Dageilis dainų "išvirsta" tiesiog kitomis, sunkiai beatpažįstamos nuotalkos ir skambumo, jei perrašytos bendrine kalba. Praradę tarmybę, jos nustotų žodžio skambumo, ir iš dainos lieka vieni tik negyvi griaučiai. Kun. A. Sabaliausko užrašytosios dainos lieka gyvos ir savu kalbos skambumu. Šiuo atžvilgiu jos prašoka taip pat daugelį kitų ano meto rinkinių.

Tautotyrininkas. Kun. A. Sabaliauskas buvo ne tik eilinis mūsų dainos užrašytojas, bet ir jos tyrinėtojas. Anksčiau suminėti straipsniai apie mūsų liaudies muzikos įrankius slepia ir mažas užuominas apie sutartines arba darbo giesmes. Jis buvo pirmasis, kuris nurodė ir išskyrė mūsų dainų rūšis, t. y. "atrado", jog šalia dainos yra ir pasaulinė arba darbo giesmė, įvairiais vardais vadinama. Ir ši giesmė yra mirštanti ir senesnė už šiuo metu pamėgtąsias dainas. Šias skirtības jis išskėlė 1910 m. liepos mėn. 12 d. per Lietuvių Mokslo Draugijos metinį suvažiavimą, ir jo paskaita "Žemių rytiečių lietuvių tautinė muzika" buvo išspausdinta "Lietuvių Tautoje" (II, 96—108 ps.). Pats darbas buvo didi staigmena ano meto lietuvių praeities žinovams, ir Dr. A. R. Niemi labai vertinamas (MT VI, 172 p.). Ir reikia pasakyti, kad Dr. A. R. Niemi 1911 m. padarytas vertinimas pasitvirtino, lietuvių liaudies dainos tyrinėjimas nuėjo kun. A. Sabaliausko pramintu taku, t. y. išskiriant šias abi dainų rūšis.

Šie nuopelnai lietuvių tautosakai Nepriklausomos Lietuvos laikais buvo suprasti ir įvertinti. Jis buvo pakviestas į Lietuvių Tautosakos Archyvo Tarybos narius (1935 m.).

Kan. A. Sabaliauskas lietuviui tautotyrininkui daug pasitarnavo, išversdamas prof. A. Niemi lietuvių liaudies dainų tyrinėjimus, kurie buvo parašyti 1911 m., tačiau ir iki

***) Kokia didelė galėjo būti anuo metu staigmena, kad mes turime dvi visai skirtingas dainos ir giesmės rūšis, galima lengvai suprasti, prisiminus, jog ir šiandien dar ne vienas bando giesmę laikyti tik šventą ir bažnytinę, bet ne mūsų darbo arba laukinę dainą, giedamą sutartinu būdu. Geriausias tokio nesusipratimo naujas pavyzdys yra kun. Dr. K. Gėčio "Katalikiškoji Lietuva", Chicago 1946, kur 234 ps. apie mūsų dainos ir giesmės skirtumus netiksliai prirašyta.

**) Dr. A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliauskas, Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje, Annales academicae scientiarum Fennicae, ser. B. Tom VI, Helsinki 1912, XXIV t. 363 ps. in 8°.

KNYGOS ir ŽURNALAI

Vincas Ramonas: **DULKES RAUDONAM SAULĖLEIDY.** Romanas. Išleido LKSD Liet. Knygos Klubas. Chicago, 1951 m. 396 p.

Vincas Ramonas apie dvidešimt

šiol dar nėra pasenę. Šis vertimas buvo išspausdintas 1932 m. "Mūsų Tautosakos" VI t. (318 psl.). Nemažiau vertingas ir jo atliktasis "Kalevalos" vertimas (1922), leidžias mūsų siūlyti pažinti savo labai senų kaimynų liaudies epą. Gal šiam vertimui galime prikišti eilavimo trūkumus, bet tautotyryninkui jis labai svarbus tikslumu ir prof. A. R. Niemio, vieno iš didžiųjų "Kalevalos" tyrinėtojų, pastabomis.

Šioje vietoje dar tenka trumpai pastebėti, kad kan. A. Sabaliauskas, kaip lietuvių tautosakos žinovas, buvo žinomas daugeliui užsieniečių, ypač šiauriečiams. Kol mes neturėjome Lietuvių Tautosakos Archyvo, daugelis svetimačių krepdavo si laiškais į kan. A. Sabaliauską, prašydami žinių tai apie vieną, tai kitą mūsų liaudies gyvenimo apraišką. Ir jo atsakymų mažas užuominas galima užteikti ne vieno užsieniečio mokslo darbuose (pvz. R. Wickman, Die Einleitung der Ede, Abo 1931 ir kt.).

Senovės palikimo sargas. Kan. A. Sabaliauskas rinko ne tik tautosaką, bet ir kitas mūsų senovės liekanas: senas knygas, senovės mūsų muzikos instrumentus, geležines kryžių viršūnes, kurių nemaža dovanoto tik ką steigiamai Ciurilionies Meno Galerijai, o vėliau — Lietuvos Bažnytinio Meno Muziejui, įvairius liaudies drožinius, juostas ir kt. Kiekvienos savo kelionės metu, aplankęs savo gimtinę arba kitus kaimus, parsiveždavo visokio praeities turto.

1938 m. jis pasileido į keleto tūkstančių kilometrų kelionę po mūsų krašto miestelius ir kaimus senienų "medžioklę". Jis priklausė Lietuvos Bažnytinio Meno Muziejaus vadovybei ir kaip tik tuo metu buvo rengiama Lietuvos Bažnytinio Meno paroda, kur buvo numatytas ir liaudies religinio meno skyrius. Šios parodos eksponatams surinkti ir išleido kan. A. Sabaliauskas su dail. A. Valeška nuotykingon kelionėn,

penkeri metai dirba lietuvių beletristikoje. Jisai į spaudą išėjo anais laikais, kada pradėjo reikštis naujausioji karta po pirmojo karo. Sykiu su juo periodikoje žymėjos Juozas

kurios metu sušilę landžiojo po bažnyčių palėpes ir, muziejininkų žodžiais tariant, "plėšikavo" po mūsų kaimų pakeles. Visą savo kelionę jis aprašė 1938 m. "Naujojoje Romuvėje" ("Žemaičių meno keliais ir Vilniaus kryptimi", NR, 40—42 nrs.). Vėliau jis pats ir dail. A. Valeška už šią skubą, "medžioklę" ir kt. iš P. Galaunės susilaukė labai skaudžios ir užtarnautos pylos ("Bažnytinio meno paroda", "Gimtasai Kraštas", 1939 m. I (21), 539-549). Ir šiandieną tenka pasakyti, kaip didelis jis buvo tautosakos rinkėjas, tai muziejininku kan. A. Sabaliauskas tikrai nebuvo. Dainos gyvenimą jis supratė visumoje, jos neišskyrė iš papročių, nors ir trumpais apmatais juos nužymėdavo (išskyrus pasakas, kurioms jis išėmė dainuojamuosius įtarpius ir atskirai tarp dainų paskelbė), tai senienoms tos gyvenimo aplinkos nepripažino. Jis paimdavo atskirai kryžiaus viršūnę, atskirai dievukus ir t. t., kaip pas mus buvo įprasta ir daugelio kitų, kartais jau ir išprususių senovės palikimo sargų, net ir muziejininkų, maždaug iki 1935 m. Kan. A. Sabaliauskas iš jų čia nieku neišsiskyrė, jų nebepraugo.

Peržvelgę trumpai kan. A. Sabaliausko žemės kelią, visi, turbūt, vieningai sutiksime, jog šio žmogaus tikrai daug mūsų tautos kultūrai padaryta. Ir buvo jis mums ne dailiosios, bet religinės knygos rašytojas, jis davė mums naują ir kartu lietuvišką (kiek tai buvo įmanoma) maldaknygę, kartais net prašokstančią ir Vakarų Europos tos rūšies maldų knygas. Čia kan. A. Sabaliauskas pasireiškė kaip kunigas, kuris ir šiaip nevienam spinduliavo savo asmenybe. Bet jis buvo ir lietuvis — ir neeilinis, bet taurus ir sąmoningas lietuvis. Čia dirbo jis daugeliu krypčių, tačiau giliausia jo darbo vaga buvo išvaryta tautosakos baruos.

A. Mažiulis

Grušas, J. Paukštelis, Salomėja Nėris ir dar eilė kitų. Vieni jų ilgai nubiropakėlėje ir išnyko, sukurstę vilčių, bet vėliau neištesėjė. Kiti išsimušė tarp pirmųjų.

Iš jų V. Ramonas sudaro lyg ir kokį vidurį. Jis pradžioje atkreipė dėmesį ir sužadino viltis, išleido knygą "Dailininkas Rauba" ir paskui ilgokai tylėjo. Priežasties gal reikėtų ieškoti lyg ir per mažame susidomėjime minėtu veikalų, o gal ir tame paprastame psichologiniame reiškinyje, kad kūrėjams reikia tam tikros atvangos, kuri, iš šalies žiūrint, dažnai atrodo lyg ir koks dykinėjimas, o iš tikrųjų esti naujas brendimas. Mūsų nuomone, kenksminga iš rašytojo reikalauti, kad jis be atsipeikėjimo duotų veikalą po veikalo, lygiai tokiu pat produktin-gumu, kaip duonkepys šauna krosnin savo kepalus. Tai gal ir tiktų tiems dideliems kraštams, kur poetas, dramaturgas ar beletristas iš savo kūrybinio darbo mintą, bet mažoje šalyje tai vargiai pasiekia. Tokioms sąlygoms esant, mums gal būtų tikslingiau duoti mažiau veikalų, nesiblaškyti, bet susitelkti prie esminių išgyvenimų, juos išreikšti pagrindiniuose savo kūriniuose, tegul jų ir mažiau bebūtų. Tokia perspektyva ypač niūksio šiais kūrėjui sunkiais tremties laikais, kada daugeliui mūsų rašto ir meno žmonių kasdieninė duona pelnytis tenka itin tirštu veido prakaitu. Mūsų gi raštų praeitis rodo, kad užtenka vieno Donelaičio "Metų" ar vienos "Amerikos pirtyje", arba tokios plonos, bet iš pat širdies dugno išdaujotos knygos, kaip "Anykščių šilėlis", kad rašytojas eitų iš kartos į kartą, visados gyvas, naujas ir didelis.

Šis nukrypimas parodys, kad reiktos V. Ramono knygos nėra joks rašytojo talento nuvertinimas, kaip kartais gali vaidintis tiems, kurie yra pratę prie masinės produkcijos ir linkę tau pakišti faktą, kad toksai Upton Sinclair jau yra išpylęs apie aštuoniasdešimt veikalų, kurių daugelis yra dideli ir savo puslapių skaičiumi. Betgi ir toje pačioje amerikiečių literatūroje tokios pirmo dydžio žvaigždės, kaip Willa Cather, Ernest Hemingway arba angliu virtęs T. S. Eliot nėra apstūs savo tomiais. Ką jau bekalbėti apie tokius lyrikuos, kaip Paul Valery arba Gabriela Mistral, kurių visa poezija lengvai telpa vienoje kukloje knygoje. Čia sveria ne puslapių skaičius, bet kūrybinę autorių galybę.

Vincas Ramonas davė tris knygas. Pirmutinis jo veikalas iš dalies nušviečia tą eksperimentinį laikotarpį, kada į lietuvių literatūrą pūtė vi-

sokių naujų vėjų. Žiūrint "Dailininko Raubos" stiliaus ir idėjų, būtų ne taip sunku patirti, kad vietomis ten dvelkia ekspresionizmas, atėjęs greičiausia iš vokiškos mokyklos. Nėra ko abejoti: ten rasime ir impresionizmo pėdsakų, nors šiuo atžvilgiu mūsų kritikai dažnai piktnaudžiaus rašytojus, to impresionizmo su žiburiu ieškodami veikaluose, kur jo visai nėra. Daugelį jų suklaidina faktas, kad jei kas lyriškiau rašo apie gamtą, tai savaime jis jau impresionistas, pasinešęs Knuto Hamsuno keliais. Deja, būti impresionistu reikia kažko daugiau, negu gamtą aprašinėti: reikia atitinkamo stiliaus, minties, nusiteikimo ir psichologijos. Grįžtant prie "Dailininko Raubos", verta pastebėti, kad tai, turbūt, vienintelė mūsų literatūros knyga, kur jaučiamas giminystė su Jurgio Savickio beletristika, lengva jo įtaka tam tikrose vietose. Galop toji knygoje esama ir realistinių dalykų. Iš visų V. Ramono trumpesniųjų kūrinių geriausias yra "Linai", savyje jungiantis tvirtą kaimo darbų, žmonių ir gamtos pažinimą.

Tas savybes jisai perdavė ir savo romanams. Dar ir šiandien mūsų galvose skamba tas triukšmas, kuris užgriuvo, pasirodžius "Kryžiams". Gaila, kad visas alasas buvo perkeltas į idėjinę plotmę, daugeliui garsialbių pamiršus, kad "Kryžiai" buvo ne tik tam tikros tezės, bet ir meno veikalas. Jo kritimas ar išlikimas kaip tik priklausė ne nuo vedamosios minties, bet nuo meninio stiprumo. Kovos dūmams ir riksmui prasisklaidžius, galima ramiau pažvelgti į "Kryžius" ir konstatuoti šį faktą: jie pasiliko. Kai žiūri nūn į juos iš tam tikro nuotolio, matai gerąsias jų puses, ant kurių laikosi knyga: eilė personažų apibūrinimai ryškiai ir stovi ant savo kojų; pasakojimas dinamiškas, veikėjų kalba spalvinga ir individuali; vaizdžiai atsimuša kaimo darbai ir dienos, lygiai gražiai įpinami gamtos bruožai, nors autorius nepiešia gamtos dėl gamtos; galop pati idėja gabi supinta su asmenimis ir veiksmu, o ir pats aprašomasis laikotarpis yra lemtingas mums patiems ir visai tautai. Visi šie elementai dar nieko nereikštų, jeigu jų neperpūstų vien-tisa dvasia, kuri paskiras dalis sulydina į vieną apvalų ir savimi gyvenantį paveikslą.

Visa tai padarė, kad Vincas Ramonas su "Kryžiais" atsistojo tarp pirmujančių mūsų šios dienos beletristų.

Einant prie "Dulkių raudonam saulėleidy", reikia turėti galvoje, kad šis romanas buvo parašytas dar gerokai

Vincas Ramonas

kai prieš "Kryžius". Gale net ir data padėta: 1942. Tai nevisai tikra, kadangi dabartinė knyga per šiuos devynerius metus buvo smarkiai taisyta, papildyta ir kaitaliota, tuo būdu įgaudama naują veidą, nors pagrindai pasilieka tie patys. Ir skaitant pačias "Dulkes", galima jausti, kad čia yra kaip ir jaunesnis veikalas.

"Dulkės raudonam saulėleidy" yra tradicinis romanas, išėjęs iš geros realizmo mokyklos ir pasižymintis visais tos srovės išvirsiniais ženklais: tiek intrigos sustatyme, tiek veikėjų apibūrinime, tiek akcijos pravedime, tiek kalboje ir stiliuje. Aptiksim ir retų impresionizmo nuotrupų kai kur gamtos ir meilės pavaizdavime, bet vargiai galėtume pripažinti, kad čia esama impresionistinių personažų. Prieš mus tad guli būdingas realistinis veikalas, kokį galėjo parašyti ir pereitojo amžiaus realizmo srovės atstovai. Tai turi vieną reikšmingą atžvilgį: šis kūrinys yra epiškas. Nemaža šios dienos romanų turi lyrinį atspalvį, pav., Francois Mauriac. Tas bruožas neretai pastebimas ir lietuvių beletristikoje. V. Ramonas yra stipriai epiškas. Tik retkarčiais jo veikale pasigirsta lyrinė gaida, aprašinėjant meilę ir gamtą. Meilės atveju tas lyrizmas kartais išplaukia iš paties personažo prigimties ir nebūtinai liudija autoriaus lyrines intencijas. Kaip pavyzdį, kur padvelkia švelnus lyrizmas, galėtume paimti tuos puslapius, kur Vincas Žolynas pasa-

kojasi savo mažų dienų atsiminimus (90—91). Čia gražiai susilieja ir gamtos paveikslas, ir jausmai, ir mažų dienų vaizdas.

Išidėmėtina, kad ši scena didele dalimi praeina dialogu. Dialogą reikia laikyti V. Ramono stiprybe, ir retas kuris mūsų beletristas taip sėkmingai juo pasinaudoja. Dialogas autoriui turi daugeriopą paskirtį: per jį lukštenamas veiksmas, atskleidžiami personažai, atidengiami praeitis, duodami gamtos aprašymai, iškeliamos idėjos. Štai ištrauka, kur ir gamtos paveikslėlis ir praeities atsiminimas išsakytas dialogu:

Bronė nusijuokė ir paklausė:

— Jūs atsimenat savo mamą?

— Nedaug. Man jau paaugusiam kiti priminė, ko aš ją klausinėdavau ir ką jai pasakodavau. Motina ravi darže, o aš bėgioju apie balą ir žiūrau, kas ten darosi. Aš negaliu atsistebėti varlėmis. Jų akys tokios išverstos, ir visos kažin kodėl žiūri tik į mane. Ir jų rankutės tokios gražios, mažytės.

— Neik arti, dar varlės praris, perspėja motina.

Aš nuo balos kiek pasitraukiau ir galvoju, ar galėty taip būti, paskui atsakiau:

— Nebijau. Aš didelis, o jų burniukės tokios mažos.

— Neik, matysi, kaip įkš.

Aš vėl galvoju. Iš tikrųjų — įkšti gali. Pasiėmęs akmenį paleidžiu į balą, valandėlę stoviu ir žiūrau, o paskui nubėgęs pranešu motinai:

— Mama, kad daviau su akmeniu, net visos varlės nuskendo!

O mama nusijuokia, paglosto mane, apkabinausi priglaudžia prie savęs ir sako:

— O, tu mano varliuke!

(p. 91-92).

Dialogų dėka V. Ramono kūryba atrodo dinamiška, skaitytoją traukianti tolyn ne tik savo intriga, bet ir tam tikra išvidine energija. Tai ir vėl lyg išimtis mūsų beletristikoje, kuri dažniausiai yra lėta ir rami. Tarp paskesniųjų mūsų pasakotojų prie tokių dinamiškų rašytojų galėtume priskirti Jurgį Jankų, kuris yra ir komplikauto veiksmo meistras. V. Ramono knygos judrumas taip pat priklauso ir nuo veiksmožodžių pasirinkimo: jis mėgsta tuos, kurie išreiškia judesį, dinamiką, o nėra per daug pasišovęs į tokius, kurie apsaoko nuotaikas, statinę daiktų ir asmenų būseną. Ši veiksmingumo įspūdis didina ir tai, kad autorius laikosi trumpų sakinių, visai nemėgsta išsilioti į ilgus ir komplikuosius perioidus. Štai tokio veiksmožodinio sti-

liaus pavyzdys, kuriame didžioji veiksmažodžių dalis siejas su vienu ar kitoku judesiu:

Žolynas valgė skubėdamas. Išgėręs alų, tuoj užsimokėjo. — Kad nė sekundės neužtrukčiau, kai reikės eit". Ėmė vartyti "Tiesą", pro laikraščio lapus žvilgčiodamas į Dagį. Žvilgtelėjo į laikrodį — pusė vienuoliktos. Dagys rengėsi eiti.. Jis linktelėjo vienam bolševikų kariui, o Žolynas dar labiau pasilenkė prie laikraščio. Praeidamas jis stabtelėjo prie Žolyno stalo (380 p.).

Vietomis tokio išviršinio judesio veiksmažodžiais autorius vykusiai perduoda ir išvidines personažų nuotaikas ir būsenas, nors ši priemonė pavaizduoti psichologiniams momentams šiandien būtų jau lyg truputį "senoviška". Be to, tie veiksmažodžiai kartais duoda sugestijos pačiam autoriui ta prasme, kad nė nepajunti, kaip jie čia pat kartojasi kai kuriuose sakiniuose: žvilgčiodamas — žvilgtelėjo; linktelėjo — pasilenkė... Iš esmės kartojimasis nėra kokia yda. Turime žymių rašytojų, kurie tų pačių žodžių pasikartojimą itin mėgsta. Bet čia yra tam tikra jų stiliaus savybė, kažkas susiję su pačiu jų šnekėjimo būdu.

Kaip veiksminio stiliaus atstovas, autorius nėra pasinėšęs į aprašymus, kurie buvo toki būdingi realistinei mūsų beletristikai, taip pat ir impresionistinei. Tik atsiminkime Zemaite, A. Vienuolį ar Igną Šeinių, kuris lyg per anksti savo talentus uždarė ir nutilo. V. Ramono aprašymų esama dvejopų: jis su meile piešia gamtą, nors ir trumpelytėse pastraipose, ir su tam tikru atsikratymo jausmu kalba, kaip atrodo namas, baldai, gatvė — žodžiu, mūsų kasdienybė. Šis aprašymų taupumas vienu atžvilgiu sutampa su šios dienos tendencijomis. Neseniai amerikiečių literatūros istorikas ir kritikas Joseph Krutch nusiskundė, kad šiandien gamta yra beveik žuvusi iš amerikiečių beletristikos ir poezijos. Jos vietą užėmė psichologinė tema, ypač nenormalių apraiškų analizavimas.

V. Ramono nepavadinant pirmoje vietoje rašytojų psichologu. Jis veikia mums čia sukūrė būties ir idėjos romaną. Savo veikėjus gi jis mums pristato tradiciniu realistinių romanų metodu. Daugiausia dažų paskirta Norkaičiui, nuo kurio neatšilieka ir jo žmona. Tai tartiųjų šeima, miesčioniško savanaudiškumo ir materializmo egzemplioriai, logiški ligi paskučiausios smulkmenos savo egoizme. Jų paveikslą pajavirina ir tai, kad jie yra pedantiški katalikai,

iš fariziejų veislės. Norkaičio savanaudiškumas nėra kokia iš viršaus jam užmesta skraistė, bet jo sielos dalis: jis toksai yra ir kitoks negali būti. Todėl jisai iš knygos lapų išsina ne kaip karikatūra, bet kaip žmogus. Tik jeigu jo kaimynystėje vietomis jaučiame tam tikro literatūrinio stangrumo, tai greičiausia bus dėl to, kad autorius lyg per daug tirštų dažų išsyk ant jo sukravė. Tuo atžvilgiu tobulesnis buvo "Kryžių" Kreivėnas, kurį mes pažįstame palaipsniui iš jo veiksmų, o ne iš pradinio autoriaus aprašymo. Dabartinėje knygoje V. Ramonas Norkaitį beveik pilną išvelka į sceną pat pradžioje, o tolesnėje eigoje jau nedaug teatsiveria pagilinančių jo bruožų.

Žodį pasakę apie Norkaičius, ilgiau nesustosime prie kitų šio veikalo asmenų. Tik mums rodytųsi, kad stambią rolę gavęs Žolynas dar reikalauja papildymo. Jame esama tam tikro blyškumo ir vienodumo. Pav., net trys mergaitės savo širdis palaužia ant jo, nors iš jo veiksmų ir žygių dar neregime, kad jis būtų koks nenugalimas "damų žudikas". Atrodytų įvairiau, jei kuri jo širdies auka vis dėlto būtų atsilaukusi. Iš to darome išvadą, kad ir mergaitės šiuo atveju esama vienodumo, nors šiaip jos eina kiekviena savo keliais. Apkritai reikia pasakyti, kad V. Ramonas yra galingesnis, kur jisai, mokykliniu terminuariant, pasigauja neigiamus tipus. Jisai itin stiprus, kur užgriebia jų fizinius ir fiziologinius polinkius, kur šaukia jų kūno ir kraujo balsas. Tai jis šaukia atskleidė kai kuriose ankstyvosiose savo novelėse, paskui "Kryžiuose", o nūnai šiame veikale.

V. Ramonas susiranda ir tokių personažų, kurie eina su tam tikra idėja arba ideologiniu kompleksu. Šis bruožas nėra taip dažnas mūsų literatūroje, kuri vis dar linkusi verstis, pasakytume, natūraliniais tipais, tiesiai iš gamtos atėjusiais žmonėmis. Žvali akis ir tokiuose įžvelgia ne tik gamtos vaiką, atklydusį iš kaimo ar girių, bet pastebi ir juose glūdinčią prasmę. Šiuo atžvilgiu mūsų prozoje nepalyginami yra Vinco Krėvės skerdžiai, bobulės ir Marcelės: juose kasdieninė aplinka meistriškai susilieja su tam tikra metafizika, ir tai padaroma pagaujant būdinguosius mūsų gyvenimo ir sielos momentus, visai nesigriebiant kokio filosofinio žargono, į kurį kai kada mėgsta pasinėsti mūsų rašytojai.

Kalbant apie idėjas, nesunku susivokti, kad patsai knygos pavadinimas jau rodo tam tikrą mintį, tą pagrindinį siūlą, kuriuo pervertas visas

veikalas. Pavadinimas mums byloja apie du knygos atžvilgiu, dvi idėjas šakas. Tasai raudonas saulėleidis — tai bolševikinė okupacija mūsų šalyje. Čia regime pavaizduotą pirmąją okupaciją, nors ir nesileidžiant į visą jos šurpų paveikslą. Tuo būdu šio veikalo apimtis sutampa su "Kryžiuose" parodytoju laikotarpiu. Apie dulkes gi galime kalbėti autoriaus žodžiais, kai jis sako:

— Dulkės!

— Kas?

— Visi Lietuvos norkaičiai. Kad tik nebūtų jų per daug... Vargšė Lietuva! Ji kaip vieškelis iš rytų į vakarus. Negrįstas vieškelis. Stovi kryžiai prie kelio — apsamanoję, suskilę... Toliau vyšnių sodai žydi, karvelis ant stogo ir sūrinė aukštai namo gale pakabinta. O dešinėj — pažvelk į tenai — ežerėlis saulėj žiba ir pelkės mėlynuoja migloj paskendę. Ir toli siekia toji migla... iki ten, kur juodoja pilialkalnis.

Daug dulkių šitam vieškely... Kai ateina juodas debesys, kai lyti ima, šitos dulksės ir purva pavirsta. O turėtume būti kaip žvirgždai! Joks vėjas jų nenuneš, o po lietaus jie dar švaresni. Tegul mindžioja praeiviai tokį vieškelį: žvirgždus suspaus, ir vieškelis bus dar kietesnis.

— Tu mėgsti deklamuoti ir filosofuoti. (309 p.).

Paskutinius žodžius tyčia palikome, nes jie iš dalies nusako pačios knygos pobūdį: jos veikėjai mėgsta pafilosofuoti. Tai visai natūralu, kadangi prieš save turime veiklą, kuriame susiduria ne tik žmonės, bet ir idėjos. Idėjas padaryti gyvas meno veikale yra vienas iš sunkiausių kūrėjo uždavinių: jos turi būti ne autoriaus pareiškimai, bet gyvenančioji personažų dalis. Šiuo atžvilgiu labai įdomus yra Thomo Mann šedevras "Zauberberg", kur į veiksmo aikštę įsina idėjos, bet jos taip esmiškai suaugusios su žmonėmis, kad perskaitę mes nejaučiame savotiško abstrakcinio įspūdžio, nors ten regime susigrumiant pačias aukščiausias minties viršūnes. Mintys ten išsina ir susikauja, kaip žmonės, ir jos yra žmonės, ne pačiame autoriuje. Ir tada jaučiame jose gyvybę ir jėgą plazdant.

Grįžtant prie "Dulkių raudonam saulėleidy", dingotųsi, kad vietomis mintis, idėjų išskėlimas čia pasilieka lyg teoretinėje plotmėje. Daug kur tai yra individualizuota, tačiau tarpais negalima nusikratyti tam tikro programinio įspūdžio, kad štai dabar turime nušviesti šį ar kitą klausimą.

juo padiskutuoti. Galop veikalas baigiamas nauja gaida, prieš tai perdau-gus nepabrėžta: tai religinis motyvas. Tiesa, su Norkaičiu ir jo tokio pat plauko žmona V. Ramonas visą laiką mus laikė religinės problemos ūksmėje, geriau tarus, fariziejų ūksmėje. Knygos pabaigoje žolynas, prieš tai nei šiltas nei šaltas, veidu pasukamas į Dievą. Kai ir priešas žlunga, ir meilė nusišypso jam, jis supranta be reikalo šaukęs prieš dangų dėl jo lėmimų prasmės. Jis tai suprato tą valandą, kada okupantai bėgo iš Lietuvos. Deja, praslinko metai kiti, ir tas klausimas vėl grįžo į mus visu savo metafizinį, psichologinį ir religinį skaudumą bei savo neatsakoma tylą, kurioje mes kenčiame.

Nūn užverčiame V. Ramono knygos lapus ir džiaugiamės, kad jo asmenyje turime stiprią dabartinės mūsų literatūros jėgą.

Aug. Raginis

John Steinbeck: TARP PELIŲ IR VYRŲ. Išvertė K. Barėnas. Išleido Pradalė. Coventry, 1950. 128 p.

John Steinbeck (g. 1902 m.) stovi tarp pačių populiariausių ir stipriausių dabarties amerikiečių rašytojų. Jis išgarsėjo jau prieš karą savo knyga „The Grapes of Wrath“, kuri, sakoma, savo socialine gaida primena H. Beecher Stowe „Dėdės Tomo trobelę“ tarp pereitojo amžiaus raštų. Kai kas jo šedevru ir laiko minėtą „Grapes of Wrath“. Be to, jisai yra itin stiprus trumpesnėse apysakose, prie kurių priklauso ir šisai vertimas. Paskesnieji jo veikalai nesusilaukė tokio visuotinio pripažinimo. Iš dalies gal čia kalta ir toji aplinkybė, kad jisai rašo, užmetęs vieną akį ant Hollywoodo, — taikydamas prie filmų. Žinoma, kaip sėkmingam autoriui, tai atneša pasakiškas sumas. Prieš keletą metų jis išleido silpną veikaliuką „Moon is down“. Buvo apskaičiuota, kad su leidėjų ir filmų honorarais John Steinbeckas už šią knygą sužėrė per 400,000 dolerių.

„Tarp pelių ir vyrų“ lapuose matome Californiją, kaip ją patiria patys pastumčiausieji jos žmonės — keliaujantieji ūkių darbininkai. Šiame kieto realizmo veikale skamba stipri socialinio teisingumo tema ir nuosirdi gyvenimo nuskriaustųjų prastuolių meilė. Jo tipai yra elementarūs, be niuansų, vieno kurio troškimo apstėti ir kai kada — be kelių šulų. Tačiau jie yra žmonės su savo mažyčiu ir tikru pasaulėliu, su savo neteisybe ir su savo ilgejimuosi. Vienas tų darbininkų taip kalba: „Mačiau šimtus vyrų, praeinančius keliu ir rančose, su ryšuliais

ant nugaros ir su tais pačiais prakeiktais klausimais galvose. Šimtus jų. Jie ateina, ir jie palieka ir išeina; ir kiekvienas jų, prakeiktasis, savo galvoje nešiojasi mažą gabalėlį žemės. Ir niekada nė vienas tų Dievo prakeiktųjų negauna jos. Taip kaip ir dangaus. Kiekvienas nori mažo gabalėlio žemės... Niekas niekados negauna dangaus, ir niekas niekados negauna žemės“ (89 p.).

Vertime kartais pasitaiko nelygumų. Pav., negalėtume pateisinti tokio sakinio vertime, kaip šisai: „Bernai nereikalingi pojūčio būti gerais vaikais“ (49 p.). Šen ten trūksta pažinimo, ką vienas ar kitas išsireikšimas ar žodis reiškia čia Amerikoje — kokią ypatingą jo spalvą šioje šalyje. Anų darbininkų vadinimas vertime „berniukais“ nėra geras, ir tai krinta į akį, kadangi šis žodis tekste labai dažnas. „Boby“ gali būti įvairiai išverstas, žiūrint kam ji taiko. Šioj knygoj ar negeriau būtų skambėję — „bernai“.

Aug. R.

ISLAISVINTOS LIETUVOS ŪKIS

Taip vadinasi 1949 metais išėjusi knyga, verta ypatingo dėmesio, o mūsų visuomenės iki šiol lyg ir nepastebėta. Joje įvairūs ūkio sričių specialistai iškelia aktualiausias ūkio politikos problemas, liečiančias mūsų krašto ateitį. Be to, čia pateikiamos įvairių ūkio sričių planavimo programos.

Šis veikalas yra vaisius kelių suvažiavimų, kur buvo Lietuvos ūkio atstatymo klausimai nagrinėjami ir diskutuojami. Čia „kalbama apie vieną problemą — kaip geriausiai pasiruošume atkurti ir toliau vystyti išlaisvintos Lietuvos ūkį. Ūkio problema studijuojant, neišvengiamai tenka paliesti ir kitas mūsų ateities gyvenimo sritis — kaip socialinę politiką, švietimą, ūkinį ir valstybinį suorganizavimą“ (psl. 5).

„Reikalas susirūpinti mūsų ūkio ateitimi, — pasakyta įvade, — buvo suprantas pačioj Lietuvoj 1943 metais, vokiečių okupacijos metu. Kai tais metais susikūrė pirmasis rezistencijai vadovauti organas, Vyriausias Lietuvosį Komitetas, buvo suorganizuotos jo veiklai pagalbinės finansų, informacijos, organizacijos komisijos ir kartu sudaryta planavimo komisija išlaisvintai Lietuvai atkurti... Savo darbą komisija pradėjo nuo teisinių pagrindų pereinamajam po išlaisvinimo laikotarpiui svarstymo; be to, iš eilės buvo diskutuojami savosios valiutos, nusiųmtų turtų valdymo ir jų savininkams grąžinimo, valstybės aparato organizavimo klausimai. Pastarąją problemą sprendžiant buvo jau eita prie kontūrinio projekto sudarymo.

Uždavinio apimčiai didėjant buvo pradėta organizuoti atskiros pakomisijs atskiroms ūkio problemoms studijuoti; bet 1944 metų gegužės mėnesį Gestapo suėmė dalį VLIKo narių, o kitiems perėjus į nelegalią padėtį, planavimo komisijos darbas buvo taip pat sutrukdytas ir sustojo“ (psl. 5).

„1945 metais, Vokietijai kapituliuojant ir VLIKui tęsiant savo veiklą užsieny, vėl buvo grįžta prie reikalo tęsti mūsų pasiruošimą išlaisvintai Lietuvai atkurti. Greta VLIKo politinės veiklos šis uždavinys buvo laikomas atskiru ir neatidėliotinu. 1945 metų liepos mėn. Wuerzburgėje VLIKo buvo sudaryta „Lietuvos ūkio ir Techninio Atstatymo Komisija“, pirmininkaujama Dr. P. Karvelio. Komisijai buvo pavesta paruošti išlaisvintos Lietuvos ūkio atkūrimo ir jo plėtros planas“ (psl. 6).

1946 metais šios komisijos darbą perėmė Berno konferencijoje sudaryta Vykdomoji Taryba. Suskirstydama darbo sritis ji pavedė tolimesnį planavimo darbą ūkio ir Finansų Tarybai, kuri sukūrė specialų organą — Planavimo Komisiją. Pirmas jos posėdis įvyko 1947 m. sausio mėn. 15 d.

Apie Planavimo Komisijos atliktus darbus kalbama atskirame šio leidinio straipsnyje (psl. 44—48).

Knygoje nagrinėjamos sritys yra: žemės ūkis, pramonė ir amatai, energijos ūkis, statyba, susisiekimas bei transportas, miškų ūkis, prekyba, finansai, socialinės problemos, sveikatos reikalai. Knygos gale pateikiamos planavimo programos ir jų projektai.

Socialinė šitoj knygoj patiekiamą programą bus prie progos atskirai panagrinėta.

Reikia džiaugtis, kad mėginama pasiruošti, kad tokie klausimai svarstomi visu rimtumu. Būtų gera, kad šalia Planavimo Komisijos išlaisvintos Lietuvos ūkio reikalams atsiras-tų komisija bei institucija, kuri jau dabar nagrinėtų išlaisvintos Lietuvos dvasinės kultūros problemas.

Kun. Kazys Mažutis

ATSIŪSTA PAMINĖTI

Vincas Pietaris: LAPĖS PASAKA. Išleido „Gabijs“, 1951 m. Piešiniai dail. P. Osmolskio. 96 psl., kaina \$1.10. Knyga gaunama šiuo adresu: Gabija, 340 Union Ave., Brooklyn 11, N. Y. ir pas platintojus. Ši knyga yra pirmoji jaunimui skirtų lietuvių klasikų raštų serijoje. Keturių knygų (V. Pietario, V. Krėvės, Lazdynų Pelėdos ir Mot. Valančiaus), kurios atskirai perkant kainuos apie \$4.00, prenumerata yra \$2.00.

MOKSLAS

LOUIS DE BROGLIE

Louis de Broglie yra prancūzų Akademijos narys ir Mokslų Akademijos sekretorius, Nobelio premijos laureatas, Sorbonos gamtos mokslų fakulteto ir Henri Poincaré instituto profesorius. Moderniam moksle jis gretinamas su Einsteino ir Heisenbergo vardais. Šį greitai 60 metų amžiaus sulaukiantį mokslininką minime, norėdami parodyti, kad ne tik atominė bomba ir Einsteino teorijos šiandien dar vertos išlavintų žmonių dėmesio.

Vincas Ramonas: DULKES RAUDONAM SAULĖLEIDY. Romanas. Išleido LKSD Liet. Knygos Klubas. Chicago, 1951 m. 396 p. Kaina \$3.00.

LIETUVIŠKOS PASAKOS. Sudarė Dr. Jonas Balys. Išleido LKSD Liet. Knygos Klubas. Chicago, 1951. 230 psl. Kaina \$2.50.

Landsbergis, Mekas, Lėtas: PROZA (antroji). Keturių autorių aštuonios novelės. Išleido Gabija, Brooklyn, 1951 m., 128 psl., kaina \$1.25.

Dr. Pr. Gaidamavičius: IŠBLOKŠTASIS ŽMOGUS. Benamio likimo perspektyvos. Išleido Venta, 1951 m. 278 p.

Šatrijos Ragana: SENAME DVAIRE. Apsakos. Trečiasis leidimas. Išleido Baltija, Toronto, 1951 m. 176 p.

MŪSŲ DARBAI. A.L.R.K. Federacijos 31-mojo kongreso nutarimai. Išleido A.L.R.K. Federacijos sekretoriatas, Chicago, 1951 m. 60 p.

SALEZIEČIŲ BALSAS. 1951 m. gegužės mėn. Nr. 1. Neperiodinis leidinys. Redaguoja kun. J. Zeliauskas, S.D.B. Torino (Italija). 80 p.

KOLUMBIJOS LIETUVIS. Nr. 3. 1951 m. Trimėnesinis leidinys. Redaguoja kun. M. Tamčiūnas. Medellin (Colombia). 56 p.

Algirdas Margeris: ŠIRDIES RŪMAI. Romanas. Chicago, 1951 m. 449 p.

Algirdas Margeris: ŠLIUPTARNIAI. Romanas. Chicago, 1949 m. 652 p.

Dr. Antanas Garmus: NEMUNO PAKRANTĖS. Jaunųjų dienų atsiminimai. Išleido "Nemunas", Chicago, 1951 m. 136 p.

Louis de Broglie gimęs 1892 Bretanijos grafų šeimoje. Jo giminė amžių bėgyje davė politikų ir karo vadų, tačiau mokslinė karjera tradicijai aukštesniam luomui pasidarė siektina tik pačiais naujaisiais laikais. Taip joje ir iškilo šie du mokslininkai (be Louis de Broglie beveik lygiai žinomas yra jo brolis Maurice). Abiejų brolių de Broglie mokslinė karjera gana skirtinga nuo daugumos žymesnių mokslininkų, ypač Vokietijoje, kurie iš studentų nenutraukdami tęsia savo studijas ligi profesūros. Maurice de Broglie ėjo mokslą laivyno mokykloje ir baigė laivyno karininku. Bet kai 1911 m. Belgijoje įvyko kongresas naujiems fizikos laimėjimams apsvaistyti ir teorijoms suderinti, to kongreso sekretorium jau buvo Maurice, palikęs laivyną ir atsidėjęs elektrono elektros krovinių ir kitokiems matavimams. Jaunesnysis brolis Louis tada domėjosi istorija, kurios studijas po dvejų metų baigė licenciatu, paskui dar dvejus metus skyrė teisei. Paskui, jam esant apie 21 metų, vyresnio brolio darbai, visi tie elektronai ir kvantai pradėjo dominti ir jį. Tada jis ėmėsi skaityti Henri Poincaré knygų, paskui studijavo matematiką ir ruošėsi gamtos mokslų licenciatui. Tai pasiekęs, iškilus pasauliniam karui, buvo mobilizuotas ir atliko tarnybą radijo telegrafijoje, kur įgijo daug patyrimo savo fizikos studijoms. Tą patyrimą jis pagal reikalą papildydavo brolio fizikos laboratorijoje, ieškodamas eksperimentinių duomenų. Šiaip jis visados liko teoretiku.

Pagrindinis jo įnašas į mokslą yra šis: anksčiau buvo žinomos dvi šviesos teorijos: šviesa suprantama kaip dalelės ir šviesa kaip bangos. Pirmas supratimas ėjo iš Newtono, antras iš Auguste Fresnel. Vieniems faktams tiko pirmas, kitiems antras aiškinimas. Dalelių arba korpuskulinė šviesos teorija ypač išryškėjo ryšy su Max Planck kvantų teorija. Bet šios dvi šviesos teorijos juk prieštaravo viena antrai, ir tas prieštaravimas vedė į nusiminimą fizikus, kurie niekaip nemokėjo jo suderinti. Mintis, kaip tą prieštaravimą suderinti ir iš dviejų teorijų padaryti sintezę, pir-

miausia ir kilo jaunam Louis de Broglie. Jis sykiu suprato reikalą išplėsti šią sintezę ir materijos sričiai: kaip šviesa turi sykiu ir dalelių ir bangų pobūdį, taip ir kiekviena pirmiausia, sakysim, mažiausia materijos dalelė, kaip elektronas, turi sykiu ir bangos pobūdį. Šitai jis dėstė savo 1924 doktorato tezę, kuri davė pradžią labai modernei teorinės fizikos šakai — bangų mechanikai. Ir elektroninis mikroskopas, kuris yra lyg ir techninis tos grynai matematinės teorijos pritaikymas, yra pagrinduose jo sumanytas, o realizuotas vokiečio Busch 1923 m. Čia pati de Broglie pagrindinė idėja: elektronai kaip materijos dalelės sykiu veikia kaip bangos (tos bangos būtina reikalingos mikroskopo veikimui). Ir kadangi tos bangos žymiai trumpesnės už šviesos bangas, tai jomis naudojantis galima pasiekti aiškaus ir detalaus regėjimo, didinant net ligi 50,000 kartų.

Tačiau daugiausia reikšmės turėjo de Broglie duota pradžia vadinamai bangų mechanikai, kurią toliau išvystė austras Schroedinger, anglas Dirac, vokiečiai Heisenberg ligi sudėtingos ir labai specialios materialinės teorijos. Populiarios idėjos iš čia yra kvantinis arba netolydinis veikimas, indeterminizmas mikroskopiniuose reiškiniuose, ir pagaliau materijos tapatybė su bangomis. Čia, žinoma, neturi būti užmiršta, kad ši tapatybė yra tik funkcionali, arba veikimo arba gal matematinė tapatybė, bet ne buvimo arba esmės tapatybė. L. de Broglie mano, kad tos esmės arba realybės mes pažįstame tik tai, lyg kad atspindžius savo jutimuose. Bet ta realybė yra, ir galimas šio toks mūsų proto atitikimas jai, — kitaip mokslas neturėtų prasmės. Jis mano, kad fizika pakaitomis pergyvena savo susipainiojimo ir paskui vėl nušvietimo laikotarpius. Mes taip pat pergyvenam sumišimo laikotarpį, bet galimas daiktas greitai vėl iškilks koks vieningumo ir suprastinimo genijus.

Kitas jo teigimas: gamtos mokslas nėra vienintėlis protinis veikimas ir jis negali užimti visą vietą civilizacijoje. Neužmirškime, kad mūsų, prancūzų, krašte jis Renesanso amžių kilo iš senosios literatūros ir humanistinių mokslų. Šalia jo, pav., yra menas. Tačiau tikra, kad mokslas šiaandien užėmė žymiai svarbesnę vietą negu kiek anksčiau. Bet užtat mokslininkai labiau turi skaitytis su savo darbų pasėkomis. Vienok mokslininkas laimi atradimus ne rūpindamasis praktinėmis savo darbų išvadomis. Jean Perrin sakydavo, kad jeigu tyrinėtojas būtų kas davęs uždavinį išrasti prietaisą, leidžiantį matyti

MENAS

MUZIKA J. ŽILEVICIAUS SUKAKTIS

Kompozitorius Juozas Žilevičius šiais metais kovo 16 d. atšventė 60 metų amžiaus sukaktį.

Šia proga negalime patydomis praeiti, neprisiminę jo ir plačios jo veiklos muzikoje.

Reikia pripažinti, kad Amerikoje J. Žilevičius yra vienas iš stipriausių ir darbščiausių muzikų: jo uolumas, pasižymėjimas yra begaliniai. Be tiesioginių savo pareigų ir muzikos kūrybos, jis turi visą eilę kitų darbų. Lietuvių spaudoje dažnai matome jo straipsnius. Muzikos veikla jo apylinkėje (N. Jersey) sklinda iš J. Žilevičiaus pastogės. Būdamas ir muzikologas, daug laiko skiria lietuvių muzikos tyrinėjimui; turi surinkęs daug brangios medžiagos, gražiai sutvarkytos. Kurie arčiau gyvena, visi nori iš jo pasisemti žinių. Jo pagelba daug kas atsistojo ant kojų.

J. Žilevičius muzikos mokslus baigė Petrapilio konservatorijoje, kur studijavo kompoziciją pas Glazunovą, Vitolį ir kitus. Grįžęs iš Rusijos po ano karo, daug prisidėjo, muziką ugdamas Lietuvoje.

Kaip kompozitorius, jis yra vienas iš pirmutinių simfoninės lietuvių muzikos kūrėjų. Yra parašęs simfo-

žmogaus kūno vidų, X spindulių niekada nebūtų atradę.

Dabarties mokslo darbas reikalauja siaurų specialistų, kurie bendradarbiautų tarp savęs. Tačiau atrodo, kad didieji teoriniai atradimai, kaip kvantų ir reliatyvumo teorija, bangų mechanika, yra padaras sintetinių protų, pajėgiančių peržengti ankštus specialybės rėmus ir pasinėti į didžiulias istorijos filosofines sroves. Gamtos mokslininkas sujungtas su humanistu, toks, atrodo, yra idealas atradėjas. Toki buvo praeitame amžiuje Ampere, Curier, Berthelot, Poincare, tačiau mokslų iškilimas priverstė juos išnykti. Louis de Broglie yra vienas iš nedaugelio tų, kurie iš mokslinių žinių visumos pajėgia sudaryti sintetinį vaizdą (Pogal Revue de Paris, mai 1950).

B. S.

nią lietuvių liaudies motyvais, kamerinį kvartetą ir kūrinių smuikui su fortepijonu. Be to, yra suharmonizavęs daug liaudies dainų ir sukūręs nemažą originalių dainų solo ir chorui. Labai populiarios jo dainos "Anoj pusėj ežero", "Oi kad išauštų", "Vilnius", "Laisvės daina".

Juozas Žilevičius yra žymus organizatorius. Iš Rusijos grįžęs, pradėjo jis organizavo Kaune simfoninius koncertus, muzikos kursus, o operos kūrimo ir organizavimo darbe buvo centrinis asmuo. 1924 metais pradėjo leisti muzikos žurnalą "Muzikos Menas". Jo iniciatyva ir pastangomis 1924 m. VIII 23—24 d. buvo surengta pirmoji dainų diena.

Būdamas švietimo Ministerijos meno viršininkas, jis rūpinosi apiešta muzikos mokyimo sritimi Lietuvos mokyklose. Jo pastangomis 1923 m. buvo nustatyta ir ministerio patvirtinta vidurinėms mokykloms ir gimnazijoms muzikos ir dainavimo programa. Šiai programai įgyvendinti per visą laiką (1923—1929 m.) jis rūpinosi ir tinkamų muzikos mokytojų parengimu. Beveik kas metai rengė mokytojams muzikos kursus, o pats yra parašęs specialių muzikos vadovėlių, kurių, deja, tik pradžios mokykloms skirtasis "Jaunas Dainininkas" tepasirodė spaudoj. Nuo 1923 m. būdamas Klaipėdos valstybinės muzikos mokyklos vadovybė, dėstė beveik visus teoretinius muzikos dalykus. Per jo rankas perėjo per šimtą jaunosios kartos muzikų, gimnazijos mokytojų, chorų dirigentų, orkestrantų ir t. t.

Gyvendamas Klaipėdoje, J. Žilevičius pirmasis įkinkė muzikos mokyklos mokinius į muzikos senienų rinkimą. Tokiu būdu iš visos Lietuvos jis surinko apie tris šimtus egzempliorių įvairių lietuvių liaudies muzikos instrumentų. Jo paskatinti, muzikos mokiniai per atostogas surinko nemažą liaudies dainų ir jų melodijų, — kai kurie net po tūkstantį ir daugiau.

Iš šių darbų matome, kad J. Ži-

levičius lietuvių muzikos organizavimosi darbe yra suvaidinęs labai didelį vaidmenį. Jis yra vienas iš pirmųjų dalyvių, kurie padėjo mūsų muzikos menui tvirtus pamatus ir davė visą pradžią tolimesnei eigai.

1929 m. atvykęs į Jungtines Valstybes, jis nenuleido rankų. Susiorganizavęs didžiulį chorą ir atitinkamai paruošęs, kas metai jis duodavo po kelis muzikos koncertus. Jo iniciatyva atsirado didesnio masto dainų šventės ir kiti meno spektakliai, religinės valandos ir panašiai.

Amerikoje būdamas, jis parašė Vytauto Didžiojo 500 m. mirties sukaktuvėms paminėti didžiulę kantatą chorui, solistams ir simfoniniam orkestrui. Yra sukūręs daug bažnytinių giesmių. Daug jų išleido Strumskio leidykla, o mišparus — Fisheris. Mišparai yra populiari, bažnyčiose giedami ir visų mėgiami.

Baigdami šį kuklų paminėjimą, kompozitoriui J. Žilevičiui linkime ir toliau geros sėkmės, našių vaisių lietuvių muzikoje. Mums reikia daugiau tokių uolių, nenulstančių meno darbininkų, kaip jisai.

J. Stankūnas

PIRMOJI DVIMETINĖ ISPANO-AMERIKOS MENO PARODA

Pirmoji Dvimetinė Ispanoamerikos Meno Paroda (Primera Bienal de Arte Hispanoamericano), kuri turėjo prasidėti š. m. balandžio mėn., dėl organizacinių sunkumų atidėta spalio mėn.

Lietuvius dailininkas Jonas Rimša, kurį Ispanoamerikos Kultūros Institutas siunčia į Ispaniją atstovauti Boliviją, yra minėtos parodos Organizacinio Komiteto (Junta Organizadora) narys.

Paroda organizuojama labai plačiu mastu ir joje dalyvaus visi geriausi Ispanijos ir Ispanoamerikos menininkai.

Paroda bus paskirstyta į keturias sekcijas: a) Architektūra (urbanistiniai planai, perspektyviniai piešiniai, maketės ir nuotraukos esamųjų ir projektuojamųjų kūrinių); b) skulptūra; c) tapyba; d) pašyba ir e) raizyba.

Kiekvienas menininkas galės išstatyti tik tris savo kūrinius. Pripažintiems geriausiems bus skiriamos šios premijos: architektūra ir urbanizmas: 100.000 pesetų didžioji premija; skulptūra: 100.000 pesetų didžioji premija; tapyba: 100.000 pesetų didžioji premija; pašyba: 50.000 pesetų didžioji premija; raizyba: 50.000 pesetų didžioji premija.

Šiuo metu visoje Ispanijoje (Barcelona, Badajoz, Bilbao, Salamanca, Murcia, Sevilla, San Sebastian, Valbadolid, Cadiz, Granada, Valencia,

VISUOMENINIS GYVENIMAS

AKMENYS IR SIELOS, ARBA BESIRŪPINANT LIETUVIŠKA KNYGA

Laukiame Kultūros Fondo, tikėdami, kad jis pagaliau sutels mūsų jėgas ir kultūrinei veiklai. Laukiame, lyg stebuklo. Bet iš anksto aišku, kad ir Kultūros fondas negalės stebuklų padaryti. Daug dalykų galės atlikti organizuota iniciatyva. Bet liks daug dalykų, kurie ir toliau priklausys nuo privačios iniciatyvos. Todėl ir lieka aktualus klausimas: kiek privati iniciatyva gali padėti mūsų tautinės kultūros išlaikymui ir ugdymui?

Nenoriu tačiau šį kartą būti abstraktus, ir todėl, užuot tautinės kultūros, noriu kalbėti tiesiai apie knygą. Žinoma, nenoriu būti palaikytas tokiu siauru "knygininku", kuris iš viso kultūrą suvestų į knygą. Ne viena knyga yra kultūrinės kūrybos priemonė. Bet vis dėlto knygai tenka bene pirmasai vaidmuo, nes jos tarpininkavimu naudojasi ir rašytojai, ir pedagogai, ir filosofai, ir mokslininkai. Per knygą šie visi gali prabilti į savo tautą. Deja, beveik ironiškai skamba šis konstatavimas, jei ji taikyti mums. Pasiseka dar vienam kitam rašytojui paleisti viešumon vieną kitą knygą. Prel. Pr. Juras sudarė sąlygas Prof. A. Maceinos balsui. Bet — tai ir viskas. Ir jei tektų mus vertinti tik mūsų įgyjomis, negalėtume palankaus sprendimo tikėtis.

Kodėl tokia padėtis? Nėra ko kaltinti leidėjus, ar, teisingiau, jų stoka. Be abejo, jei turėtume savo tarpe tokį knygos idealistą, kokiu buvo Sakalo leidėjas, mūsų knygos padėtis ir čia būtų šviesesnė. Bet, apskritai imant, leidėjų nestinga. Pa-

galiau leidėjai tėra knygos prekybininkai: jei knyga bus geras biznesas, niekada netruks leidėjų. Bet jei čia knyga nėra geras biznesas, sunku būtų kaltinti ir skaitytojus. Proporcinei imant, ir mūsųose knygas skaitančiųjų skaičius nėra mažesnis, kaip kitose tautose. Niekur knyga nėra masinio vartojimo prekė. Tik vienas skirtumas: kai didžiosiose tautose pakanka minimalinio tiražo net ir specialiai knygai, tai mus ir pati populiariausia knyga negali pasiekti tokio tiražo, kuris ne tik dengtų technines knygos atspaudimo išlaidas, bet ir leistų autoriui atsilyginti už darbą.

Paliečiau honoraro klausimą, kuriuo neseniai buvo kilęs toks pasipiktinimas. Pakako rašytojams savo suvažiavime šiuo klausimu pasisakyti, kaip bent kartą rado bendrą kalbą ir tokių laikraščių redaktoriai, kurie šiaip jau įpratę vis išsiskirti. Kiekvienas pagal savo matą pagrąsino rašytojams, kad pats šio klausimo iškilimas esąs nusižengimas prieš Dievą, tautą ir liaudį. Vargiai kas bedrįs ateityje vėl į tą patį nusikaltimą įpulti po tokio viešo sudraudimo. Jei kūryba tėra žaismas, kaip skelbė mūsų filosofas A. Maceina, kaip galime už žaismą reikalauti atlyginimo? Nežinau, ar iš tiesų kūryba yra žaismas. Bet, be abejo, ir Prof. A. Maceina neginčys, kad ir žaismas reikalauja gaišti laiką. O visi gi žinome, kad laikas — pinigai. Jei pats kūrimas ir žaismas, tai darbas yra bent pats rašomąja mašinėlė barškinamas, kol savo "žaismą" įrašė į popierių.

Bet palikime šį nelemą klausimą, ir būkime ramios sąžinės, jog už "žaismą" negalima reikalauti atlyginimo. Tačiau ir palikęs nuošaliai šį klausimą, stovime prieš tą patį niūrų faktą: sunku mūsų knygai išeiti viešumon. Tiesa, dažnai mūsų laikraščiai pranešinėja, kad X. Y. rašo ar jau parašė tokią ir tokią knygą. Bet visos tokios žinios neturi nė tokios prasmės, kokios turi panašūs pranešimai, kad tokia ar tokia karalienė jau ruošiasi tapti mo-

tina. Kai paskutiniai pranešimai paprastai pasirodo teisingi, tai pirmieji iš tiesų savyje slepia tik pasityčiojimą. Yra prasmės pranešti tik, kad knyga jau spausdinama, nes tada jau yra vilties jai pasirodyti (jei nebuvo skelbimas perankstyvas). Bet tai, kad X. ar Y. parašė knygą, dar nieku būdu nereiškia, kad iš viso ji kada nors bus viešumon paskelbta. Nelengva net ir tokiems mūsų rašto žmonėms, kurie jau plačiai iš seno žinomi. Bet dar sunkiau išeiti viešumon naujoms jėgoms. Belieka joms arba pačioms rūpintis leidėjo pareigomis (o dažniau prekybinis apskrumas sutinkamas pas grafomaną, negu tikrą rašytoją), arba pirma kuo kitu išgarsėti, kol kuris nors leidėjas jau bus įtikintas turįs reikalo su visuomenę intriguojančiu autorium.

Kaip rasti išeitį iš šios padėties? Kas liečia leidėjus, pirmiausia tektų viena pasakyti: kada sava knyga negali rasti kelio viešumon, leisti bet kokius vertimus yra nusikaltimas prieš savus autorius. Kas buvo normalu savaime krašte, nebėra normalu čia. Reikėjo vertimų Lietuvoje, kad susipažintume su kitų kraštų kultūriniais lobiais. Bet dabar turime progos šiuos lobius pasiekti pačiuose šaltiniuose: esame pramokę vokiečių kalbos, dabar mokomės angliškai. Kuriems tad galams verstis į savą kalbą tai, ką galime daug pigiau paskaityti svetima kalba? Ypačiai tai beprasmiška atrodo, kai neretai turi konstatuoti, jog ir patys šie vertimai be galo nerūpestingai atliekami. Tikro skandalo buvo vertas A. Koestlerio "Nulio ir Begalybės" vertimas. Bet, matyt, niekam neatėjo į galvą palyginti tariamąjį vertimą su originalu. Dabar gi skaičiau, kad ir Dickenso "Princo ir elgetos" vertimo kalba esanti nedovanotina bloga. Iš tokių vertimų jokios naudos nėra, o tik aiški žala: ne tik užkirtimas kelio kuriam nors savųjų autoriui, bet ir netikslus ar gramzdiškas svetimųjų rašto perteikimas. Kam man skaityti Steinbecko "Tarp vyrų ir pelių" lietuviškai, jei už 25 centus galia pasiskaityti patį originalą? Gal netektų šio klausimo kelti, jei visokių tokių vertimų pasitaikytų tik vienas kitas. Bet, deja, taip nėra. Visoki vertimai užima pernelyg jau daug vietos mūsų spaudiniuose. O, pavyzdžiui, tokia, palyginti, bene pati pažėgiausia tremtyje leidykla, kaip Lux beveik išimtinai vertėsi tik įvairiais vertimais. Tiesa, ir ši leidykla savo reklaminiuose lapeliuose buvo įsirašiusi patriotinių motto. Deja, verti-

Zaragoza ir kt.) ir ispaniškosios Amerikos sostinėse vyksta paruosiamosios "regionalinės" parodos.

Dail. Jonas Rimša, prieš išvykdamas į Ispaniją, turėjo savo kūrinių parodas La Par (Bolivijoje) ir Argentinoje (Buenos Aires, Muellierio galerijoje). Rugpjūčio ir rugsėjo mėn. jis ruošia parodas Sao Paulo (Ita galerijoje) ir Rio de Janeiro. Iš Ispanijos J. Rimša ketina vykti į JAV ir Kanadą. J. K.

mais, atseit svetimųjų turtu, savos tautinės kultūros neišlaikysi.

Palaikant visa, kas anksčiau pasakyta, tenka ir šiandien padaryti tik vieną išimtį, kuri ir buvo turėta mintyje. Būtų įnašas į mūsų tautinę kultūrą tik tokių kūrinių vertimai—kurie yra tapę visos žmonijos turtu. Bet ir šiuo atveju tokios prasmės turėtų tik toki vertimai, kurie kaip tokie (kaip vertimai į mūsų kalbą) būtų mūsų kūrybinės dvasios išraiška. Tokiais vertimais laikau Ilijadą su Odiseja ar Don Kichotą. Praturtintų mus, jei šalia jų turėtume ir Dieviškąją Komediją (jos vistiek neturime, nors ir buvo tuo vardu pasirodžiusi viena knyga) ar didžiulias Šekspyro dramas.

Dar labiau tai, ką sakėme dėl vertimų, galioja ir dėl grafomaninės „gamybos“. Jei dėl vertimų, berods, dar niekas nebuvo pasisakęs, tai dėl grafomanų buvo savo laiku kilusios tikros audros. Normaliose sąlygose netektų ir šio klausimo kelti. Kur kviečiai, ten ir kūkaliai. Niekada neišnaikinsi grafomanų. Išskirs juos nuo rašytojų tik istorinė užmirtis. Asmeniškai imant, tenka grafomanų tik gailėtis, nes tai ligonys. Todėl ir nėra ko daug ant jų rūstauti. Amžinybės žvilgiu, jie visai nepavojingi: jei nesuvedžioja jie dabarties, dar labiau nepajęgs suvedžioti ateities. Bet dabartinės mūsų sąlygose, kada iš viso knygai sunku išieiti, pavojingi pasidaro ir grafomanai: kiekvienas centas, kuris išleidžiamas grafomaninei gamybai, tuo pačiu nutraukiamas nuo viešumos vertos knygos. Kai sąlygos yra normalios, tai grafomaninė gamyba pradingsta nepastebėta, nes sveikųjų visada yra daugiau, negu liguistųjų. Bet šiuo metu, negalint knygai laisvai viešumon išeiti, grafomaninė gamyba pradeda užimti pernelyg sau nepelnytą vietą. Regime tai šiuo metu. Vienam kitam iš mažiau ryškių grafomanų pasiseka sau už kūmus pasitalkinti ir kurį nors leidėją (leidėjai niekur nėra specialistai kritikai, bet užtat paprastai kitur jie ir turi savo specialius patarėjus). Kuris pakankamai turtingas, pats išleidžia savo „kūrybą“ (o būtų atskiros psichologinės studijos verta tema, kaip talento grūdėlis grafomane gali pasirodyti puikiomis mielėmis sėkmingai biznio karjerai). Ji kuris neturtingas, tas kviečia prenumeratorius savo knygai iš anksto, graudendamas, jog negali likti nepa-gerbtas ir neatlygintas jo gyvenimo triūsas. Bet koks bebūtų viešumon prasiveržimo kelias, grafomaninė gamyba visada kelia nemalonus įspūdžio. O šiuo metu tai yra ne tik

nemalonus įspūdis, bet ir graudus. Neseniai turėjau vieną tokios rūšies knygą savo rankose: puikiai įrišta, puikus popieris, puiki spaustuvės technika — beveik 700 puslapių popierio veltui! O jei šios knygos autorius-leidėjas būtų turėjęs sveikos nuovokos visą tą popierių paaukoti lietuviškai knygai, galėtų būti sveikinamas kaip didžiai nusipelnęs lietuviško žodžio mecenatas. Deja, kas turi sveikos nuovokos, tas ir nebus grafomanas — žinos, ką gali ir ko negali imtis.

Ką pasakyti skaitytojui, beieškančiam mūsų knygai skaidresnės ateities? Pirmiausia tą patį, ką ir leidėjui: neleisti lietuviškos knygos užgožėti vertimams ar grafomaninei gamybai. Jei leidėjai kartais neparodo lietuviškos nuovokos, jie turi būti pačių skaitytojų priminti, kad šie ištroškę lietuviško žodžio ne svetimųjų lobiui ar grafomaniniams tauškalams. Kas liečia pastaruosius, skaitytojas ne visada gali iš anksto žinoti, ką jis perka. Čia ir iškyla periodinėje spaudoje dedamų recenzijų uždavinys. Sunku betgi būtų teigti, kad mūsų spauda nebūtų šiuo atžvilgiu be priekaištų. Vargu kitaip ir gali būti, kai kartais pasiseka grafomanui pačiam atsistieiti į redaktoriaus kėdę ir tuo būdu gauti laisvas rankas ne tik pačiam švaistytis nemokėsiškomis recenzijomis, bet ir kitus visus mokyti savo „išminties“. Daug buvo lieta rašalo dėl grafomanų. Bet, regis, tik vienas A. Petravičius buvo pernai vasarą pakėlęs balsą prieš grafomanų mecenatus. Klausimas nėra nustojęs savo aktualumo nė šiandien.

Toliau: principiškai neskolinti dabar išieinančių lietuviškų knygų. Sunku pakelti skaitytojų skaičių. Kiekviena knyga kreipiasi į tam tikro lygio skaitytojus. Gali beveik visi „įkąsti“ romaną, bet tik nedau-gelis bus pajėgūs poezijos ar filosofijos knygai. Čia ir yra ribos, į kurias turi atsidausti akcija skatinti knygai interesą. Bet svarbu, kad kiekvienas, kuris tokį interesą turi, nepasigailėtų dolerio pats tai knygai įsigyti. Jei norime, kad lietuviška knyga galėtų pasirodyti, tai ir turime ją pirkti. Verstis tik knygų skolinimu šiuo metu būtų negarbingas lietuviškos knygos skriaudimas. O knyga tokia bejėgė: nenueisi nei į kiną, ar teatrą be bilieto, o knygą gali lengvai gauti pasiskolinti. Turėtų būti mūsų šūkis: negalima knygos skolinti, bet galima ją dovanoti. Gražus dovanų paprotys. O šiame krašte jis ypačiai stiprus. Nesikratome jo ir mes. Belieka, kad šį paprotį mes sujungtume su

mūsų lietuviškosios knygos pastanga išlaikyti mummyse gyvą tautinę sąmonę. Tegu knyga būna dažniausia mūsų dovanų visomis progomis!

Pagaliau: reikia ryžtis už lietuvišką knygą mokėti tokią kainą, kuri neišvengiama jai išieiti. Mes vis žvalgomės į kitų tautų knygas, ir stebimės, kokios pigios jų knygos. Tai tiesa tik iš dalies. Pigūs tėra tie leidiniai, kurie paleidžiami milijoniniais tiražais. O visos tos knygos, kurios tokio tiražo negali turėti dėl vienkio ar kitokių motyvų, anaipol nėra pigios. Esu pirkęs tokių brošiūrų (tiesa, dailiai įrištų), kuriose teksto nebuvo daugiau, kaip viename ilgesnių straipsnių mūsų žurnale, ir esu už jas mokėjęs po tris dolerius. Tenka greičiau stebėtis, kokios pigios mūsų knygos. Žinodamas mūsų knygų tiražą, svetimšalis turėtų tai laikyti tiesiai nesuprantama mįsle. Mums gi ši mįslė yra aiški: įkalkuliuojama į knygos kainą tik spaustuvės išlaidos, bet paliekama autorių atlyginti istorijai. Niekada lietuviška knyga negalės atlyginti savo autoriui. Bet reiktų, kad ir mūsų autorius būtų bent varganai atlygintas. Galioja tai, žinoma, ir periodinei spaudai. Bet kad tai būtų įmanoma, turi patys skaitytojai suprasti, jog tai priklauso ir nuo jų.

Prileiskime ir idealius leidėjus, ir idealius skaitytojus, vistiek mūsų knygos padėtis liks tragiškai sunki, nes prislėgta mažo tiražo. Reikia mūsų knygai mecenatinės globos. Bet iš kur rasti mecenatą? Atkreipė mano dėmesį vienas faktas. Mėgsta žmonės šioje šalyje būti atžymimi, lyg čia, šioje žemėje, išgarsinti darbai būtų svaresni randami ir Viešpaties Teisme. Nejučiomis šios šalies įtaka stipriai atsispindi ir mummyse. Nuolat laikraščiuose, kaip šis ar anas švenčia gimimo, mokslų baigimo, visuomeninio darbo ar kitus jubiliejus. Pasitenkinama dažnai tik paprastais pagerbimo rautais. Bet neretai, nepasitenkinant tokių iškilmių praslinkimu „be ženklo“, tomis progomis išleidžiami ir atitinkami veikalai, skiriami pagerbti jubilato ir jo bendruomenės darbams. Išėina šios rūšies veikalų ne taip jau mažai. Ne vienas jų yra tekę ir man skaityti. Kai kurios šių knygų buvo tiesiai prabangiškos (ypačiai man prisimena viena tokia knyga, kur buvo atskiri lapai tos knygos remėjų pavardėms surašyti: auksinis — aukojusiems 50 dolerių, sidabrinis — 25 dolerius, ir trečias paprastas — mažiau). Tačiau: nors daug šių knygų buvo prabangiškos, nė vienos nepamenu (iš patekusių man į ran-

kas), kuri būtų buvusi skoninga. Jos visos man darė įspūdį, kad jomis žmogus ne tiek pagerbiamas, kiek nekrikščioniškai išgiriamas, lyg nebegalioję Kristaus perspėjimas, kad dešinė ir kairė nesižinotų. Atrodė, lyg šis Kristaus perspėjimas būtų pakeistas reikalavimu, kad kiekvienas žingsnis būtų žinomas ne tik kairei ir dešinei, bet ir visam svietui. Žinoma, toki šiame krašte papročiai, toki ir mes pasidarome. Bet vistiek man kilo mintis: ar nebūtų daug didesnis žmogui savęs pagerbimas, jei jis tą ar kitą savo brangią šventę susietų ne su kokia pagyryka, o su tos ar kitos visiems reikšmingos knygos išleidimu? Man atrodo, kad tai būtų daug gilesnis žmogaus pagerbimas: kai siaurai asmeninę biografiją ar autobiografiją (mačiau ir tokią) neišsina iš siauros apylinkės, tai bendro intereso knyga padarytų jubilato vardą lygiai brangų ir visiems tiems, kurie skaitys šitai išleistą knygą. Tas pats galioja ne tik atskiriems žmonėms, bet ir vienokioms ar kitokioms organizacijoms. Ir jos daugiau pasitarnautų lietuviškos kultūros reikalui, jei sutaupytų dalį popieriaus nuo per daug jau kartais nereikšmingų visokių savo sujudėjimų aprašymo. Yra tokių organizacijų, kurios jau yra išleidusios savo istorijas net po tris šimtus puslapių. O galėjo pakakti penkiosdešimt puslapių tam reikalui. Būtų ir skoningiau, ir prasmingiau.

Keliu šią mintį, nes nenorėčiau jos laikyti visiškai neįmanoma. Yra gi žmonių, kurie keliama reikala yra supratę. Ne vieną knygą yra išleidęs Prel. J. Juras. Č. Sasnausko kūrinius nesenai išleido kun. Voiciekauskas. Kun. P. Karalius žadėjo skirti premiją už veiklą, skirtą lietuviškos veiklos istorijai čia (toks platesnis veiklas kaip tik ir atsto-tytų visus aukščiau minėtus jubiliejinius leidinius). Kodėl šie skaidrūs pavyzdžiai turėtų likti tyruose šaukiančiu balsu?

Esu pavadinęs šį straipsnelį "akmenys ir sielos". Kilo ši antraštė iš klausimo: ar nedaugiau buvo rūpesčio skirta namams, negu dvasiai? Didelį pasiaukojimą skelbia visi tie pastatai, kuriuos randame visose mūsų kolonijose. Bet būtų skaudu, jei šis didelis pasiaukojimas liktų beprasmiškas. Būtų beprasmiška, kad kas buvo sau statyta, pasirodytų kitiems pastatyta. O namai yra abejingi: kokį užrašą uždėsi, to jie ir bus. Svarbu, kad kas buvo brangu tėvams, liktų brangu ir vaikams. Gi tam reikia, kad vaikai paveldėtų ne tik namus, bet ir dvasią. Nežinau

gilesnės priemonės dvasiai perduoti, kaip lietuviškos knygos. Todėl ir reikėtų, kad jai būtų paskirtas visas reikiamas dėmesys.

Juozas Alaušius

LAISKAS REDAKCIJAI KULTŪROS FONDO KLAUSIMU

Malonėkite patalpinti jūsų laikraščio artimiausiam numeryje šį mano laišką.

1951 metų No. 3(38) "Aiduose" buvo straipsnelis "Kultūros Fondo belaukiant", pasirašytas Juozo Alaušiaus. Autorius iškelia daug svarbių minčių Kultūros Fondo organizacijos esmei ir uždaviniams nušviesti. Tarp kita jis pasisako, kad Kultūros Fondo sudarymo pastangos nedavė praktinės veiklos išvystymo. Man čionai nerūpi liesti autoriaus išvedžiojimų, vien noriu papildyti jo informacijos trūkumus Kultūros Fondo veiklos atžvilgiu.

Tikrumoje Kultūros Fondas veikia; apie jo veikimą USA autoriui turėtų būti žinoma. Čia trumpai pranešu apie Kultūros Fondo veikimą Australijoje. 1948 metais gruodžio 6 dieną keturių iniciatorių (Gabrielius Žemkalnis, Romas Maziliauskas, Andrius Bajorūnas ir Jurgis Glušauskas) buvo nutarta — įsteigti Kultūros Fondą Australijoje. Jų nutarimas įvykdytas: 1949 m. rugpjūčio 21 dieną išrinkta pirmoji valdyba, kurios pirmininkas — Antanas Rūkštelė. 1950 m. gegužės 21 dieną įvyko pirmas visuotinis suvažiavimas Melbourne, kuris išrinko naują valdybą. Šios valdybos pirmininku tenka man būti. Šių metų birželio 30 ir liepos 1 dienomis Melbourne įvyko antras metinis suvažiavimas.

Lietuvių Kultūros Fondas Australijoje dirba tomis aplinkybėmis įmanoma švietimo ir kultūros darbą. Yra skatinami ir organizuojami vaikų darželiai, sekmadienio mokyklos vaikams ir jaunimo kursai. Mokyklose ir jaunimo kursuose mokoma: lietuvių kalba, istorija, geografija, tėvynės pažinimas, tikyba ir literatūra. Organizuojami knygynai ir skaityklos; galvojama apie meno muziejų ir apie stipendijas gabiams jaunuoliams mokytis. Nutarta prisidėti prie 700 metų jubilėjaus nuo Lietuvos valstybės pripažinimo karalyste ir Lietuvos krikšto iškilmų rengimo, jei tokie minėjimai bus daroma vietos lietuvių bendruomenės.

1950 metų LKF rugpjūčio 6 dienos nutarimu yra įsteigtas Karaliaus Mindaugo Aukštųjų Mokslų Institutas, kurio tikslas yra šviesti ir auklėti mūsų akademinius jaunimus ir vi-

suomenė. Institutas veikia Melbourne ir rengia viešas paskaitas lietuvių bendruomenei, taip pat jo personalas pagal išgales dirba moksline darbu. Daugiausia dėmesio kreipiamas į savąją kultūrą ir teisę, istoriją, literatūrą, meną, religiją ir socialinius mokslus. Apie šio Instituto uždavinius, organizaciją ir veiklą yra skelbiama Australijos lietuviškuose laikraščiuose.

Lietuvių Kultūros Fondas organizuoja literatūros-meno vakarus, planuoja leisti vadovėlius lietuviškai tremties mokyklai.

P. V. Raulinaitis,
L. K. F. Australijos Valdybos
Pirmininkas

Melbourne.

* * *

• Benedetto Croce, žymusis italų filosofas, vasario 25 atšventė savo 85 metų sukaktį. Savo laiku Nobelio premijai gauti jis pristatė Andre Gide, Hermann Hesse ir Thomas Mann.

• Jean Cocteau, nepasisekusio kandidaturai į Prancūzų Akademiją, dabar priimtas nariu į Academie Goncourt.

• Didžioji vokiečių akademijos literatūros premija 10,000 DM už 1950 metus buvo paskirta Mainzo Mokslų ir Literatūros Akademijos. Lygim dalim ją padalijo šiem rašytojams: Werner Helwig, Hans Hennecke, Oda Schaefer, Heinrich Schirmbeck ir Arno Schmidt.

• Herman Hesse praeitais metais gavo Wilhelm Raabe premiją, kuri iš 1000 DM buvo padidinta į 3000 DM.

• Brazilijoje gyveną įvairių rūšių menininkai susibūrė į Menininkų klubą.

• IRO pranešimu nuo 1947 m. esą emigravę apie milijoną tremtinių. Šiuo metu eilės dar laukia 270,000. IRO mano, kad Vokietijoje liks 218,000, kurie neturės jokios galimybės svetur išemigruoti.

• Lietuvių Sąjunga Brazilijoje nuo kovo 1 d. išlaiko tris lietuvių pradžios mokyklas. Šalia valdžios nustatytų dalykų yra dėstoma ir lietuvių kalba.

• Dailininkai Vlada Stančikaitė-Abraitienė ir Antanas Kairys dalyvavo metinėje Brazilijos parodoje Sao Paulo mieste.

• Birželio 4 d. "Amerikos balsas" padvigubino lietuviškąją programą. Dabar per dieną vyksta dvi transliacijos po 15 minučių. Tą pačią dieną pradėjo savo tautines programas latviai ir estai.

"AIDAI" SKIRIA LITERATŪROS PREMIJĄ

Mėnesinis kultūros žurnalas "Aidai", leidžiamas TT. Pranciškonų, pamečiui skirs po vieną \$500.00 premiją už premijos komisijos geriausiu pripažintą grožinės literatūros ir mokslo veikalą. Šiuo skelbiamos jos taisyklės pirmiesiems metams:

1. 1951 metais pirmą kartą premija bus skiriama už grožinę literatūrą: poeziją, noveles, apysakas, romaną ar dramą.
2. Už premijos komisijos geriausiu pripažintą veikalą skiriama premija nebus skaldoma tarp atskirų autorių.
3. Premijos komisija vertins 1950—1951 m. viešumon pasirodžiusias grožinės literatūros knygas, o taip pat ir nespausdintus rankraščius tų autorių, kurie juos prisiųs komisijai.
4. Eilėraščių rinkinys, skiriamas premijai, turi sudaryti nemažiau 32—48 puslapių knygą, jeigu ji būtų išspausdinta. Novelių ar apysakų rinkinys turi būti nemažiau kaip 100 puslapių dydžio spausdintos knygos.
5. Paskutinė data kūriniams įteikti gruodžio 31 d. Siųsti šiuo adresu: Aidai, Premijos Komisijai, 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.
6. Premijuotą kūrinį, jei jis būtų parinktas iš viešumon dar nepasirodžiusių veikalų, autorius sutinka dalinai ar ištiesai spausdinti per "Aidus".
7. Premijos sprendėjų komisiją sudaro: Bern. Brazdžionis, J. Girnius, V. Maciūnas, Pr. Naujokaitis, A. Nyka Niliūnas, Ant. Vaičiulaitis ir leidėjų atstovas T. Dr. L. Andriekus, O.F.M.

Vyriausias Redaktorius—Antanas Vaičiulaitis.
Redakcinis Kolektyvas: Dr. J. Aleksandravičius-Aistis, T. Dr. L. Andriekus, O.F.M., Bern. Brazdžionis, Dr. J. Girnius, Dr. J. Grinius, T. Dr. B. Grauslys, O.F.M., Dr. K. Pakštas, Dr. A. Kučas, J. Pažemeckas, Dr. A. Šapoka, Br. Stočkus, T. J. Vaškys, O.F.M.

Meninė Priežiūra — Telesforas Valius.
Leidžia — Tėvai Pranciškonai.
Redakcijos Adresas: Ant. Vaičiulaitis,
2087 N. Main Ave., Scranton 8, Pa.
Administracijos Adresas:
AIDAI, Kennebunk Port, Maine

